

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
YÖNETİM VE ÇALIŞMA SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE GENÇLİĞİN DEĞER DÖNÜŞÜMÜ

(DOKTORA TEZİ)

Büşra HALİS ÖZTÜRK

BURSA - 2019

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
YÖNETİM VE ÇALIŞMA SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

TÜRKİYE’DE GENÇLİĞİN DEĞER DÖNÜŞÜMÜ

(DOKTORA TEZİ)

Büşra HALİS ÖZTÜRK

**Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Şenol BAŞTÜRK**

BURSA - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

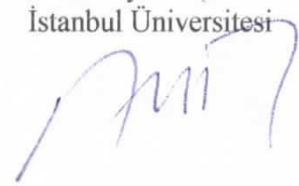
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Bilim Dalı'nda **711313001** numaralı **Büşra HALİS ÖZTÜRK**'ün hazırladığı "**Türkiye'de Gençliğin Değer Dönüşümü**" konulu **Doktora Tezi** ile ilgili tez savunma sınavı, 17/05/2019 günü 11:00 - 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin.....başarılı..... (başarılı / başarısız) olduğuna.....oybirliği..... (oybirliği / oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Şenol BASTÜRK
Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Veysel BOZKURT
İstanbul Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ
Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Birgül ÇİFTÇİ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP
Uludağ Üniversitesi

17/05/ 2019

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Gençliğin Değer Dönüşümü” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

17.05.2019

Tarih ve İmza

Adı Soyadı	:Büşra HALİS ÖZTÜRK
Öğrenci No	:711313001
Anabilim Dalı	: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	: Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi
Statüsü	:Yüksek Lisans Doktora
	☐ ☒

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17/04/2019

Tez Başlığı / Konusu: Türkiye'de Gençliğin Değer Dönüşümü

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 180 sayfalık kısmına ilişkin, 17/04/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17 'dir

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17.04.2019
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Büşra Halis Öztürk
Öğrenci No: 711313001
Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı:
Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora

Şenol Baştürk
17.04.2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Büşra HALİS ÖZTÜRK
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bilim Dalı : Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : X + 170
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Şenol BAŞTÜRK

TÜRKİYE’DE GENÇLİĞİN DEĞER DÖNÜŞÜMÜ

Günümüz bilgi ve enformasyon çağında, ülkeler birbirlerini siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak etkilemektedir. Buna paralel olarak her ülkenin/toplumun kendine özgü değerleri bulunmakta ve toplumların zaman içerisinde değerlerinde değişimler yaşanabilmektedir. Birbiri ile bütünleşmiş toplumlarda, bilgi iletişim teknolojileri ile çalışma hayatında değişen koşullar ve şartlarla birlikte, her kuşağın çalışanlarının çalışma değerlerinde de farklılıklar görülmekte, özellikle de genç kuşakların değerlerini koruma konusunda yaşlı kuşaklara göre farklılık göstermeye başladığı söylenebilmektedir. Son yıllarda, çalışma değerlerindeki dönüşümleri, Inglehart’ın değer dönüşüm modeli ile ele alan yaygın bir eğilim mevcuttur. Söz konusu bu eğilimde, çalışma değerlerinde ücret ve iş güvenliği gibi dışsal/materyalist değerlerin önemini kaybettiği; kendini ifade etme ve otonomi gibi içsel/post materyalist değerlerin önem kazandığı savunulmakta ve bu dönüşümün yaşlılardan gençlere doğru evrildiği iddia edilmektedir. Bu çalışmada Inglehart’ın iddia ettiği gibi Türkiye’de genç ve yaşlı kuşakların çalışma değerlerinde bir dönüşüm olup olmadığı, tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma değerlerindeki dönüşümlerle, Inglehart’ın değer dönüşüm modelinden yola çıkarak, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi akademik personeli üzerine ampirik bir çalışma yapılmıştır. Toplamda 352 kişiden oluşan akademik personele anket yolu ile ulaşılmıştır. Inglehart’ın yaşlı kuşakların materyalist eğilimlerinin, genç kuşakların ise post materyalist eğilimlerinin daha yüksek olduğu iddiasından hareketle, bu araştırmanın sonuçlarına göre; Türkiye’de genç ve yaşlı kuşağın materyalist ve post materyalist değerleri arasında önemli bir farklılık bulunmamakla birlikte, bireylerin yaşları ilerledikçe post materyalist görüşe sahip oldukları ve içsel çalışma değerlerine daha fazla önem verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Inglehart, Değerler, Çalışma Değerleri, Genç ve Yaşlı Kuşaklar.

ABSTRACT

Name and Surname : Büşra HALİS ÖZTÜRK
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Labour Economics and Industrial Relations
Branch : Management and Sociology of Work
Degree Awarded : PhD
Page Number : X + 170
Degree Date :
Supervisors (s) : Dr. Şenol BAŞTÜRK

VALUE CHANGE OF YOUTH IN TURKEY

In today's information age, countries influence each other politically, socially, economically and culturally. In parallel, each country or society has its own values. However, there may be changes in the values of societies in time. In integrated societies, with the changing conditions in working life and information communication technologies, there are differences in the working values of the employees of each generation, in particular, it can be said that young generations differ in terms of protecting the values of older generations. In recent years, there is a widespread tendency to handle the transformations in the study values with the value conversion model of Inglehart. As a result external /materialist values such as “wages and occupational safety” have lost their importance in their work values; self-expression and autonomy, such as “internal / post-materialist” values gain importance and it is claimed that this transformation evolved from the elderly to the youth. In this study, as alleged by the Inglehart, value the work of young and older generations in Turkey has tried to determine whether a conversion. With these values, an empirical study was carried out on the academic staff of Muğla Sıtkı Koçman University based on the value transformation model of Inglehart. Through a questionnaire were reached total of 352 academic staff members. From ingelehart's claim; According to the results of this research; Could not find a significant difference between the younger and older generations values in Turkey. It has been concluded that individuals have post-materialist views as their age progresses and they give more importance to internal study values.

Keywords:

Inglehart, Values, Work Values, Old and Young Cohorts.

ÖNSÖZ

Öncelikle Tez danışmanlığımı üstlenerek, çalışmamın her aşamasında beni destekleyen ve bana inanan, tezimin oluşmasını sağlayan Dr. Öğretim Üyesi Şenol BAŞTÜRK'e; tez yazma sürecimde başından sonuna kadar destek olan, tezimi büyük bir titizlikle okuyup, önerdiği düzeltmelerle tezin gelişmesine büyük katkıda bulunan Prof. Dr. Birgül ÇİFTÇİ'ye; bana her ihtiyaç duyduğum anda gereken yardımı sağlayan, tezime getirdiği eleştiri ve öneriler için Doç. Dr. Doğan BIÇKI'ya; yapıcı eleştirileri ve önerileriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Serpil AYTAÇ, Prof. Dr. Veysel BOZKURT, Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP'e ve bölüm arkadaşım Araş. Gör. Emek Önder ÜNLÜ'ye desteği için en içten duygularıyla çok teşekkür ederim.

Bu, bazen sıkıntılı, bazen heyecanlı, bazen üzüntülü ve bazen yorucu geçen uzun süreçte hiçbir zaman ellerini üstümden çekmeyen ve beni hep daha fazlasını başarmak konusunda teşvik eden kıymetli annem, babam ve bu süreçte bana bolca anlayış gösterip yardımcı olan eşim Nurullah'a, kendisine ayırmam gereken zamandan çaldığım kızım Beyza Nur'a çok teşekkür ederim.

Son olarak, uyguladığım anketlerdeki sorulara yanıt veren bütün katılımcılara ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI.....	
YEMİN METNİ	
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

INGLEHART'IN DEĞER DÖNÜŞÜM MODELİ

1. DEĞER KAVRAMI	4
2. INGLEHART'IN DEĞERLER MODELİ VE DEĞER ARAŞTIRMALARI	10
2.1. Inglehart'ın Materyalizm-Post Materyalizm Söylemi.....	12
2.2. Inglehart'ın Nesil (Cohort) Etkisi Söylemi	20
3. POST MATERYALİST DEĞERLER VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ.....	24
4. INGLEHART'IN KURAMINA YAPILAN ELEŞTİRİLER.....	30
5. DÜNYA DEĞERLER ARAŞTIRMASI'NDA TÜRKİYE.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN TOPLUMDAN POST MODERN TOPLUMA ÇALIŞMA DEĞERLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE TÜRKİYE'DE GENÇLİĞİN DEĞER DÖNÜŞÜMÜ

1. KAVRAMSAL AÇIDAN ÇALIŞMA ve ÇALIŞMA DEĞERLERİ.....	46
1.1. Çalışma Kavramı.....	47
1.2. Çalışma Değerleri.....	48
2. ÇALIŞMA VE ÇALIŞMA DEĞERLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ	54
2.1. Endüstri Öncesi Toplumda Doğal Çalışma ve Çalışma Değerleri	54
2.2. Endüstriyel Çalışma, Materyalizm ve Dışsal Çalışma Değerlerinin Yükselişi...58	
2.3. Endüstri Sonrası Çalışma, Post Materyalizm ve İçsel Çalışma Değerlerinin Yükselişi.....	71

3. TÜRKİYE’DE GENÇLİĞİN DEĞER DÖNÜŞÜMÜ	83
3.1. Gençlik Kavramına Bakış	83
3.2. Erken Cumhuriyet Dönemi 1923-1950 Arasında Gençler ve Değerleri	85
3.3. 1965 ve 1980 Döneminde Gençler ve Değerleri	87
3.4. 1980 Sonrası Gençlik ve Değerleri	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE GENÇLİĞİN DEĞER DÖNÜŞÜMÜ: INGLEHART’IN MATERYALİST POST MATERYALİST SÖYLEMİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	98
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	99
1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	102
1.3. Veri Toplama Araçları.....	104
1.4. Veri Toplama Süreci	105
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	105
1.6. Araştırmanın Hipotezleri.....	106
1.7. Verilerin Analizi.....	107
1.8. Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Testleri.....	108
2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	109
2.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Değişkenlerine Dair Tanımlayıcı İstatistikler	109
2.2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere Dair Tanımlayıcı Bulgular	112
2.2.1. Materyalist-Post materyalist değerler ölçeğine yönelik bulgular	112
2.2.2. İçsel-Dışsal çalışma değerleri ölçeğine yönelik bulgular	118
2.2.3. Materyalist-Post materyalist değerler ölçeği ile içsel-dışsal çalışma değerleri ölçeği arasındaki ilişki	126
3. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	134
SONUÇ.....	144
KAYNAKÇA	147
EKLER.....	167
ÖZGEÇMİŞ.....	169

TABLÖLAR

	Sayfa
Tablo 1.1. Materyalist ve Post Materyalist İfadeler	14
Tablo 1.2. Post materyalizm Tezinin Eleştiri ve Karşı-Eleştirileri	30
Tablo 3.1. Akademik Personelin Unvana Göre Sayıları	102
Tablo 3.2. Fakültelerdeki Akademik Personelin Unvanlara Göre Sayıları.....	103
Tablo 3.3. %5’lik Belirlilik Düzeyinde Uygun Örneklem Büyüklükleri.....	103
Tablo 3.4. Katılımcıların Sosyo-Demografik Durumlarına Dair Tanımlayıcı İstatistikler	110
Tablo 3.5. Cinsiyete Göre Materyalist-Post Materyalist Değerler Dağılımı	113
Tablo 3.6. Katılımcıların Post Materyalist-Materyalist Puanlarının Frekans Dağılımı	114
Tablo 3.7. Farklı Sosyo-Demografik Özelliklere Sahip Katılımcıların Materyalist- Post Materyalist Çalışma Değerlerine Yönelik Fark Testleri.....	115
Tablo 3.8. Katılımcıların Cinsiyete Göre İçsel-Dışsal Çalışma Değeri Skorları	119
Tablo 3.9. Kadın ve Erkeklerin İçsel-Dışsal Değerlerine Yönelik Fark Testleri.....	119
Tablo 3.10. Kadın ve Erkek Katılımcıların Çalışma Değerleri Ölçek Madde Puanlarına Dair İstatistikler ve Fark Testleri	121
Tablo 3.11. Farklı Sosyo-Demografik Özelliklere Sahip Katılımcıların İçsel-Dışsal Çalışma Değerlerine Yönelik Fark Testleri	123
Tablo 3.12. Çalışma Değerleri İle Materyalizm Değerleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları	127
Tablo 3.13. Farklı Sosyo-Demografik Özellikler Bakımından Katılımcıların Çalışma Değerleri İle Materyalizm Değerleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları .	129

GİRİŞ

Çalışmanın odak noktasını oluşturan değerler; felsefe, sosyoloji, psikoloji, antropoloji olmak üzere sosyal bilimler literatüründe tartışılan konular arasında yer almaktadır. Ancak değerler kavramsal olarak netliğe kavuşturulabilmiş değildir. Yaygın tanımlamalarından birisine göre değerler; arzu edilen, kişiden kişiye önem dereceleri farklılık gösteren, kişilerin hayatlarına kılavuzluk eden hedeflerdir.

Değerler dinamikdir; toplumdan topluma, kişiden kişiye değişmektedir. Yaşam döngüsü içerisinde değerler hiyerarşisinde zamanla bazılarına verilen önem artarken, bazılarına verilen önem azalmaktadır. Bu döngü içinde genel değişimler ile uyumlu yeni inanç ve davranışlar kazanılmakta, değişen durumlara karşı nasıl baş edileceğine yönelik yeni öncelikler ve ihtiyaçların geliştirilmesi sağlanmaktadır. Öte yandan, değerleri kültürden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Her toplumun değerlere ihtiyacı vardır ve toplumsal değerler nedeniyle kültür özgün kılınarak diğer kültürlerden ayırt edilebilir, milli birliği ve sosyal dayanışmayı pekiştirir. Değerler, hem bireylerin tutum ve davranışlara olan etkisinin hem de farklı yapısal değişkenlerin değerler üzerindeki etkisinin açıklanabilir ve yorumlanabilir olması; kültürler arası kıyaslama yapılmasına olanak sağlamasından dolayı sosyal bilimlerde oldukça ilgi görmektedir.

Bir diğer taraftan “değerler” konusu olduğu kadar “çalışma” konusu da antik çağlardan günümüzün küreselleşen dünyasına kadar çeşitli disiplinlerin ilgi odağı olmuş, üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Bugünkü anlamıyla modernliğin bir ürünü olan çalışma, insan için en önemli ve en temel gerekliliklerden birisidir. Toplumsal hayatta var olabilmek için bireye hem maddi hem de manevi olarak fayda sağlayan bir faaliyettir. Ayrıca toplumların refah ve ekonomik gelişmişlikleri üzerinde rol oynayan önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma kavramı farklı kültürlerde, farklı değer ve algılamalara sahiptir. Çalışmaya yönelik olarak sahip olunan değer ve tutumlarla ilgili olan *çalışma değerleri* ise daha dar kapsamlı olup, çalışmanın sonuçlarına verilen önemi veya tercih edilen sonuçları içermektedir. Çalışma değerleri denildiğinde, bir toplumda işe ve çalışmaya karşı takınılan tavırlar anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bir toplumun işe karşı gösterdiği tutumlar başka bir toplumda farklılık gösterebilmektedir. Öyle ki kimi toplumlar çalışmaya olumlu bir tutum geliştirirken,

kimileri çalışmaktan çok boş zamanı ön planda tutmaktadırlar. Yaşanan teknolojik gelişmeler, kültürel değişimlerin hız kazanması farklı toplumlarda ve kültürlerde çalışma değerlerinin nasıl anlaşıldığı ve bu değerlere ne şekilde önem atfedildiği üzerine yapılan araştırmalar önemini korumaktadır. Bir diğer deyişle, içinde bulunulan toplumun kültürel özellikleri ve yapısı, bireylerin sahip olduğu çalışma değerleri üzerinde etkisi olan değişkenlerden biridir.

Öyleyse bu değerler, genç ve yaşlı kuşak arasında nasıl bir seyir izlemektedir? Toplumsal değişim sonucunda kültürel değerlerdeki değişimler sebebiyle, farklı değerlerle sosyalleşen kuşaklar arasında değer önceliklerinde farklılıklar bulunmakta mıdır? Bu çalışmanın konusu, Türkiye’de yaşlı ve genç kuşak arasında bir değer değişiminin olup olmadığı ile değer değişiminde etkisi olan süreçlerin incelenmesidir. Kapsam dahilinde kuşaklararası değer değişiminin incelendiği, bu çalışma için değer araştırmalarında önemli bir etkiye sahip olan Ronald Inglehart’ın değer modeli ele alınmış ve bu doğrultuda değerlendirilme yapılmıştır.

Inglehart’ın altı kıtada gerçekleştirilen, 1981 yılı itibariyle başkanlığını yaptığı Dünya Değerler Araştırması (WVS), kuşaklar arasında değer oryantasyonlarındaki dönüşümü konu almakta, bu dönüşüm az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler bazında incelenmektedir. Yapılan bu araştırmalar, genç kuşaklar ile yaşlı kuşaklar arasında, değer öncelikleri bakımından ciddi farklılıklar olduğunu göstermiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Batı dünyasında, kuşakların yaşamlarının refah içerisinde olduğunu, yaşlı kuşakların “materyalist değerler” olan fiziki güvenlik ve ekonomik koşulların önceliğini daha fazla önemserken, genç kuşaklara doğru geçildikçe “post materyalist” değerler olan, kendini ifade etme ve özerkliği kapsayan değerlerin daha fazla önemsendiğini ortaya koymuştur. Inglehart, doğasından kaynaklı olarak, kuşaklararası değer dönüşümünün yavaş gerçekleştiğini ifade etmekle beraber, uzun dönemde bu dönüşümün daha büyük olacağını altını çizmektedir. Dolayısıyla bu sonuçlardan yola çıkılarak, değerler sistemi durağan olarak görülse de; kültürden, bireylerin inançlarından ve içinde yetiştikleri toplumun karakteristik özelliklerinden etkilenmektedir.

Çalışmada, Inglehart’ın tezi bağlamında Türkiye’de 1980 öncesi ve 1980 sonrası yıllar baz alınarak, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Akademik Personeli örneği üzerinden, 1980 öncesi ve 1980 sonrası kuşak arasında çalışma değerlerinde bir farklılık

olup olmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda, üç temel hipoteze cevap aranmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki, katılımcıların materyalist ya da post materyalist değerlerinden birinin daha baskın olduğu ve bunun kuşaklar arasında farklı olduğudur. İkincisi, katılımcıların içsel ve dışsal çalışma değerlerinden birinin daha baskın olduğu ve kuşaklar arasında farklı olduğudur. Üçüncüsü ise, materyalist değerler ile dışsal değerlerin, post materyalist değerler ile içsel değerlerin örtüştüğüdür.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kavramsal açıdan değerlerin ifade ettiği, Inglehart'ın Değer Dönüşüm Modeli ve Dünya Değerler Araştırması'nda Türkiye'nin bulunduğu konum yer almaktadır. İkinci bölümde, modern toplumlardan-post modern toplumlara çalışma ve çalışma değerlerinin endüstri öncesi, endüstri ve endüstri sonrası dönemlerde materyalist/dışsal değerlerden, post materyalist/içsel değerlere doğru dönüşümü, olumlu ve olumsuz yönleriyle irdelenerek, Türkiye'deki genç kuşağın değerleri üzerine kuramsal bakış açılarına yer verilmektedir. Üçüncü bölümde ise Inglehart'ın materyalizm-post materyalizm ve kuşakların değer değişikliği söylemleri üzerinden, Türkiye'de gençlerin değer dönüşümlerini ölçmeye yönelik bir alan araştırması yapılarak, araştırmanın yöntemi, araştırmada elde edilen bulgular ve elde edilen bulguların değerlendirilmesine yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

INGLEHART'IN DEĞER DÖNÜŞÜM MODELİ

Son zamanlarda değerlerde yaşanan dönüşümler, kuşaklararası değer farklılaşmaları, sosyal bilimlerde önemli bir tartışma konusu olmaktadır. Özellikle çalışma değerlerindeki dönüşümleri Ronald Inglehart'ın değer dönüşüm teziyle birlikte ele alan önemli bir kesim mevcuttur. Ele alınan çalışmalar, genel itibariyle çalışma yönelimlerindeki ücret ve istihdam güvencesi gibi materyalist/dışsal değerlerin önemini kaybettiğini iddia ederken; otonomi, kendini gerçekleştirme gibi post materyalist/içsel değerlerin yaygınlaştığına yönelik dönüşüme işaret etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde; değer kavramı, Inglehart'ın değer dönüşüm tezi, değer dönüşüm tezinin temel kavramları, Inglehart'ın kuramına yönelik eleştiriler ve Dünya Değerler Araştırması'nın Türkiye verileri ele alınmaktadır.

1. DEĞER KAVRAMI

Değer konusu birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmış; bilim, din, ahlak, felsefe ve sosyoloji gibi disiplinlerde ön plana çıkarılmış çok yönlü ve karmaşık bir kavram olmuştur. Özellikle değerler konusundaki literatürün oluşmasında katkısı olan sosyoloji bilminde değerler, sosyal hayatın açıklanmasında kullanılan temel kavramlardandır. Sosyolojide değer kavramı; kişi ve grup tarafından istenilen, kişi ve gruba yararlı, kişi ve grubun beğendiği her şey olarak tanımlanmaktadır. Buna göre değer, nesnenin kendinden fazla, o nesneye atfedilen önemlilik (Fichter, 2009: 131).

Durkheim ve Weber gibi klasik sosyologlar tarafından değer ve değerlerin rolü toplumsal araştırmalarda sıkça tartışılmıştır. Her iki teorisyen için de bireysel ve toplumsal değişimi açıklamada değerler oldukça önemlidir. Weber'e göre sosyoloji gerçek bir bilim olacaksa nesnel olmak zorundadır. Bundan dolayı Weber, değerlerin sosyolojik araştırmanın nesnel veya "değer yargılarından arınmış" olması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Bunun anlamı kişilerin herhangi bir değere sahip olmamaları değil, araştırma yapılırken kişisel değerlerin ve ekonomik çıkarların analiz sürecini

etkilememesidir. Nitekim Weber, “olması gereken şey” yani değer alanı ile “olan şey” yani bilim alanı arasında bir ayrımı ortaya koymaktadır (Korkmaz, 2013: 55-56).

Weber her ne kadar değerler konusunda pozitivist bir tavır takınmış görünse de bu onun değerler konusunu bilim alanından dışladığı anlamına gelmemektedir. Zira Weber'in anlamaya yönelik sosyolojisi, kişilerin kendi öznellikleri içerisinde dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını önemsemektedir. Söz gelimi protestan etikle çalışmaya püriten bir değer/önem yükleme arasında belirgin bir içsel ilişki vardır. Weber'e göre Calvinist birey çalışmayı öte dünyasal bir gaye ile yüceltmekte ve kapitalizmin gereksinim duyduğu sermaye birikim sürecine katkıda bulunmaktadır.

Durkheim ise bireylerin değerlerinin oluşmasında temel faktörün toplum olduğunu belirtmiş, toplumsal faktörlerin bireylere dışarıdan geldiğini ve bireyi belli davranışlar sergilemeye ittiğini ifade etmiştir. Ona göre, toplumsal olayların ve değerlerin temeli, emredici ve zorlayıcı olmalarıdır. Durkheim, toplumun bireylerin gereksinimlerini belirlemekte etken rol oynadığını belirterek bunu “sosyal intihar” üzerinden örneklendirir. Bireysel deneyimler intiharın nedeni gibi görülse de gerçek neden hiç kimsenin, yaşamından mutsuz olduğu için vazgeçmeyeceğidir. Bu durumun geri planında fikirler, inançlar, gelenekler, gibi birçok sosyal etken bulunmaktadır. Bu yüzden intihar olgusu bireysel gibi gözükse de Durkheim'e göre, toplumsaldır ve toplumsal gerçekler ve süreçlerden oluşur (Durkheim, 1965: 300-306).

İntihar gibi bireysel gibi görünen davranışın ardında toplumsal bir faktör olarak değerler yatmaktadır. Değerler, toplumdan öğrenilen iyiyi kötüyü bildiren toplumsal ölçüler olduğuna göre, sosyal eylemin ortaya çıkışında yadsınmaz rollerinin olduğu aşikârdır. Durkheim açısından modern toplum, geleneksel olandan farklı bir dayanışma ve toplum tipine tekabül eder. Modern kent yaşamında birey, akılcı-rasyonel ikincil ilişkiler temelinde gündelik hayatını organize eder. Bu da kırdakinden farklı bir yaşam biçimi ve sosyal davranışının olduğunu gösterir. Organik dayanışmaya dayanan kent toplumu, mekanik dayanışmaya dayanan kır toplumunun yerini almakta ve kent yaşamı kırdakinden farklı bir değer dünyasını, davranış biçimini ortaya çıkarmaktadır. Benzerlikten kaynaklanan yakın samimi ilişkiler ve davranış biçimleri kendisini kentte daha ihtiyatlı bir sosyalleşmeye bırakmaktadır. Her halükarda değerler toplum tarafından icat edilip kuşaktan kuşağa aktarıldıkları için bireysel davranışın şekillenmesinde önemli bir belirleyici haline gelmiş olmaktadır.

Değerler, kişisel davranışın düzenleyicisidirler. İnsanı diğer türlerden ayıran en önemli farklardan biri, güdülerini en aza indirgeyerek öğrenme yetilerini yüksek tutmalarıdır. İnsanlar davranışlarını nadiren güdüsel olarak belirlemektedir. Sosyalleşme ve eğitim süreçleri içinde edinilen değer ve alışkanlıklar aracılığıyla beşeri davranışlar yönetilmektedir. Dolayısıyla öğrenilen alışkanlıklar ve değerler, bireyin davranışını değişen çevresel koşullara uyumlama sürecinde etkin olmaktadır. Değerlerden türeyen ve toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar ve normlar üzerimizde baskı gücü oluştururlar. Toplum içerisinde bireyler de rol statülerini, değerlere göre edinirler (Ülken, 2001: 75; Dönmezer, 1990:170).

Toplum sosyal bir yapıdır ve her sosyal yapının birtakım değerleri vardır. Değerlere sahip olmayan bir toplum düşünülemez. Toplumların her ne kadar kendine özgü farklılıkları olsa da, üyelerinin çoğunluğu tarafından benimsenmiş bir değerler sistemi mevcuttur.

Nitekim sosyal bir varlık olarak insanlar, toplum içinde yaşamak ve kazanılan toplumsal değerleri, inançları ve davranış tarzlarını göz önünde bulundurmak durumundadırlar (Doğan, 1993: 13). Sosyal yaşama uyum gösterme, tüm yaşam boyu süregelen bir süreç olmakta ve kişilerin sosyal bir varlık olabilmeleri, toplumun devamlılığını sağlamaktadır. İnsanlar toplumsallaşmayla temel davranış yollarını öğrenerek, belirli ideallere sahip olmakta ve toplumsal değerler edinmektedirler. Toplumsal kültür içinde yer alan inançlar, düşünceler ve normlar da birer değer olmakta; toplum tarafından oluşturulan değerler, sosyal dayanışmayı sağlayan ve sürdüren önemli unsurlar olmaktadır (Tural, 1992; Fichter, 2009). Ayrıca bazı sosyal değerler, tüm insanlığı ilgilendirdiği için evrensel özellik taşımaktadır. Evrensel özelliklerinin yanında, farklı toplumlar ve uluslar tarafından algılanma biçimlerine bağlı olarak ulusal değer olarak da çeşitlenebilmektedirler. Bu noktadan hareketle evrensel değerler, bütün dünyadaki insanlığı ilgilendiren değerler olurken; ulusal değerler ise belirli uluslara ait, söz konusu ulusun duygularını, inançlarını ve tutumlarını ifade eden değerler olarak tanımlanmaktadır (Güngör, 1998: 27).

Değerler; neyin en önemli olduğunu gösteren, kişiye özgü, kişisel inançları içine alan, kişinin gideceği yönü belirleyen pusulalardır. Değerler, nelerden uzak durulması gerektiğini gösterir ve hayatı yönlendirir. Her türlü olay karşısında nasıl tepki verileceğinin temelini belirler ve güdülemeyi sağlayan davranışları değiştirmede

kullanılan en güçlü araçlardır (Robbins, 1999: 350-362). Bolay (2009: 74) değerlerin kabul edilebilir, tekrar edilebilir olması gerektiğini, yoksa yaygın ve devamlı olmayacağını; ayrıca zaman ve mekân üstü kaynağa dayanmazsa kalıcı olamayacağını ifade etmektedir.

Değerler, tüm toplumlar için önemlidir ve tüm toplumlara hitap eden temel değerler vardır. Jean Jacque Rousseau, bu temel değerlerin her zaman her yerde aynı olduğunu sadece geleneklerin değiştiğini savunur. Nitekim sadece değerlerin somut içeriği değişmemekte, aynı zamanda önem dereceleri de değişmektedir. İki farklı toplum, aynı değerlere sahip olabilirken, onlara verdikleri önem derecesi aynı değildir. (Reboul, 1995: 365-366). Bir toplumda doğruluk saygıdan daha önemliyken, başka bir toplumda saygı doğruluktan daha önemli olabilir.

Fichter (2009: 59) değerleri topluma ve kültüre önem ve anlam katan kriterler olarak kabul ederek, değerlerin aşağıdaki özelliklere sahip olabileceğini belirtmiştir:

- Değerler paylaşırlar. Toplumun büyük bir kısmı değerler üzerinde hemfikirdir. Değerler herhangi bir kişinin yargısına bağlı değildir.
- Değerler ciddiye alınırlar. Kişiler değerleri ortak huzurun korunması ve sosyal ihtiyaçların karşılanması olarak görürler.
- Değerler uğruna kişiler özveride bulunur; gerekirse bu uğurda ölürlər.
- Değerler kişilerarası fikir birliği gerektirdiği için kavramsal olarak başka değerli şeylerden soyutlanabilirler.

Değerler davranış şablonu olarak gelişir; tutum ve bireylerin algılarına rehberlik ederler. Genellikle değer kaynakları; ulusal kültür, aile ile öğretmenler ve diğer çevresel faktörler olduklarından, toplum tarafından destek görürler ve bireylerin farklı durumlarda tercih ettikleri davranışları içine alan; arzu edilen–edilmeyen, istenen–istenmeyen, kısa dönem ve uzun dönem arasındaki farkları görebilmeye yardımcı olurlar (Parashar vd., 2004: 143–152). Öte yandan, değerler tamamen durağan olmadığı gibi, tamamen de değişken değildir. Devamlı değişken olması toplumun devamlılığının sağlanmasını zorlaştırırken, durağanlığından da söz edilemez. Çünkü eş zamanlı olarak var olan iki farklı toplumda kültürel ve sosyo ekonomik farklılıklardan dolayı farklı değer yargılarının varlığı bilinmektedir. Yine bir toplumda hızlı toplumsal değişme, toplumun farklı katmanlarında yer alan mevcut değerlerin değişmesine yol

açabilmektedir (Özensel, 2003: 235). Dolayısıyla değerlerin değişmesinin en önemli sebepleri de bireyin içinde ve bireyin dışında meydana gelen değişiklikler olarak açıklanabilir (Hökelekli, 2013: 46).

Öte taraftan uluslararası literatürde değer kavramı “value” terimiyle ifade edilmekte ve birçok araştırmacı tarafından farklı çalışmalara konu olmaktadır. Bunlardan en çok bahsedilenler arasında; Rokeach, Hofstede, Schwartz ve Inglehart’ın değer çalışmaları gelmektedir. Rokeach’ın değer çalışmasının odak noktası; evrensel ve geçişken olduğuna inandığı değerleri ölçmek için bir aracı geliştirmektir. Rokeach (1973)’a göre değer; “Bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlara sahip olan değerler, bireylerin ideal davranış tarzları ya da yaşam amaçları hakkındaki inançları olup, davranışa farklı şekillerde rehberlik eden çok yönlü standartlardır.” (Dülgeroğlu, 2008: 75). Rokeach’ın değer tanımında da görüldüğü üzere, değer kavramı çoğunlukla olumlu ve ideal olarak kabul edilen, ulaşılması hedeflenen ve inanç gibi kuvvetli bir diğer kavramla açıklanabilen önemli bir kavramdır.

Hofstede değer kavramı ile ilgili saptamalarını örgütsel kültür üzerine geliştirdiği çalışmalar sırasında ortaya koymuştur. Hofstede, bir örgüt içinde bulunan bireylerin paylaştıkları standart davranış biçimleri, kurallar, inançlar ve değerlerin örgüt kültürünü oluşturduğunu ortaya koymuştur. 1980’li yıllarda 50’den fazla kültür yapısı üzerinde çalışmalar yaparak bir teori geliştiren Hofstede, kültürel değerlerin örgütsel davranışı nasıl belirlediğini ve bireylerin tekrar eden eylem biçimlerini neden yaptıklarını açıklayan bir bakış açısı sunmuştur. Hofstede’nin (1980) ortaya koyduğu, kültürel değerlerin ölçümünde kullanılan model yaygın olarak kullanılır hale gelmiştir. Hofstede yaptığı analizler sonucunda, kültürü beş boyutta incelemiştir. Bunlar; belirsizlikten kaçınma, bireycilik/toplumculuk, güç mesafesi, erillik/dişilik ve uzun ve kısa döneme yönelme (zaman) boyutudur (Hofstede, 1980; Hofstede, 1984). Diğer bir deyişle Hofstede değerlerin gelişimini ve değişimini kültür üzerinden yaptığı çalışmalarla açıklamıştır. Modern sonrası toplumların değer oluşumlarının ve dönüşümlerinin sistematik olarak incelenmesi örgütsel kültürün üzerinden yapılan çalışmalar sonrasında ortaya konmuştur. Bireylerin kültürel değerlerinin örgütsel davranış kalıplarını nasıl belirlediği, kültürlerarasındaki farklılaşmaların ortaya konması üzerinden gerçekleştirilmektedir. Schwartz, insanların değeri insanları (kendileri de dahil olmak üzere) ve olayları değerlemede bir kriter olarak kullandıklarını belirtmiştir.

Ona göre değer; bir insanın ya da diğer toplumsal varlığın yaşamında rehberlik eden bir ilke olarak önemi değişen, arzu edilen durumsal değişiklik hedefine hizmet etmektedir (Koivula, 2008: 6).

Schwartz (1992; 1990) farklı kültürel çevrede yetişen insanların kabul ettiği temel değerleri ile bu değerleri arasındaki yapısal ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Bununla da sosyal bilimlerde herkes tarafından kabul gören temel değerler anlayışı eksikliğini gidermeyi ve bu değerler arasında yapısal ilişki kurarak içerik oluşturmayı hedeflemiştir. Schwartz, teorisini üç farklı ölçme yöntemi kullanarak, yetmiş ülkede kanıtlamıştır. On güdüsel değer tanımlayarak, bu değerlerin arasındaki uyum ve çatışma durumlarına göre bir yapı ortaya koymuştur. Böylece Schwartz, farklı kültürel gruplarda değer ilişkisine yön vererek, insani güdüler bakımından evrensel bir yapı önermektedir (akt; Morsümbül, 2014: 52). Inglehart’a göre ise değerler; toplumun merkezindedir, somut bir şekilde izlenebilir, kültürel unsurlardan ayrı düşünülemez ve değerler süreklilik arz ederek değişebilir. Ona göre değerlerin sosyoloji içerisinde önemli bir ağırlık kazanması Modernleşme Teorisi’ne dayanmaktadır. Bu teoride kültüre ilişkin unsurlar ve değerler, toplumların ekonomik ve toplumsal olgunluğa erişme sürecinde geri plana atılmaktadır (Inglehart ve Welzel, 2005).

Bununla birlikte Huntington, Fukuyama ve Putnam başta olmak üzere araştırmacılar kültürel geleneklerin önceliğini vurgulamışlardır. Inglehart da bu durumu “kültürel değerlerin kalıcılığı (persistence of cultural values)” olarak adlandırarak, kültürün temel bir toplumsal faktör olduğunu öne sürmektedir. Bu görüşler, Modernleşme Teorisi’ni, ekonomik gelişmelerin değerler arasındaki farklılığını ortadan kaldıracığını savunması bakımından eleştirir. Bu düşüncenin aksine, ekonomik gelişme farklılıkları, toplumlar arasındaki değer sistemlerinin doğrudan bir sonucudur ve modernleşme, sosyo ekonomik gelişmeler sonucunda uzun dönemli kültürel değişiklikler yaratmıştır (Baştürk, 2013: 15-16). Inglehart, toplumsal değerlerin değişiminde ve dönüşümünde sosyo ekonomik faktörlerin etkili olduğunu ifade etmektedir. Hofstede (1984, 2001) ise sosyal değerlerin diğer etkenlerden bağımsız bir biçimde oluştuğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla Hofstede, Inglehart’ın aksine sosyal değerlerin sosyo ekonomik süreçlere bağlı olarak değil, sosyal değerlerin farklılık göstermesi sonucunda sosyo ekonomik şartların oluştuğunu öne sürmektedir. Schwartz (1999, 2006) ise, genel olarak Hofstede’ye katılmakla beraber, bir toplumda

demografik özellikler ve sosyo ekonomik etkenler açısından belirgin olarak farklılaşan alt grupların bulunduğunu ve bu alt grupların sosyal değer eğilimlerini etkileyebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, Schwartz Hofstede'in tersine, sosyo ekonomik etkenler ile sosyal değer eğilimleri arasındaki ilişkinin kısa vadede etkisini gösterebileceğini savunmaktadır (Erkenekli, vd. 2012: 129).

Bu değerlendirmelerden hareketle değer; *yaşam boyu hayatımıza yön veren, kişiden kişiye göre önem dereceleri değişebilen, içinde bulunulan toplum tarafından şekillendirilen, sürekliliği olmakla beraber değişikliğe uğrayabilen, kabul gören kurallar* olarak tanımlanabilir. Değerler konusu, günümüzde sosyal bilimler alanında giderek daha çok ilgi görmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, önde gelen değer teorilerinden biri olan Inglehart'ın Dünya Değerler Araştırması'nda kullanılan Değerler Modeli ele alınmaktadır.

2. INGLEHART'IN DEĞERLER MODELİ VE DEĞER ARAŞTIRMALARI

Inglehart, Batılı toplumlarda II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yaygınlaşan refah devleti uygulamalarını temel alarak, kurumsal ve ideolojik farklılaşmaların, ihtiyaç önceliklerini farklılaştırdığını; bunun da değer önceliklerinin niteliğini belirlediğini savunmaktadır. Inglehart, modernizmden-post modernizme geçişte sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal faktörlerde yaşanan dinamik süreçlerin değerleri nasıl ve neden etkilediği üzerinde durmaktadır.

Inglehart'a göre özellikle Batıda bireyler, maddi refah ve fiziksel güvenlik gibi değerlerden, yaşam kalitesi ve özerklik gibi değerlere daha fazla eğilim göstermeye başlamışlardır. Bu değişimin sebepleri ve olası sonuçları karmaşık olsa da temel ilkesi şu şekilde ifade edilebilir: İnsanlar, acil ya da tehdit edici olmayan şeylerden daha ziyade acil ihtiyaç ya da tehditlerle daha fazla ilgilenme eğilimindedir. Dolayısıyla, güzellik anlayışı az ya da çok evrensel olabilir ancak aç insanlar, estetik tatminden ziyade yiyecek aramaya daha yatkındır. Bugün, fevkalade ekonomik güvenlik koşulları altında, daha önce görülmemiş derecede büyük bir Batı nüfusu ortaya çıkmıştır. Ekonomik ve fiziki güvenliğe olumlu şekilde değer verilmeye devam edilmektedir ancak göreceli öncelikleri geçmişten daha düşüktür (Inglehart, 1977:3).

Inglehart, siyasi becerilerin dağılımında da önemli bir değişim yaşandığını varsaymaktadır. Halkın gittikçe daha büyük bir kısmı karar alma sürecine katılmak için ulusal ve uluslararası politikalar hakkında yeterli ilgi ve bilgiye sahip olmaya başlamıştır. Halk, elbette oy verme ve diğer yollarla ulusal politikada uzun bir süredir rol oynamıştır. Güncel değişiklikler, politika oluşturulmasında giderek daha aktif rol oynamalarını ve “elit sınıf yönlendirmeli” faaliyetlerin aksine “elitlere meydan okuyan” faaliyetlerle meşgul olmalarını sağlamaktadır. Elit sınıfın yönlendirdiği siyasi katılım, büyük ölçüde siyasi partiler, işçi sendikaları, dini kurumlar gibi yerleşik örgütler aracılığıyla kitlesel desteği harekete geçiren elit kesimin bir meselesidir. Sadece iki ya da daha fazla karar verici grubu arasındaki seçimi içermeyen daha yeni “elit sınıfa-meydan okuyan” siyaset tarzı, halkın belirli kararları vermede giderek daha önemli bir rol oynamasını sağlar. Bu değişime katkıda bulunan en önemli unsurlardan biri, potansiyel elit kesim-karşıtlığının halk arasında hiç olmadığı kadar geniş bir tabana yayılmış olmasıdır. Buradaki iki değişim süreci birbirini desteklemektedir. Değerlerdeki değişimin bir yönünü, kurumlara duyulan güvenin azalmasına yol açan; hiyerarşik otoritenin, vatanseverliğin, dinlerin ve benzerlerinin meşruiyetindeki düşüş oluşturmaktadır. Aynı zamanda, yeni değerlerin politik ifadesi, elit kesim ve kitle arasındaki politik beceriler dengesindeki bir değişim ile kolaylaştırılmaktadır. Belirli temel değerler ve beceriler kademeli fakat köklü bir şekilde değişiyor gibi görünmektedir. Hiç kuşkusuz, değişim sürecini yavaşlatacak ve hatta belli sürelerde tersine çevirecek karşıt-eğilimler olacaktır. Fakat esas evrimsel sürüklenme, gelişmiş endüstri toplumlarında meydana gelen yapısal değişikliklerin sonucudur ve bu toplumların doğasında büyük değişiklikler meydana gelmediği sürece, bunun tersine çevrilmesi mümkün değildir (Inglehart, 1977: 4-5).

Ronald Inglehart’ın başkanlığını yaptığı, 1981 yılından beri altı kıtada gerçekleştirilen Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey/WVS) en geniş kapsamlı toplum araştırmaları haline gelmiştir. Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey/WVS), insanların değerlerini ve inançlarını, onların zaman içinde nasıl değiştiğini, toplumsal ve siyasal etkilerini araştıran, küresel bir araştırma projesi olarak, yaklaşık 100 ülkede temsil edici anket yoluyla, ulusal araştırmalar yapan ve dünya çapında bir sosyal bilimciler ağı tarafından yürütülen bir araştırmadır. Bu anketler, insanların günlük yaşam dışında ne istediğini ve neye inandıklarını belirten yaygın

değişiklikleri göstermektedir. WVS, bu değişiklikleri izlemek için, 1981-2014 tarihleri arasında altı araştırma gerçekleştirmiştir. Bu anketlere katılan ülkeler, çok fakir ülkelere, otoriter sistemlerden, liberal demokrasilere ve tüm önemli kültür bölgelerine dek geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. WVS'nin ölçtüğü konular arasında; demokrasi, iyi yönetim, sosyal sermaye, yabancılara ve etnik azınlıklara hoşgörü, cinsiyet eşitliği, değişen dindarlık düzeyleri, küreselleşmenin etkileri, çevre koruması, iş motivasyonları, aile, siyasi katılım, ulusal kimlik, kültürel çeşitlilik, güvensizlik ve subjektif refaha yönelik tutum ve değerler gibi geniş kapsamlı konulara yer verilmekte, bunlar dönemselsel olarak izlenmekte ve analiz edilmektedir (WVS; Inglehart, 1990; 2009). Bu bağlamda WVS araştırmaları, sıradan vatandaşların değerleri, inançları ve motivasyonları gibi, toplumsal değişimin önemli bileşenleri hakkında değerli bilgiler vermektedir. Bu çalışmalar, insanların inançlarının kültürel, ekonomik ve politik değişkenlerle çok yakından birbiri ile ilişkili olduğunu göstermekte, araştırmanın sonuçları gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeleri kıyaslar, kuşaklararası değer yönelimindeki değişimi de konu almaktadır. Inglehart bu sonuçlardan hareketle, bireylerin içindeki yetiştikleri toplumun karakteristik yapısıyla inanç ve değerleri arasında güçlü bağlar kurarak, değer değişiminin sosyolojik modelini oluşturmaktadır.

Bu noktada Inglehart'ın değer dönüşüm tezini daha iyi anlayabilmek ve değer dönüşümlerinin arka planındaki nedenleri sorgulayabilmek açısından birtakım kavramların açıklanması gerekmektedir.

2.1. Inglehart'ın Materyalizm-Post Materyalizm Söylemi

Tarım toplumlarında hayatta kalma öncelikli mesele olmaktadır; çalışma ise varoluşsal güvenlik amacını taşıyan bir zorunluluk olarak görülmekteydi. Endüstri toplumlarında ise para biriktirme ve maddi başarı daha fazla önem kazanmıştır. Bu nedenle insanlarda materyal ihtiyaçlar en ön sırada gelmektedir. Çağdaş refah devletlerinde de çalışma güvenliğini sağlamak artık temel hedef olmamaktadır. Yüksek oranda refah düzeyi ile sosyal güvenlik alanındaki gelişmeler, temel insan ihtiyaçlarının karşılanmasını garanti altına almaktadır. Böylece insanlar artık maddi ihtiyaçlar üzerinde yoğunlaşmak zorunda kalmaz; kendini gerçekleştirme, ifade etme ve kişisel gelişim gibi maddi olmayan ihtiyaçlarının karşılanması üzerinde yoğunlaşırlar (Atlas iş

değerleri)¹. Endüstrileşmiş ülkelerdeki değerlerin aşamalı olarak değiştiğini, güvenlik ve ekonominin artık eskisi kadar önemli olmadığını belirten “**materyalizmden-post materyalizme**” geçiş fikri de, 1970'lerde oluşturulmuş bir teoridir (Carter, 2007: 95).

Inglehart ve Welzel'e göre, geleneksel değerlerden seküler-rasyonel değerlere geçiş, endüstri öncesi toplumdan endüstri toplumuna geçişle; hayatı idame değerlerinden bireyin kendisini ifade etmesine ilişkin değerlere geçiş ise, endüstri toplumundan endüstri sonrası topluma geçişle paralel gitmekte; toplumlarda meydana gelen değişikliklerin, ekonomik ve fiziksel güvenlik gibi materyalistik değerlerden “özgürlük, kendini ifade etme, yaşam kalitesine önem verme” gibi post materyalistik değerlere geçildiği iddia edilmektedir (Abramson ve Inglehart, 1995). Yani paradan daha fazla “fikirlerin ve konuşma özgürlüğünün”, “canlı bir çevrenin olması” gibi post materyalist değerlerin vazgeçilmez unsurlar olduğu ifade edilmektedir. Bir başka deyişle, materyalist değerlere sahip bireylerin istikrarlı bir ekonomi, güven, güçlü bir savunma gücü gibi değerleri önemserken; post materyalist değerlere sahip olan bireylerin yaşamlarında düşünce ve ifade özgürlüğü, kendini gerçekleştirme, çevresel farkındalık gibi yaşam kalitesini belirleyen unsurlara öncelik vermekte oldukları iddia edilmektedir (Özgüngör ve Kapıkıran, 2009: 536).

Inglehart'ın değer boyutları hem bireysel hem de kültürel değerleri tanımlamaktadır. Inglehart ve Baker'a (2000) göre, post modernizm nasıl ki modernizmin yerini keskin bir biçimde almadıysa post modern değerler de modern değerlerin yerini almamış, modern değerler hala varlığını korumaktadır. Post modern, modernin bitişine değil, sonrasına ve devamına işaret etmektedir. Dolayısıyla modern değerler varlığını sürdürürken, bireyler post modernizmin sonucu olarak unuttukları değerlere yeniden ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Inglehart'ın kavramsallaştırmasında post modern değerler; mutluluk, kişisel farkındalık ve tatmin edici bireylerarası ilişkilerdir (Ryan ve Deci, 2001).

Inglehart yaptığı araştırmalarda materyalizm-post materyalizm değerlerini ölçmek için 6'sı materyalist 6'sı post materyalist olmak üzere 12 ifade belirlemiş ve katılımcılardan kendileri için önemli buldukları ifadeleri sahip oldukları materyalist ve

¹www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/docsfin/tr/Workvalues%20TR%20-%20Logo.doc
(10.05.2018)

post materyalist değerlere göre belirlemesini istemiştir. Fiziksel ve ekonomik güvenliğe öncelik verenler, **Materyalist** olarak kabul edilirken; saygınlık, entelektüel ve estetik gibi değerlere önem verenler **Post materyalist** olarak kabul edilmektedir (Inglehart, 1977: 40-42).

Tablo 1.1. Materyalist-Post Materyalist İfadeler

Materyalist		Post Materyalist	
Ekonomik Güvenlik	Artan fiyatlarla savaşmak	Aidiyet ve Saygınlık	İnsanların işyerinde ve toplulukta karar alma konusunda daha fazla söz sahibi olduğunu görmek
	Yüksek bir ekonomik büyümeyi sürdürmek		Önemli hükümet kararlarında halka daha fazla söz hakkı vermek
	Ekonomik dengeyi sağlamak		Daha az bireysel, daha hümanist toplum yönünde ilerlemek
Fiziksel Güvenlik	Ulusun düzenini korumak	Entelektüel Gereksinim	Konuşma özgürlüğünün korunması
	Suçla mücadele etmek		Fikirlerin paradan daha önemli olduğu bir topluma doğru ilerlemek
	Güçlü savunma sisteminden emin olmak	Estetik Gereksinim	Kentleri ve kırsal alanları daha da güzel yapmaya çalışmak

Kaynak: EKLUND Felicia, *Consequences of Post-Materialism/Testing Predicted Changes and Extension to the Theory of Post-Materialism*, Lund University Department of Political Science, Bachelor Thesis, 2012.

Yukarıdaki ifadelerden katılımcıların kendilerine göre en önemli birinci ve daha sonra ikinci ifadeyi belirtmeleri istenir. Buna göre, seçtikleri ifadelerde birinci ve ikinci seçimlerini materyalist değerlerden yana kullanan bireyler materyalist, birinci ve ikinci seçimlerini post materyalist değerlerden yana kullanan bireyler ise post materyalist olarak tanımlanır. Buna karşın, birinci ve ikinci seçimlerinde hem materyalist hem de post materyalist değerleri seçen bireyler ise karışık (mixed) olarak nitelendirilir (Inglehart, 1995: 23).

Inglehart'ın öne sürdüğü materyalizm-post materyalizm teorisi temelde Maslow'un gereksinimler teorisine dayanmaktadır. Motivasyon teorileri arasında en tanınmış olan "Maslow'un Gereksinimler Teorisi" iki temel varsayıma sahiptir (Şekil

1). İlki, bireyin sergilediği her davranışın, onun sahip olduğu belirli gereksinimleri gidermek için olduğudur. İkinci varsayım ise, bu gereksinimlerin sıralamasına ilişkindir. Bu varsayıma göre, birey, belirli bir hiyerarşi gösteren gereksinimlere sahiptir. Alt düzeyde bulunan gereksinimler giderilmeden, üst düzeydeki gereksinimlerin tatmini, onu davranışa yönlendirmez veya daha üstteki ihtiyaçlar daha alttaki temel ihtiyaçlar karşılandığında belirginleşmektedir (Koçel, 1984). Bu gereksinimler şu şekilde sıralanır:

Şekil 1. Maslow'un Gereksinimler Teorisi

Kaynak: KOÇEL Tamel, *İşletme Yöneticiliği, İstanbul: İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü 30. Yıl Yayınları, İstanbul, 1984.*

- Fizyolojik Gereksinimler: Yeme, içme, uyku, barınma vb.
- Güvenlik Gereksinimleri: Çalışma koşulları, çalışma güvenliği, sosyal ve yan ödemeler vb.
- Ait Olma Gereksinimleri: İşyerindeki sosyal ilişkiler, kabul edilme vb.
- Saygınlık Gereksinimleri: Tanınma, prestij kazanma vb.
- Kendini Gerçekleştirme Gereksinimleri: Bireylerin sahip oldukları yeteneklerini geliştirme ve yaratıcılıkla ilgili konulardır.

Maslow'un bu teorisi Inglehart'ın kıtlık hipoteziyle örtüşmektedir. Kıtlık hipotezine göre, bireyin öncelikleri onun içinde bulunduğu sosyo ekonomik koşullarını yansıtmaktadır. Buna bağlamda insanlar kendilerinde olmayan, sahip olamadıkları

şeylere öncelikli bir değer vereceklerdir. İnsanlar en yüksek değeri en acil ihtiyaçlarına verme eğilimindedirler. Örneğin beslenme ve fiziksel güvenlik ihtiyacı hayatta kalma ile doğrudan bağlantılıdır veya işyerinde maaşın geçinmek için yeterli olmayışı, çalışma ortamının güvensiz olması gibi durumlarda insanlar materyalistlik hedeflere öncelik verirler çünkü bunlar kıttır yani yeterince karşılanmamaktadır. Öte yandan, refah koşulları var olduğunda (yeterli maaş, güvenceli iş) ve temel ihtiyaçlar karşılandığında insanlar aidiyet, estetik, saygı, entelektüel doyum gibi post materyalist hedeflere yöneleceklerdir. Bu durumda daha alt düzeydeki ihtiyaçlar karşılanır ve insanlar bunlarla ilgilenmek durumunda kalmaz ve daha üst düzeydeki ihtiyaçlarının karşılanması üzerine odaklanabilirler. Bu sebeple, refah artışının post materyalizmle çok yakın bir ilişki içinde olduğu iddia edilmektedir. Bir diğer taraftan, konjonktürel dalgalanmalar (ekonomik durgunluk, işsizlik), post materyalist değer dönüşümlerinin hızını yavaşlatabilir. Ancak bu tür etkiler, uzun süreli yönelimlerin gücünü değiştirmez ve post materyalist değerlerin uzun vadede önem kazanması söz konusudur (Inglehart ve Abramson, 1994; Inglehart, 2008: 131-132). Maslow, teorisini bireylerin nasıl dönüştürüldüğü ile sınırlandırırken, Inglehart ise bir bütün olarak toplumların nasıl dönüştürülebileceğini göstermek istemiştir.

Inglehart, kıtlık hipotezinin hem dar anlamda bireyler üzerinde hem de geniş anlamda ülkeler için geçerli olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda, değer değişikliğinin; materyalistten post materyaliste geçişin, potansiyel olarak evrensel bir süreç olduğunu ve ekonomik güvensizlik koşullarından, güvenlik durumuna geçen herhangi bir ülkede de ortaya çıkabileceğini iddia etmiştir. Bu da ekonomik kalkınma ile değer değişikliği arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Kişi başına düşen gelirin yüksek olması, zengin ülkelerde yaşayan insanların, yoksul ülkelerdeki insanlardan daha güçlü bir ekonomik güvenlik hissine sahip olmalarını netice vermektedir. Nitekim yapılan Dünya Değerler Araştırması'nda, incelenen 40 toplumun tamamında, kişi başına düşen gayri safi milli hasıla ile maddi / post materyalist olmayan değerlerin 12 maddelik ölçümü arasındaki puanlarına bakılmıştır. Göreceli olarak yüksek kişi başı gayri safi milli hasıla olan toplumların, yoksul ülkelere kıyasla daha yüksek oranda post materyalist olma eğiliminde olduğu saptanmıştır (Inglehart ve Abramson, 1994: 345-347).

Inglehart materyalizmden-post materyalizme geçişin büyük bir kısmını, endüstrileşmiş ülkelerde yaşanan değişikliklerle açıklamıştır. Bunlar; *fiziksel güvenlik, ekonomik büyüme, eğitim ve bilgiye daha fazla erişimdir*. Bu yapısal değişikliklerin, halkın değerlerini değiştirdiğini varsaymakta, bunların içerisinde de en önemli olanın sosyo ekonomik gelişmeler olduğunu düşünmektedir (Inglehart, 1977: 8). Post materyalizmin artışına neden olan bu etmenleri açıklamak gerekirse;

Fiziksel Güvenlik: Endüstrileşmiş ülkelerde değer değişikliğinin nedeni, bu ülkelerdeki insanların II. Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı fiziksel güvenlik ihtiyaının azalmasıdır. Post materyalizm teorisi, Maslow'un gereksinim doyum hipotezinin doğru olduğu kabulüne dayanmaktadır. Maslow, fizyolojik gereksinimler ve kendilerini güvende hissetme gereksinimlerinin en temel gereksinimler olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar olmadan insanlar; ait olma, saygı ve kendini gerçekleştirme gereksinimlerini karşılamak için motive olmayacaktır (Maslow, 1954: 38). Bu gereksinim doyum hipotezinde, fizyolojik gereksinimlerde ve güvende hissetme gereksiniminde en alttaki basamakları yerine getirmek için fiziksel güvenliğin gerekliliğini ifade eder. Dolayısıyla, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki nesiller için savaş olmaması, (savaş onların uzaktaki yaşamları için tehdit oluşturabileceğinden) onların yaşam kalitelerine daha fazla odaklanmalarına imkan sağlamıştır. Güvenlik hala önemlidir ancak göreceli olarak önceki nesillerde olduğu gibi acil bir gereksinim değildir.

Ekonomik Güvenlik: Post materyalizme geçişin ikinci nedeni ekonomik güvenliktir. Inglehart, ekonomik büyüme için daha fazla verimlilik sağlayan, daha zengin bir devlete ve daha zengin bir nüfusa sunulan teknolojik gelişmelerin, bu ülkelerin ekonomik güvenliklerinin nedeni olduğunu belirtir. Bu ülkelerdeki insanların çoğunluğu, temel gereksinimlerini karşılama güvencesine sahiptirler. Inglehart, özellikle post materyalistlik değerlere tepki gösteren insanların çoğunluğunu orta sınıftan insanların oluşturduğunu; post materyalist değerlere itiraz konusunda işçi sınıfının nde geldiğini savunmaktadır (Inglehart, 1977).

Eğitim: Değişimin nc nedeni, ileri eğitimdir. Bunun nedeni, eğitimin bilişsel becerileri geliştirmenin bir aracı olması ve öğrencilerin politik farkındalığı üzerinde önemli bir etkisinin bulunmasıdır. Ancak Inglehart, eğitimin bu yönde nedensel olmasının gerekmediğini; eğitimin insanların Post materyalist olmasını sağlayacağını, bunun da diğer bir yol olabileceğini ve bu değerlerin onları okumaya

teşvik edebileceğini belirtmektedir. Inglehart ileri düzeyde eğitimin bilgi edinmeden daha fazlasını sağladığını varsayar. Genel bilişsel gelişim, resmi olmayan iletişim kalıpları ve belirli bir düşünme biçimi yaratmaktadır. Resmi olmayan iletişim kalıpları, ileri eğitim düzeyine sahip olanların, eğitimsiz olanlara göre daha iyi iletişim kurabildiğini ya da iletişimin diğer yollarını bulabildiklerini göstermektedir (Inglehart, 2008).

Bilgi: Endüstri toplumunun katı yapısı, bilgi toplumunun oluşumunu sağlayan en önemli etken olan bilginin, hızlı bir şekilde toplumun en küçük birimine kadar ulaşabilmesiyle değişim geçirmiştir. Bilginin toplumun her kesimine rahatça ulaşabilmesi, toplumsal ve bireysel bilinçlenmenin de etkisiyle, halkın çevresine olan ilgisini ve materyalist değerlerden post materyalist değerlere yönelimini arttırmıştır. Bu da daha fazla vatandaşın katılımı ve Inglehart'ın "elit-yönlendirme" faaliyetleri dediği, halkın karar verme süreçlerinde daha fazla söz sahibi olması sonucunu doğuracaktır. Medyanın, çağdaş haber ve bilgilerin halka dağıtımında önemli bir rol oynamasıyla, herkesin güncel olaylardan haberdar olması önem kazanmaktadır. Yeni teknikler bunu kolaylaştırmakta, bu da halkın farkındalığının artmasına neden olmaktadır (Eklund, 2012: 11). Bu açıdan bilgi, daha önceki dönemlere göre benzeri görülmeyecek şekilde ekonomik büyümeyi ve teknik yenilenmeyi arttırmakta; hızla ekonominin temel etkinliği ve mesleki değişimin ana belirleyeni haline gelmektedir.

Bazı teorisyenlere göre, post materyalistlik değerlerin artışında, bilgi toplumuna geçilmesiyle beraber “yeni toplumsal hareketlerin yayılması” önem kazanmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler, ideoloji ve amaçlar bakımından ekonomik yeniden dağıtım problemleri üzerinde durmaktan ziyade, yaşam kalitesi ve yaşam biçimleri üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu hareketler, lidersiz ya da dönüşümlü bir liderlik anlayış yapısını benimseyen; orta sınıf bireyleri, gençleri ve yüksek eğitim almış katılımcı bireyleri kapsayan hareketler olarak değerlendirilmektedir (Pichardo, 1997: 411-430). Bu toplumsal hareketler, toplumsal yaşamın nesneleşmesine, bürokratik ve tekdüze hale gelmesine karşı direnişin ifadesi olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen; iktidarı ele geçirme düşüncesi gütmemekte; çoğunlukla sivil toplumda eşitsizliklerin giderilmesi ve özerklik şeklinde kültürel bir takım istekleri dile getirmekte ve özellikle eski vatandaşlık biçimlerini sorgulamaktadırlar (Laclau and Mouffe, 1992). Bu nedenle modernleşme sürecinin, sosyalist ideolojinin, refah

devletinin, geleneksel din ve ahlak anlayışlarının bir eleştirisini yaparak ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler; çoğunlukla çevrecilik, barış, kadın sorunları etrafında somutlaşan kültürel ve kimliksel sorunları ön plana çıkaran hareketler olarak değerlendirilebilir.

Inglehart bilgi toplumunun öneminin artmasıyla beraber kültürel değişimin yeni bir boyut kazandığını belirtmekte ve çalışmalarında kullandığı materyalizm-post materyalizm kavramlarını temelde şu iki varsayıma dayandırmaktadır: (i) Toplumda birbirini tutan kültürel yapılar bulunmaktadır ve bu yapılar teknolojik ve ekonomik gelişmelerle bağlantılıdır. (ii) Ekonomik kalkınma kültürel yapılarda, kitle değerlerinde ve inanç sistemlerinde belirli değişikliklere yol açmaktadır. Inglehart'a göre, modernleşmeyle dinsel yönelimli dünya görüşünden, devlet yönelimli dünya görüşüne geçilmektedir. Dolayısıyla modernleşme; sekülerleşme ve bürokratikleşme bileşenlerini içerir. Bu iki bileşeni de içeren asli unsur rasyonelleşmedir. Inglehart, son yıllarda dünyada yaşanan gelişmeleri post modernleşme olarak görmekte ve post modernleşmenin temelinde de ekonomik gelişmelerin yattığını ileri sürmektedir (Inglehart, 1997).

Buna göre, Inglehart'ın değerler konusuna bakışı, temelde ekonomisttir. Zira değer dünyasındaki değişimlerin nihai kerte de ekonomik durumla bağlantılı olduğu varsayılmaktadır. Bu yönüyle Inglehart'ın yaklaşımı, ilk başta Weber'e yakın gibi görünürken aslında K.Marx'ın kültürü ekonominin bir türevi sayan yaklaşımının da pek uzağında değildir. Şöyle ki; Inglehart'ın kavram setine göre, materyalist veya post materyalist kurguları, temelde bireylerin inançları ve kültürel çevreleriyle değil; geniş anlamda maddi imkanları/doygunlukları ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre örneğin, yoksul bir bireyin çevreci, hayvansever veya siyasal açıdan katılımcı olması kendisinden beklenmeyecek değerler taşıması anlamına gelecektir.

Nitekim Inglehart'a göre modernleşme teorisinin temelinde yer alan iki önemli iddiayı Karl Marx ve Max Weber yapmıştır. Karşıt görüşlere sahip bu kişilerden Marx'a göre, siyasal ve kültürel değişimlere sebep olarak ekonomik ve teknolojik değişimler etkili olurken; Weber'e göre ise ekonomiyi ve siyasal hayatı, kültürün ve değerlerin şekillendirdiği savunulmaktadır. Bu açıdan modernleşmeyi doğuran esas faktör Marx'a göre kapitalizm olurken, Weber'e göre ise rasyonelleşmedir (Inglehart, 1998: 7-8).

Bir başka değişle Inglehart ve Welzel sosyo ekonomik gelişmenin, kültür ve politik hayatta öngörülebilir değişimler meydana getirdiğini iddia etmektedir: “Sosyo ekonomik gelişme teknolojik icatlarla başlamakta, teknolojik icatlar emek verimini artırmakta; bu durum uzmanlaşmanın yaygınlaşmasına, eğitim seviyesinin ve gelirin yükselmesine sebep olmakta; daha sonrasında insan ilişkilerinde farklılaşmaya, otoriter ilişkiden anlaşmaya dayalı ilişkiye doğru bir değişime yol açmakta; bu da uzun dönemde, cinsiyet rollerinin, otoriteye karşı tutumun ve seksüel normların değişmesi, doğum oranlarının azalması, politik yaşama geniş katılım” gibi kültürel değişimleri beraberinde getirmektedir (Inglehart ve Welzel, 2005:19).

Bu konuda yapılan çalışmaların bulguları sosyolojik bir zemine dayandırıldığında, konunun modernleşme olgusu ile olan yakın ilişkisi dikkat çekmektedir. Putnam (1993), Fukuyama (1995) ve Huntington (1996) gibi araştırmacılar, kültürel değişimin kolaylıkla gerçekleşmeyeceğini öne sürmektedirler. Onlara göre politik ve ekonomik yapılar kültürden etkilenmektedir. Öte taraftan, Marx ve Weber’den Bell ve Toffler’a kadar birçok düşünür, kültürü başka bir ifadeyle geleneksel değerleri, endüstrileşmenin/modernleşmenin ve sosyo ekonomik gelişmenin değiştireceğine inanmaktadırlar (akt. Inglehart ve Welzel, 2005: 18-19).

Diğer yandan, değerler teorisinin bir başka boyutunu da genç kuşakların yaşlı kuşaklardan farklı değer yönelimleri olabileceği konusu oluşturmaktadır. Nitekim Inglehart’ın kuşak etkisi söylemi, değerlerin yaşa duyarlı olabileceğine işaret etmektedir.

2.2. Inglehart’ın Nesil (Cohort) Etkisi Söylemi

Değerlerde yaşanan değişimler, diğer yapısal değişikliklere göre daha yavaş olmaktadır. Aynı şekilde toplumda değişen değerlere genç kuşaklar, yaşlı kuşaklara oranla daha hızlı adapte olabilmektedir. Bunun nedenleri ise gençlerin yeniliklere daha açık olması, toplumsallaşma süreci içerisinde aktif olarak yer almaları gelmektedir. Bununla birlikte çalışma hayatında da yaşlı insanların genç insanlara göre daha içsel iş yönelimlerine sahip oldukları, örgütsel sadakatlerinin fazla olduğu, yapılan çalışmalarda görülmüştür. Ters olarak düşünülen bu durumun açıklaması ise genç yaştaki kişilerin kariyerlerine yeni başlamış olmaları, toplumda ve işyerinde kendilerine bir yer edinme arayışında olmaları, daha çok iyi bir maaş ve iş güvenliği gibi unsurların onlar için önemli olacağı söylenebilmektedir. Daha güvenli bir konuma sahip oldukları andan

itibaren ise mesleklerinde kendilerini geliştirmeye daha istekli oldukları görülmektedir (Atlas European Values)².

Öte taraftan, değer dönüşümlerinde önemli bir etkisi bulunan kuşak kavramı, Bayhan (2016:165)'a göre, “yaklaşık aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişiler topluluğu” olarak ifade edilmektedir. Günümüzde kuşaklar değişen ve gelişen teknoloji, aile ve evlilik kurumu ile ilgili değişimler, popüler kültürün ve medyanın topluma etkisi, eğitim, kariyer ve çalışma seçenekleri ile farklılaşan toplumsal değerler gibi faktörlerden etkilenmektedirler (Kayacan, 2016:5). Bu nedenle kuşakların biyolojik açıdan ziyade sosyolojik açıdan tanımlanması birçok teorisyene göre daha doğru olmaktadır.

Inglehart'ın analizlerinde karşılaştığı problem, yaşlanma ve kuşak etkilerini gösteren ampirik çalışmalarla ilgilidir. Inglehart, doğum yılları baz alınarak yapılan değerlendirmelerin doğru sonuçlar vermeyeceğini düşünmektedir. Öte taraftan, zaman serisi temel alınarak yapılan analizlerin kuşaklar arasındaki farklılığı ortaya koyma noktasında yeterli olamayacağını iddia etmektedir (Abrahamson ve Inglehart, 1995).

Nitekim kuşaklar konusunda eleştirel yaklaşımlar bulunmaktadır. Kuşak konusunun yaş ve sosyolojik olgu arasındaki ayrımı bunların başında gelmektedir. Kuşak kavramı literatürde daha çok biyolojik tanım bağlamında ele alınmaktadır. Buna göre, 20-25 yıl aralıklarla her bir bin yıllık döneme kuşaklar yerleştirmektedir. Dolayısıyla hem sadece doğum yılının baz alınması hem de 20-25 yıl gibi uzun bir dönemi kapsamaması yönünden eleştirilmektedir. Zira günümüzde yeni teknolojiler, değişen kariyer, farklı çalışma şekilleri, farklılaşan toplumsal değerler gibi etmenlerin kuşak ayrımında etkili olduğu söylenmektedir. Yapılan uygulamalı araştırmalarda da kuşaklar arasında net ve kesin farklılıklar yakalamak zor olmaktadır. Bunun nedeninin de araştırmalara örneklem olan grupların eğitim, cinsiyet, etnik köken gibi unsurlar yönünden farklı bireysel farklılıklara sahip olmalarından ileri geldiği savunulmaktadır (Çetin Aydın ve Başol, 2014:2; Pary ve Urvin, 2010: 91). Giancolo (2006:33)'ya göre de; “*Magazin ve popüler basının kuşaklara gösterdiği yoğun ilgi, kuşak yaklaşımının*

²www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/docsfin/tr/Workvalues%20TR%20-%20Logo.doc

(10.05.2018)

bilim olmaktan ziyade bir popüler kültür konusu” olarak değerlendirildiği yönündeki eleştirileri de beraberinde getirmektedir.

Inglehart’a göre nesil, bir ülkenin belirli tarihsel döneminde vurgulanan değer önceliklerini yansıtan bir ulusal alt kültür türüdür. Inglehart’ın kuşak altkültür teorisi ise, bir nesil kohortunun (belirli bir özelliğe sahip kişilerin oluşturduğu grup), izlenebilen erişkin öncesi yıllarında meydana gelen önemli makro düzeyde sosyal, politik ve ekonomik olayların, nesillerin hayatları boyunca göreceli olarak istikrarlı kalabilecek değerleri, inançları, beklentileri ve davranışlarından oluşan kimliğiyle sonuçlandığı olarak ileri sürülür (Inglehart, 1997; Strauss ve Howe, 1991). Kuşak alt kültürleri, kültür değişiminin evrim sürecini anlamak için önemlidir. Bu nesil kohortları, belirli bir tarihsel dönemde öne çıkan değerleri yansıtırken, bir ülkede gerçekleşen kültür değişiminin doğasını da kapsarlar. Gelecekteki kültür değişimi bağlamında, bir kuşağın değerler yönelimi, güç ve nüfusun toplumsal konumlarında çoğunluk haline geldiğinden, ulusal bir kültürde daha yaygın duruma gelmektedir (Inglehart, 1997).

Inglehart kuşaklararası değer değişim teorisini iki temel varsayım üzerine kurmaktadır. Bunlardan ilki daha önce belirtildiği üzere Maslow’un Gereksinimler Teorisi’nden etkilendiği “Kıtlık Hipotezi”dir. Bu hipoteze göre sosyo ekonomik ihtiyaçlar tarafından bireysel değerler şekillendirilir ve öznel değerler, kısa bir zamanda yerine getirilmesi gereken ihtiyaç basamaklarına göre belirlenir. İkinci hipotez ise “Sosyalleşme Hipotezi” dir. Bu hipotezle ise temel değer önceliklerinin ergenlik ve öncesi dönemde şekillendiğini iddia ederek, daha çok sosyalleşme süreçlerine göndermede bulunmaktadır. Yani kişilerin içinde yetiştikleri maddi koşullar ile değer öncelikleri arasındaki ilişki kişilerin değerlerinde hemen bir etki yaratmaz. Büyük ölçüde temel değerler, bireylerin yetişkinlik öncesi dönemlerinde geçerli olan sosyo ekonomik koşulları yansıtır ve bunlar zamanla yerleşirler. Yerleşen bu değerler de kuşaklara aktararak değişir (Inglehart, 2008: 131-132). Bu iki hipotez, değer değişikliği ile ilgili birkaç tahmin üretir. Birincisi, kıtlık hipotezi refahın post materyalist değerlerin yayılmasını sağladığına işaret ederken; sosyalizasyon hipotezi de, temel değer değişiminin genç kuşakların yaşlı kuşakların yerini almasıyla, kademeli olarak gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Sonuç itibarıyla, artan ekonomik ve fiziki güvenlikle beraber, yaşlı kuşakların ve genç kuşakların değer öncelikleri arasında

önemli farklılıkların bulunması olasıdır; çünkü yetiştikleri yıllarda farklı deneyimlerle şekillenmişlerdir.

Nitekim ekonomik belirsizlik döneminde geçirilen çocuklukla, refah dönemi yıllarında geçirilen çocukluk arasında farklılıklar vardır. Bir kuşak tarafından hayal niteliğinde olan “hak ve ayrıcalıklar” bir diğer kuşak tarafından hayatın basit bileşenlerine dönüşebilmektedir. Bu nedenle de kuşakları sosyolojik açıdan incelemek için, her bir kuşağın değer yargılarını, inançlarını, davranış biçimlerini, döneme ait sosyo ekonomik ve politik olaylarını ve beklentilerini analiz etmek gerekmektedir. Her kuşak kendi zamanının ruhuyla yoğrulur ve kendi zamanının trend ve ruhunu yansıtır (Bayhan, 2016:170).

Bir başka ifadeyle insanların değer öncelikleri, maruz kaldıkları yaşam şartları, cinsiyet ve yaş gibi demografik özelliklerinden büyük oranda etkilenmektedir (Schwartz, 2007). Bu durum Inglehart’a (1997) göre şu şekilde işlemektedir: sosyal değerler, insanlar tarafından en geç erken-gençlik yıllarında toplumdan öğrenilmektedir. Sosyal ve ekonomik koşullar sosyal değerlerden etkilendiğinden dolayı, değişen ekonomik ve sosyal şartların mutlak sonucu itibariyle nesilden nesile farklılıklar oluşmaktadır. Bu nedenle, elli yıl önce daha zor olan sosyo ekonomik çevre şartlarında yetişen yaşlı Batılı kuşaklarının, ekonomik ve güvenliği ifade eden materyalist değerlere, genç kuşaklara kıyasla daha fazla önem vermesi ve benimsemesi olağan kabul edilmektedir. Günümüzün Batı toplumlarında var olan ulusal güvenlik ve ekonomik refah ortamı, yeni yetişen genç nesillere hazır olarak sunulmuştur. Bu nedenle, yeni nesil “kendini ifade etmeyi” ve “gerçekleştirmeyi” öngören post materyalist değerlere, yaşlı kuşaklara oranla daha fazla önem atfetmektedir. Inglehart (1997, 2008) bunu “kuşak etkisi” (cohort effect) olarak ifade etmiştir. Buna göre bireylerin edindikleri sosyal değer eğilimleri, ergenlik döneminden sonra çok az bir değişikliğe uğramaktadır. Dolayısıyla belirli aralıklarla tekrarlanan değer araştırmaları, nesillerin değer değişiminin yönü ve derecesini tarihsel süreçten ayrı tutmamaktadır. Ayrıca Inglehart, kuşaklararası değer değişiminin doğası gereği yavaş gerçekleştiğini ifade etmekle beraber, uzun dönemde bu değişimin büyük olabileceğini vurgulamaktadır (Inglehart, 2008: 131-132; akt. Erkenekli vd. 2012: 136).

Bu bağlamda Inglehart’ın elde ettiği bulgular, kuşak çalışmaları açısından oldukça önemli bir sonucu ortaya koymaktadır. Inglehart, kuşaklararası değer

değişimleriyle ilgili olarak gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlardaki güvenlik ve otorite gibi materyalist toplumsal eğilimlerin yerini; insan hakları, çevre, bireysel özerklik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kendini ifade etmekle bağlantılı olan post materyalist eğilimlerin aldığını belirterek, bu durumun kuşaklararası materyalist ve post materyalist değerlerde karşıt yönde bir hareketlilik meydana getirdiğini iddia etmektedir. Ona göre, özel istek ve ihtiyaçların karşılanabilmesi, bireysel ihtiyacın giderilmesi insanın kendini ifade etmesi sonucunu doğurmaktadır. Bireysel davranış ve tutumların şekillenmesinde, kişisel gelişim ve mutluluk tek kriter haline gelmektedir. Bundan ötürü de düşünceler, değerler ve inançlar bireysel özgürlüğü, özerkliği ve özgüveni vurgulama arayışında olmakta, geleneksel kurumlar tarafından dikte edilen kurallar ve buyruklar etkisini kaybetmektedir (Ingehart, 2007, 5; Morsümbül, 2014: 101-102). Ayrıca Inglehart, hiyerarşik ve bürokratik kurumlara verilen destekle, seçimlere katılımın azalması, genç kuşakların yeni toplumsal hareketlere, ulus ötesi savunma ağlarına, yaşam tarzlarıyla örtüşen çeşitli düzensiz eylem girişimlerine katılmaya daha fazla eğilim göstermeye başladıklarını savunmaktadır (Inglehart, 1997: 296). Siyasi eylem, siyasi kurumlar ve sivil toplum kuruluşları (STK) yoluyla kurumsallaşmış eylemler anlamına gelmesinin ötesinde, daha az kurumsal olan, esnek ağlara ve arkadaş çevrelerine dahil olmayı, hatta siyasi tüketicilik gibi bireysel eylemlere katılabilmek olarak da algılanabilmektedir (Yılmaz ve Bahçeci, 2014: 22).

3. POST MATERYALİST DEĞERLER VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Demokrasi, Grekçe “halk” anlamına gelen “demos” ile “iktidar” anlamına gelen “kratos” sözcüklerinden oluşmuş ve “halkın kendini yönetmesi” anlamına gelmektedir. Bu çerçevede demokrasi, “temsilciler aracılığıyla toplumu oluşturan yurttaşların kendilerini yönetmeleri” olarak ifade edilebilir. Antik Yunan’da; Atina’nın doğrudan demokrasisi, küçük kent devletlerinde uygulanmıştır. 20 yaş üzerindeki erkekler “vatandaş” olarak kabul edilmişlerdir. Bu kişilerin yönetime katılımıyla gerçekleşen kent-devleti demokrasisi “cemaat demokrasisi”dir. Dolayısıyla bu ilkel demokrasi, sınırlı nüfus ve mekân ile homojen bir toplum yapısında uygulanmıştır (Bayhan, 2002: 1-2). Buna karşın çağdaş, çoğulcu, temsili demokraside ise hak ve özgürlüklerle donanmış, “doğal” biçimde tanımlanmış bir birey anlayışı esastır (Köker, 1992:162). Bu açıdan, ulus-devlet yapılanmasında, değişik karakterlere ya da yapıya sahip olan

(heterojen) nüfus yapısı söz konusudur. Farklılıkların temsili bakımından siyasal yarış, modern demokratik devletin ayırıcı özelliğinden kaynaklanmaktadır (Dahl, 1993:23).

Demokrasi, küresel bir toplum düzeninde zaman içinde evrensel boyutlar kazanmıştır (Aydın, 2000: 13):

- Siyasi açıdan, liberal demokrasi (çok partili demokratik sistem, hukukun üstünlüğü ve insan hakları),
- Ekonomik açıdan, piyasa ekonomisi (mal ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılarak, korumacılığın tasfiye edilmesi, ticaretin çok taraflı olarak serbestleştirilmesi),
- Kültürel açıdan, Post modernizm (Şaylan, 1999: 19-45) (farklı kültürlerin, inançların ve düşüncelerin birbirleri ile kaynaşması).

Öte taraftan demokrasi kavramından bahsedildiğinde, birçok çalışmaya konu olan Samuel Huntington, demokrasinin modern tarihte üç dalga halinde geliştiğini, demokratikleşme sürecinin kolay elde edilmediğini, yakın tarihimiz incelendiğinde bile bugünkü aşamaya iki yüz yıla uzanan bir sürecin sonunda gelindiğini ifade etmiştir. Dünyada 90'lı yıllara kadar üç demokratikleşme dalgası yaşandığını öne süren Huntington, son iki yüzyıldır yaşanan demokrasinin gelişmesini, üç ileri iki ters dalga olarak ele almıştır. Birinci dalganın başlangıcı olarak, ABD'de 1820'li yılların koşulları içerisinde yetişkin beyaz erkeklerin %50'sinin oy kullanmış olmasını almaktadır. Bu dalganın 1920'li yıllara kadar yavaş da olsa sürdüğünü belirtmiştir. 20. yüzyılın başlarından itibaren ilk dalga ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelerde, özellikle oy hakkının yaygınlaşması, sorumlu hükümet sistemlerinin yerleşmesi, temsili meclislerin oluşması gibi gelişmelerle kendini göstermiştir (Huntington, 1991: 26-29). Ancak 1920'li yıllarda Avrupa'da faşist diktatörlüklerin kurulmasıyla birinci dalga sona ermiştir. Huntington, II. Dünya Savaşı sonrasında, savaşı demokrasiyi savunan müttefiklerin kazanmış olmasını ikinci demokratikleşme dalgası olarak ifade etmiştir. Bu dalga sonrasında ise, Türkiye dahil, Asya, Afrika, Avrupa, Güney Amerika'da 22 bağımsız devlette otoriter yönetimlerden demokrasiye geçilmiştir. İkinci dalganın da, 1960'lı yıllarda bazı Asya ülkelerinde ve Latin Amerika'da ters dalgaya dönüşerek, demokrasilerin yerini diktatörlüklerin aldığını ifade etmiştir (Huntington, 1991: 10-22). Son olarak üçüncü dalganın 1974 yılında Portekiz ve Yunanistan'da diktatörlüklerden demokrasiye geçilmesiyle beraber başlamış olduğunu, 80'li yılların

sonuna dek de dünyanın birçok ülkesine yayıldığını belirtmiştir. Üçüncü dalgada, otuzdan fazla ülke demokrasiye geçiş yaparak, dış siyasetlerinde ciddi değişimler yapan ABD, SSCB ve Avrupa Topluluğu ile doğasına ters olduğu halde otoriterliğe karşı çıkan Katolik Kilisesinin önemli etkisi olmuştur. Huntington, üçüncü dalgada özellikle ekonomik kalkınmanın, dış müdahalelerin ve dini değişimlerin büyük etkisinin olduğunu ifade ederek, henüz ters bir dalgayla karşılaşmadığını, tersine Sovyet Bloğunun çökmesiyle daha güçlü hale geldiğini belirterek, ters bir dalganın tekrar yaşanıp yaşanmayacağı ile ilgili bilgi vermemektedir (Huntington, 1991: 30-34). Huntington'un bu görüşleri, demokrasinin durağan bir olgu olmadığını, dinamik bir yapıya sahip olduğunu, sürekli güçlenerek gelişebileceğini ve her toplumun kendi şartlarına uygun bir demokratikleşme süreci yaşayabileceğini göstermektedir.

Inglehart, değer dönüşümlerinin politik düşüncelerde bir ayrışma oluşturduğuna inanmaktadır. Kitlesele olmayan politik hareketler, çevreci hareketler ve özellikle Huntington'un "Üçüncü Dalga Demokrasiler" olarak ifade edilen tutumların belirleyici olduğuna odaklanır. Inglehart'a göre "birincil dönüşüm (first shift)" politik tutum farklılaşmalarıyla belirirken, "ikincil dönüşüm (second shift)", üretim örgütlenmelerinin imkanları ve otonom çalışma koşullarının, üst düzey yeteneklerle birleşmesiyle belirlemektedir. Oluşan yeni tür değer yargılarının, cinsiyet ilişkilerinin, bireysel gündelik tutumların, dinsel yönelimlerin ve çocuk yetiştirme ile ilgili tutumların sonuç olarak "çalışma" kavramını dönüştürdüğünü ifade etmektedir (Baştürk, 2013: 11).

Nickens'a göre de, Berlin Duvarı'nın (1961-1989) yıkılması ve Demir Perde'nin (1945-1991) kaldırılması, demokrasi tarihindeki demokratikleşmeye "Üçüncü Dalga" damgasını vuran en önemli gelişmelerdendir (Nickens, 2004: 4). Bu dalga başladığında, bunun demokrasi için görkemli bir dönem olacağına dair büyük umutlar bulunmaktaydı (Fukuyama, 1989: 4-18). Ancak bu umutlar, gelişmekte olan demokrasilerin tüm eyaletlerinde etkili bir şekilde işe yaramayacağını öne süren kanıtlarla azalmıştır (O'Donnell, 1993: 1355-1369; Finer, 1999; Welzel, 2002: 269-298). Eldeki veriler, gelişmekte olan demokrasilerin, hukukun üstünlüğünü sağlamada güçlükler yaşadığını ve insan hakları ihlallerinin, gelişmekte olan bu demokrasilerin istikrarına büyük bir engel teşkil ettiğini göstermektedir (Linz ve Stepan, 1996; Rose, 2001: 93-106).

Üçüncü Dalga, başlangıçta coşkuyla karşılanan çok sayıda yeni demokrasiyi doğurmuştur. Bununla birlikte, giderek artan sayıdaki gözlemci, yeni demokrasilerin

çoğunun gerçek ve sivil özgürlük uygulamalarında ciddi eksiklikler bulunduğunu belirtmektedir. Yaygın endişe, “düşük yoğunluklu demokrasiler”, “seçim demokrasileri”, “kusurlu demokrasi” veya “illiberal demokrasiler” hakkında ifade edilmiştir. İnsani gelişim perspektifinden, demokratikleşmenin hayati unsuru insanları güçlendirmesidir. Demokrasi, özel ve kamusal eylemlerinde insanlara seçme özgürlüğü kazandıran sivil ve politik haklar sağlamaktadır (Inglehart ve Welzel, 2005: 170).

Inglehart modernleşme ve modernizasyon sonrası toplumlarda kültürel, ekonomik ve politik değişimlerin olduğunu, bu değişimlerin zamanla post materyal değerleri yaygınlaştırdığını ve bu yaygınlaşmanın, kadınlara eşit haklar, demokratik kurumlar ve gerileyen devletçi sosyalist rejimler gibi çeşitli toplumsal değişiklikler getirdiğini savunmaktadır. Bu bağlamda da bir toplumda artan ekonomik güvenlik seviyeleri, giderek artan bir şekilde özgür seçimlerde bulunabilmeye yüksek seviyelerde öncelik veren, kendini ifade etme değerlerini vurgulamaktadır. Kendini ifade etme değerlerini vurgulayan insanların oranı, hem sosyo ekonomik kalkınma hem de demokratik kurumların ölçütleriyle güçlü bir şekilde ilişkilidir ve bu da üç olgunun altında ortak bir boyutun var olduğunu düşündürmektedir. Aslında, bunların bütünleştirici teması, insani gelişme olan üç parçalı bir yapıdır: sosyo ekonomik gelişim, kendini ifade etme değerleri ve demokratik kurumlar. Tüm bunlar özerk insan seçimini genişletmek için birlikte çalışırlar. Artan kendini ifade etme değerleri, insanların kendi seçimlerine göre hareket etmelerine izin veren kurumları talep etmelerine yol açar. Buna göre, kendini ifade etme değerleri insanları liberal demokrasiyi tanımlayan sivil ve politik hakları aramaya motive eder. Bu haklar için insanlar, kendi özel ve kamu faaliyetlerinde kendi tercihlerini takip etme hakkına sahiptir (Inglehart ve Welzel, 2010: 1-21).

Inglehart, ilk olarak post materyalist değer kaymasının, Batılı toplumlar arasında daha büyük bir politik katılıma yol açabileceği fikrini öne sürmüştür. Inglehart; Batılı toplumların siyasi katılım için artan bir potansiyel geliştirdiğini düşünmekte ve seçkinlerin meydan okuyucu tavırlarına yönelik bu değişimin, ileri seviyelerdeki endüstriyel toplumlarda eğitim düzeylerinin yükselmesi ve “elektronik medya” alanındaki ilerlemeler nedeniyle ortaya çıktığını öne sürmektedir. Bilgi ve enformasyonun iletilebileceği hızlardaki artış, siyasi katılım için yeni bir alan oluşturmuştur.

Nitekim küreselleşme sürecinin konuşulmaya başlandığı 1960'lı yılların sonundan itibaren iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, tüketim kültürünün yükselmesi, okuma ve eğitim oranlarının artması, üniversite hareketleri ve majör politikaların ve ideolojilerin yarattığı düş kırıklıkları dünya toplumlarının önem verdiği değerlerin değişmesine olanak sağlamıştır. Demokrasi ve özgürlük ihtiyacı tüm dünya toplumlarında bu yıllardan itibaren birincil gereksinimlerin başında gelmeye başlamıştır.

Bir diğer taraftan, post materyalist değer kayması ile katılımcı değerler ve davranış arasındaki ilişkiyi araştıran akademik söylem alanı, 1960'lardan 1970'lerin sonlarına dek siyaset bilimi literatüründe bir dayanak oluşturmuştur ancak radikal demokratik teorisyenler, 1980'lerin ortalarından itibaren akademik söylemdeki varlığını azaltmıştır. Post materyalizm ile birlikte, *Zayıf/Thin Demokrasi, Katılımcı Değerler ve Katılımcı Davranışlar* üzerinde dikkatle durulan kavramlar haline gelmiştir (Nickens, 2004: 12-24) Bunları açıklamak gerekirse;

Zayıf/Thin Demokrasi: Güçlü demokraside Benjamin Barber, liberal demokrasinin eleştirel bir değerlendirmesini üstlenmektedir. Benjamin Barber, temsili hükümet sistemindeki zayıflıklara işaret ederek “güçlü” demokrasinin temelini atmaktadır. Barber, “zayıf” demokrasiyi ya da katılımcı demokrasiye karşı temsile dayalı demokrasiyi, bireyselci ve kişisel çıkarıcı (hedonistik) olarak görmekte; daha geniş sosyal adalet ve eşitlik peşinde koşmak yerine bireysel özgürlükleri korumak için bir “toplumsal sözleşme” altında çalışan bir sistem olarak tanımlamaktadır. Temsile dayalı yönetim, kaçınılmaz olarak yöneticilerle yönetilenler arasında bir mesafe oluşturmaktadır. Bu mesafe ise demokrasiden bahsedilmesini zorlaştırmaktadır. Bunun yanında güçlü demokrasi ise, siyasi elitlerden oluşan bir yapıdan uzaklaşan ve toplumsal bir zihniyeti kabul eden ve sivil bir ilişki geliştirmeye çalışan, kendi kendini yöneten bir yurttaşlık ilişkileri sistemidir. Yurttaşlık ilişkileri, “özgür, aktif, kendi kendini yöneten vatandaşların ortak geleceklerinin yaratılmasında yer almasıyla tanımlanan demokratik toplumdur.” George Benello ve Dimitrios Roussopoulos, siyasi, bürokratik veya kurumsal olsun, gücün tümüyle yayılmasında kararlı bir sistem olarak katılımcı bir demokrasi sistemini öngörmektedirler. Demokrasinin daha sonraki bu enkarnasyonu endüstri ve post endüstriyel demokrasilerde gerçekçi olanın daha da ilerisindedir (Klingemann ve Fuchs, 1995: 2). Post materyalist değişimin, liberal

demokrasiyi nasıl etkileyeceği ve vatandaşlar ile devlet arasındaki etkileşimdeki değişime nasıl bir etki yapacağı, çeşitli araştırmalara konu olmaktadır.

Katılımcı Değerler: Katılımcı demokrasi kavramları arasında politikaya ilgi, sosyal hareketlerin onaylanması, ulusal hükümete güvensizlik, partilere güvensizlik ve yönetimlerin şeffaflığına dair inançsızlık bulunmaktadır. Bu kavram listesi tam kapsamlı değildir. Aksine, literatürde katılımcı demokrasi biçimleriyle ilişkili bir dizi kavramla ilişkili olarak değer yönelimlerindeki değişimi değerlendirmek için bir başlangıç noktası olarak hizmet etmektedir. Hükümetin açıklığına veya şeffaflığına olan inanç, sağlıklı bir demokrasinin merkezi bileşenidir. Katılımı yönlendirmek de önemlidir. D.M.Curtin, devlet şeffaflığının merkezinin doğrudan katılım olduğunu savunmaktadır. Vatandaşların açık diyaloga ve siyasal sürece katılma olanakları, büyük ölçüde hükümetin ve diyalogun kendisi tarafından tutulan bilgilerin erişilebilirliğine bağlıdır. Juliet Lodge; “saydamlık ve demokrasinin, tartışma için geniş fırsatlar sunduğunu ve katılımcı bir kültürün merkezinde olduğunu” belirtmektedir. “En azından, hükümetin açıklığı vatandaşların hükümeti sorumlu tutması için bir fırsat sunmaktadır, ancak aynı zamanda vatandaşların doğrudan politik sürece katılmalarına da olanak sağlamaktadır” (Nickens, 2004: 17).

Katılımcı Davranışlar: Değerler ve davranışların birlikte ele alınması gerektiği kesin olarak söylenemez. Katılımcı davranış ve post materyalist değerler arasında bir bağ kurmak gereklidir. Nihayetinde, en azından katılımcı demokrasinin ortaya çıkması bir davranıştır; sivil ve siyasal kurumlarda gerçek bir kaymaya neden olacak olan değerler değildir. Bu nedenle, katılımcı demokrasinin merkezindeki bir dizi katılımcı davranış incelenmelidir. Bu katılımcı davranışlar, gönüllü kuruluşlara katılımı, politik konuşmaları veya tartışmaları ve alternatif siyasi aktivitelere katılımı içermektedir. Güçlü demokrasinin kalbinde, geleneksel siyaset anlamında değil, daha ziyade açık tartışmalar şeklinde konuşmak bulunmaktadır. Siyasi konuşma, bireysel çıkarları toplum çıkarlarına dönüştürmek için eşit bir konuşma ve dinleme alış verişinin gerçekleştiği, hem bireysel hem de toplumsal fikirler ve çıkarlar alışverişidir. Bu konuşmaların etrafında bir topluluk forumu duygusu ve vatandaşlık için ortak bir sevgi gelişmektedir. Gönüllü örgütlere katılım ve alternatif siyasi faaliyetlerde bulunmak katılımcı demokrasi düşüncesinin merkezinde yer almaktadır. Gönüllü sivil toplum

dernekleri, katılımı birçok yönden teşvik ederler ve bunlar katılımcılar için sinerjik ve faydalı olabilirler (Hicks, 2002: 223-260).

4. INGLEHART'IN KURAMINA YAPILAN ELEŞTİRİLER

Post materyalizm ile birlikte, Inglehart'ın (1977) vurguladığı gibi, değerlerde değişim yaşanmakta ve materyal değerlerden çok; bireysel gelişim, etik ilkeler, yaşam kalitesinin artırılması ve özgürlük gibi post materyal değerlere doğru yönelinmektedir (Demiroğlu, 2014: 136).

Maddi gereksinimler konusunda doyum sağlayan insanın, psikolojik gereksinimlerde de doyum sağlamaya yöneleceğini ileri süren Inglehart'ın değerler kuramı, birçok eleştiri ve karşı eleştiriye sahne olmuştur. Bu çalışmalar aşağıda tablo halinde gösterilmektedir.

Tablo 1.2. Post materyalizm Tezinin Eleştiri ve Karşı Eleştirileri

Değer Değişikliği Tezinin İlk İfadeleri	
Inglehart (1971)	Avrupa'daki Sessiz Devrim: Endüstri devrimi sonrası değişimlerle birlikte toplumdaki değerlerin olumlu yönde değişmesi süreci. Kişisel gelişim, devlete katılım, ifade özgürlüğü ve hoşgörü gibi materyalist değerlerden post materyalist devrimlere geçiş.
Inglehart (1977)	Sessiz Devrim: Batı Yayınları İçindeki Değişen Değerler ve Politik Stiller.
Ike'in Eleştirisi	
Ike (1973)	Japonya'da Ekonomik Büyüme ve Kuşaklar Arası Değişim: Inglehart'ın yürüttüğü çalışma altı Batılı ülkeyi kapsamakta ve bu ülkeler endüstriyel ülkeler olarak kabul edilmektedir. Ancak Japonya da endüstriyel bir ülkedir ve Batı'nın kimi etkileri görülse de kendine has gelenekleri bulunmaktadır. Ike, Japonya'da kuşaklararası çalışmalarını boylamsal düzeyde gerçekleştirmiş ve ulusal özelliklerin de üzerinde durmuştur.
Rokeach'in Eleştirisi	
Rokeach (1973)	Inglehart'ın maddeci ve post burjuvazi karşıtlığı üzerinden değer ilişkilerini analiz etmesi. Özgürlük ve eşitlik gibi kavramların bin yıl öncesinin ideolojileri üzerinden genelleştirilemeyeceği noktasında eleştiri getirmiştir.

Marsh'ın Eleştirileri	
Marsh (1975)	Inglehart'ın çalışması Batı Avrupa için ikna edici olsa da, 1970'li yıllarda Büyük Britanya'da yavaş bir ekonomik gelişme ve yüksek enflasyon gözlemlenmektedir. Bu noktada post burjuva değerlerinin gelişimi Batı Avrupa'dan farklı olacaktır.
Marsh (1977)	Protesto ve Siyasi Bilinç: Yaş ve kuşak farklılıkları protesto hareketlerinde güçlü bir belirleyiciyken, post materyalist değer alışılmadık politik davranış biçimlerinin sergilenmesinde kuvvetli bir etkidir.
Dalton'un Eleştirisi	
Dalton (1977)	I.ve II. Dünya Savaşı süreçleri ve sonuçlarından çokça etkilenen yedi ülke ve Büyük Britanya üzerine yaptığı çalışmalarda jenerasyon, eğitim, yaşam döngüsü ve gelir etkilerinin değer farklılaşmalarındaki gücünü analiz eder. Devrim kavramının çok kuvvetli bir kavram olduğunu ve post materyalist değerlerin Inglehart'ın öngördüğünden çok daha yavaş değişebileceğini savunur.
Flanagan & Flanagan & Lee'nin Eleştirileri ve Inglehart'ın Yanıtları	
Flanagan (1979)	Modern toplumdaki değer değişiminin materyalizm/post materyalizm üzerinden yapılması en önemli değer değişim etkenlerinin gözden kaçırılmasına neden olur. Geleneksel ve liberal değerlerin ayırt edilmesi gerekmektedir. Japonya'da eğitim, davranışların biçimlenmesinde en önemli etkidir.
Flanagan (1980)	Japonyadaki seçmenler arasında yapılan araştırmalarda materyalist ve materyalist olmayan seçmenler arasında oy verme davranışlarında farklılık gözlemlenmemiştir. Aksine gelenekselcilerin liberalleri daha çok desteklediği görülmüştür.
Flanagan (1982a)	Endüstriyel toplumlardaki nesilsel değişimler maddiyattan post burjuvaziye geçiş olarak tanımlanmaktansa, otoriterden libertere geçiş olarak tanımlanmalıdır.
Inglehart (1982)	Inglehart'ın dörtlü değerler sistemi, Japonya ve Batı ile aynı ilişki biçimlerini göstermektedir. Fakat Inglehart tarafından ortaya konan bazı yeni maddeler Japonya için uygulanamaz.
Flanagan (1982b)	Değer önceliği ölçümlerinin kamusal ölçekte değil özel ölçekte analiz edilmesi gerekir, bu daha stabil sonuçlar verecektir.

Cotgrove ve Duff'un Eleştirisi	
Cotgrove & Duff (1981)	Post materyalizm sürecini Büyük Britanya'da çevrecilik üzerinden ele alırlar. Yaptıkları çalışmalarda deneklerine Inglehart'ın aksine öncelikle yurttaşlık amaçlarını sormak yerine, amaçlarının önceliklerini önem derecelerine göre sıralamalarını isterler. Inglehart'ın sorularının politik amaçları ölçmek olduğunu, ancak kendilerinin toplumsal amaçları ölçmek üzerinde durduklarını ifade ederler.
Van Deth'in Eleştirileri ve Inglehart'ın Yanıtı	
Van Deth (1983)	Inglehart'ın deneklere sorduğu sorular apolitik denekler anlamlı değildir ve güvenilir sonuçlar ortaya koymaz.
Inglehart (1983)	Materyalist ve Post materyalist Değer Oryantasyonlarının Sürekliliği: Van Deth'in Analizi Üzerine Yorumlar
Gottlieb ve Yuchtman-Yaar'ın Eleştirisi	
Gottlieb & Yuchtman-Yaar (1983)	Inglehart'a göre pek çok savaş geçiren ve terörle tehdidiyle karşı karşıya olan İsrail halkı üzerinde yapılan araştırmalarda bireylerin İsrail'in güçlü bir orduya sahip olduğu görüşü sonucunun çıkmasına rağmen, birincil hedeflerinin yüksek kazanç olduğu gözlemlenmiştir. İsrail'de 80'li yıllarda materyalist değerler yükselmiştir.
Calista'nın Eleştirisi	
Calista (1984)	Japon gençleri üzerinde benliğe ait değerler ve dönüşüme uğramış değerlerle ilgili araştırma sonucu post materyalizmin asla reddedilemeyeceği, fakat geçmişin post materyalist değerlere daha kolay adapte olmadaki önemi üzerinde durulmuştur.
Laffter & Knutsen, Savage, Böltken & Jagodzinski'nin Eleştirileri ve Inglehart'ın Yanıtı	
Lafferty & Knutsen (1985)	Sosyal Demokrat Bir Devlette Post materyalizm: Norveç gibi sosyal demokrat bir devlette post materyalizm kavramından çok sağ ve sol yapılar üzerinde durulmalıdır.
Savage (1985)	Sol ve Sağ Post materyalizmi: Endüstri-sonrası Toplumda Siyasi Çatışma, post materyalistler de kendi içlerinde farklı ideolojilere bölünmüştür.
Böltken & Jagodzinski (1985)	Güvensizlik ortamında: Avrupa Topluluğunda Post materyalizm, 1970-1980. Inglehart'ın aksine çalışmalarında ülkeleri büyüklüklerine göre önem sırasına yerleştirmemişlerdir.
Inglehart (1985)	Inglehart, Savage'in ortaya koyduğu post materyalizm ve sol görüş ilişkisine katıldığını söyler. Fakat eski parti kutuplaşmalarının erozyona uğradığını da belirtir.

Sciarini & Finger’ın Eleştirisi	
Sciarini & Finger (1991)	İsviçre’de parti liderleri ve sempatizanları üzerinde yapılan araştırmalar elit post materyalistlerin çevreciliği desteklediklerini, ne var ki, Inglehart’ın sağ materyalist kanadı minimize ettiği yönündedir. Sol ve sağ elitler için halen anlamlıyken, halk gözünde eski önemini yitirmiştir.
Trump’ın Eleştirisi ve Abramson ile Inglehart’ın Yanıtı	
Trump (1991)	Değer Oluşturma ve Post materyalizm: Inglehart’ın Yeniden Değerlendirdiği Değer Değişikliği Teorisi. Değerler küçük yaşlarda öğrenilir ve edinilirse, genç yaşlarda değişimler gözlemlenebilir.
Abramson & Inglehart (1994)	Eğitim, Güvenlik ve Post materyalizm: Duch ve Taylor’ın Post materyalizm ve Ekonomik Durum’u üzerine bir Yorum. Trump’ı araştırmasının Alman üniversite ve kolej öğrencileri üzerinde yapıldığını ve bunun sağlıklı bir veri olamayacağını ileri sürerler.
Shively’nin Eleştirisi ve Abramson ile Inglehart’ın Tepkisi	
Shively (1991)	Gelişmiş Endüstriyel Toplumda Kültür Değişimi Özelliğinin Gözden Geçirilmesi. Kuşak etkilerinin saf inanç konusu ile benzer özellikler taşıdığı savında Inglehart’ın yanıldığını söylerler.
Abramson & Inglehart (1995)	Küresel Perspektifte Değer Değişimi
Clarke ve Meslektaşlarının Eleştirilerine Inglehart, Abramson & Ellis’in Yanıtları	
Clarke & Dutt (1991)	Endüstrileşmiş toplumlarda materyalist/post materyalist değerlerin ölçümü yapılırken, Inglehart’ın işsizlik olgusunu gözden kaçırdığını iddia etmektedirler.
Inglehart & Abramson (1994)	Ekonomik Güvenlik ve Batı Avrupa’daki kuşak ve nüfus değişimi üzerinden yanıt vermişlerdir.
Abramson & Inglehart (1995)	Küresel Perspektifte Değer Değişimi
Clarke & Dutt, & Rapkin (1997a)	Konu ile İlgili Söyleşi: Gelişmiş Endüstriyel Topluluklarda Değer Değişiminin (Mis) Ölçümü
Abramson & Ellis & Inglehart (1997)	Konu ile İlgili Araştırma: Değer Değişiminin Ölçülmesi
Clarke & Dutt, & Rapkin (1997b)	Değer Değişimi Ölçümü: Kısa bir Not
Clarke et al. (1999)	Ekonomik Önceliklerin Değişim Değeri Ölçümüne Etkisi: Yeni Deneysel Kanıt
Inglehart & Abramson (1999)	Post materyalizm Ölçümü

Hellevik'in Eleştirisi	
Hellevik (1993)	Kültürel Değişimin Bir Boyutu Olarak Post materyalizm. Hellevik, Inglehart'ın çalışmasının çok dar bir denek ve konu çerçevesi (endüstrileşmiş toplumlardaki kültür farklılıkları) üzerinden yürütüldüğünü öne sürmektedir.
Hellevik (1994)	Göreceli değer ölçüleri ve derecelendirilmiş değer ölçümleri karşılaştırması. Kategorize edilmiş değerlerin çalışmalarda üstün tutulmasını eleştirir.
Inglehart (1994)	Esnek Alternatiflerin Polarize Edilmiş Öncelikleri: Bir Yorum
Inglehart (1997)	Modernleşme ve Post modernizasyon: 43 Toplulukta Kültürel, Ekonomik ve Politik Değişim.
Duch & Taylor'ın Eleştirileri ve Abramson & Inglehart'ın Yanıtları	
Duch & Taylor (1993)	Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da yaşanan yoksulluğa rağmen post materyalist değerlere yönelim yüksektir. Eğitim post materyalist değerlerin oluşmasında en önemli etkidir.
Abramson & Inglehart (1994)	Duck ve Taylor'ın deneklerinin II. Dünya Savaşı öncesi doğmuş ya da Sovyet vatandaşların 1950 sonrası doğmuş olduklarını öne sürerler.
Duch & Taylor (1994)	Abramson ve Inglehart'ın Eğitim, Güvenlik ve Post materyalizmine bir Yanıt.
Abramson & Inglehart (1995)	Küresel Perspektifte Değer Değişimi
Bean & Papadakis'in Eleştirisi ve Inglehart'ın Yanıtı	
Bean & Papadakis (1994)	Polarize Öncelikler ya da Esnek Alternatifler. Inglehart, Post materyalizm ölçümlerinde tek boyutlu bir yaklaşım benimsemiştir. 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkan toplumsal hareketlere katılan halkın değerlerini temel almıştır.
Inglehart (1994)	Derecelendirme bilgiyi hızla ortaya çıkarır. Ancak öncelikleri ölçmek için uygun değildir. Araştırmaya katılanlar basit bir değerler listesi aracılığıyla yarışabilirler.
Inglehart (1997)	Sessiz Devrim: Batı Yayınları İçindeki Değişen Değerler ve Politik Stiller. Derecelendirme formatında katılımcıların bir dizi arzulanan hedef arasından hangisinin daha önemli hangisinin daha az önemli olduğuna titizlikle karar vermesi gerekir.

Braithwaite, Makkai, & Pittelkow'un Eleştirisi	
Braithwaite & Makkai & Pittelkow (1996)	Inglehart materyalizm-post materyalizm değerlerini bir süreç olarak kavramsallaştırır. Inglehart'ın ölçümünü kimileri değer kimileri ise tutum olarak görmektedir.
Davis'in Eleştirisi ve Abramson & Inglehart'ın Yanıtı	
Davis (1996)	Küresel Perspektifte Değer Değişiminin Gözden Geçirilme Denemesi. Grup farklılıkları sıfıra düşmedikçe, post materyalizmi engelleyecek olumsuz bir etki olamaz. Grup farklılıkları grupsal etkileri garanti etmektedir.
Abramson & Inglehart (1996)	Inglehart ve Abraham Davis'in özellikle iki eleştirisi üzerinde durur. Değerleri doğru ölçebilmek için, katılımcıların bunları sıralaması gerekir. Bu şekilde yapılması faktör yüklerini yapay olarak azaltır.
Pelletier & Guérin'in Eleştirisi	
Pelletier & Guérin (1996)	Kanada'nın doğusunda yaptıkları araştırmalarda, demokratik toplumlarda post materyalist değerlerin yükselişine dikkat ederek başlarlar ve bu değişimin parti liderlerini ve iki ana partinin takipçilerini etkileyip etkilemediğini sorarlar.
Jackman & Miller ve Swank'ın Eleştirileri ve Granato, Inglehart, & Leblang'ın Yanıtı	
Jackman & Miller (1996a)	Sadece post materyalist değerlere odaklanmazlar. Çalışmaları materyalist değer ölçümlerini de içerir. Çalışmalarında kadınlar ve protestanlar tarafından memnuniyet, güven, devrimci faaliyetlere destek vermek, materyalizm ve politik tartışmalar arasındaki ilişkileri gösteren bir bağıllık matrisi ortaya koyarlar.
Swank (1996)	Post materyalist yönelimlerin yayılması bazı olumsuz büyüme etkileri de yaratabilir. Post materyalist tutumlara sahip vatandaşların büyük bir kısmı, kitle politikası tercihlerinin yükselmesine neden olabilir.
Granato & Inglehart, & Leblang (1996)	Kültürel Değerler, Durağan Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma. Çok sayıda değişkenin denkleme dâhil edildiğinde, aralarındaki ilişkilerin üstünün örtüldüğünü iddia etmekte.
Jackman & Miller (1996b)	Ele alınan çizgiler boyunca siyasal kültür vakasını hassaslaştırma ve sınama girişimlerinin daha üretken görünme olasılıkları düşüktür.
Jackman & Miller (2004)	Kültürel değerler, daha karlı bir biçimde, farklı insanların karşılaştığı politik ve ekonomik koşulların bir fonksiyonu olarak görülmektedir. Bu hesaplaşma kitlesel politik davranış farklı kültürler ve farklı kurumsal ortamlar tarafından daha az üretilir.

Sacchi'in Eleştirisi	
Sacchi (1998)	Inglehart'ın faktör analizleri kullanarak yaptığı testlerin yanlış yönlendirildiğini, çünkü faktör analizinin sıralamalara dayanan verilerle kullanılmaması gerektiğini savunmaktadır.
Warwick'in Eleştirisi	
Warwick (1998)	Inglehart'ın ölçümünün Post materyalizmi yansıtmadığını ya da demokrasiye destek olarak daha iyi etiketlenip etiketlenmediğini sorgulamaktadır.
D. Davis & Meslektaşları ve Inglehart & Abramson'ın Yanıtı	
Davis & Davenport (1999)	Araştırmaya katılanın seçtiği ilk amaç bilinirse ikincisi tahmin edilebilirdir. Dolayısıyla cevapların rastgele olduğu sonucuna varırlar.
Inglehart & Abramson (1999)	Bütün amaçların eşit derece popüler olduğunu düşünmelerini eleştirirler. Herhangi bir teoriye dayanmayan analizler yaptıklarını öne sürerler.
Davis & Dowley, & Silver (1999)	Katılımcılardan dört milli amaç arasından üçünü seçmeleri istenir. Ayrı dört madde ölçüsünün geçerliliğini sorgulamamakla birlikte, genel bir değer boyutunu ölçmek için bir araya getirilemeyeceklerini savunurlar.
Davis (2000)	ABD'de Post materyalizmin Bireysel Düzeyde İncelenmesi: Siyasi Tolerans, Irkçı Tutumlar, Çevrecilik ve Katılımcı Normlar
Kotzé & Lombard'ın Eleştirisi	
Kotzé & Lombard (2003)	Güney Afrika'daki politik ve ekonomik gelişim üzerinde durmuşlardır. Inglehart'ın ölçüm formatına göre, 1990-2001 yılları arasında Güney Afrika'daki post materyalist değer değişimlerinde farklılıklar gözlemlemiştir.
Rossteutscher'in Eleştirisi	
Rossteutscher (2004)	Materyalizm-post materyalizm boyutu tüm değerler evrenini gizlemektedir eleştirisini getirir.
Andrain & Smith'in Eleştirisi	
Andrain & Smith (2006)	Post materyalizm, demokrasiye güçlü bir bağlılığa, ancak kurumsal açıdan zayıf güçsüzlüğe yol açmaktadır eleştirisinde bulunurlar.
Lee'nin Eleştirisi	
Lee (2007)	Ana odağı, otoriter liberalizm ölçeğinin açıklayıcı gücü üzerinedir. Uzakdoğu da yaşayan seçmenlerin davranışları üzerinden analizler yapar. Otoriter değerlere sahip seçmenlerin yerleşik partilere oy verdiğini, özgürlükçü değerlerin ise muhalif partilere yöneldiğini ortaya koyarlar.

Kaynak:ABRAMSON Paul R., “Critiques and Counter-Critiques of the Postmaterialism Thesis: Thirty-four Years of Debate”, *Paper Prepared for the Global Cultural Changes Conferences*, Leuphana University, Lünebur, Germany. University of California, Irvine, U.S.A, 2011’den alınarak tablolaştırılmıştır.

Inglehart’ın 1971’de geliştirdiği Değer Değişim Modeli, tabloda da görüldüğü üzere, birçok araştırmacı tarafından ele alınmış, çeşitli eleştiriler de almıştır. Ike (1973) ve Rokeach (1973) ile başlayan eleştiriler, Lee’nin (2007) tarihli çalışmasına kadar uzanmaktadır. Tartışmaların çoğu, Flanagan (1979-2003) ve Clarke (1991-2000) de odaklanmaktadır. Inglehart’ın ölçeğinin ekonominin değişen durumlarına göre büyük farklılık göstermesi değer değişiminin yanlış anlaşılmasına neden olabileceği ve ölçeğin bireysel değerleri tek boyuttan ölçmesi getirilen başlıca eleştirilerden birisidir. Bunun yanında; materyalizm-post materyalizm değer ilişkisinin, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlarla addedilerek, bin yıl öncesinin ideolojileri üzerinden genelleştirilemeyeceği, post materyalist değerlerin Inglehart’ın öngördüğünden çok daha yavaş değişebileceği, kuşak etkilerinin saf inanç konusu ile benzer özellikler taşıdığı savında Inglehart’ın yanlış olduğu, endüstrileşmiş toplumlarda materyalist-post materyalist değerlerin ölçümü yapılırken, Inglehart’ın işsizlik olgusunu gözden kaçırdığı, Inglehart’ın çalışmasının çok dar bir denek ve konu çerçevesi (endüstrileşmiş toplumdaki kültür farklılıkları) üzerinden yürütüldüğünü, materyalizm-post materyalizm boyutunun tüm değerler evrenini gizlediği- dört maddeli materyalist-post materyalist değerler bataryasının yanı sıra modernlik, sosyal özerklik, ekonomik saygınlık ve gelenekçiliğe yönelik tutumları test etmek için tasarlanmış ölçümlerin de yer alması gerektiği ve materyalist-post materyalist değerlerin siyaset ile yakın ilişki içinde olduğunu savunan Inglehart’a materyalist ve materyalist olmayan seçmenler arasında oy verme davranışlarında farklılık gözlemlenmediği, aksine gelenekselcilerin liberalleri daha çok desteklediği yapılan diğer araştırmalarda görülerek temel eleştirileri oluşturmuştur. Nitekim tüm bu tartışmalar, kuşaklararasıdaki değer değişiminin post materyalizme yönelik eğilimine katkıda bulunan itici bir güç olmuşlardır.

Inglehart’ın değerler modeline yapılan eleştiriler, modelin yapısal özellikleri nedeniyle eleştiriliyorken, öte taraftan bir diğer tartışma alanı daha bulunmaktadır. Inglehart’ın materyalizm-postmateryalizm yorumları, çalışma sosyolojisinin merkezinde olan tartışmaların varsayımlarıyla da çelişmektedir. Özellikle günümüz

toplumunu risk/belirsizlikler toplumu olarak niteleyen çalışmalarda, “çalışmanın” toplumlarda geçmişte olan belirgin konumunu kaybettiğini ve yeni üretim yöntemlerinin ve yeni çalışma şekillerinin, çalışanların güvenlik ve süreklilik algılarını büyük oranda tehdit ettiği ileri sürülmektedir.

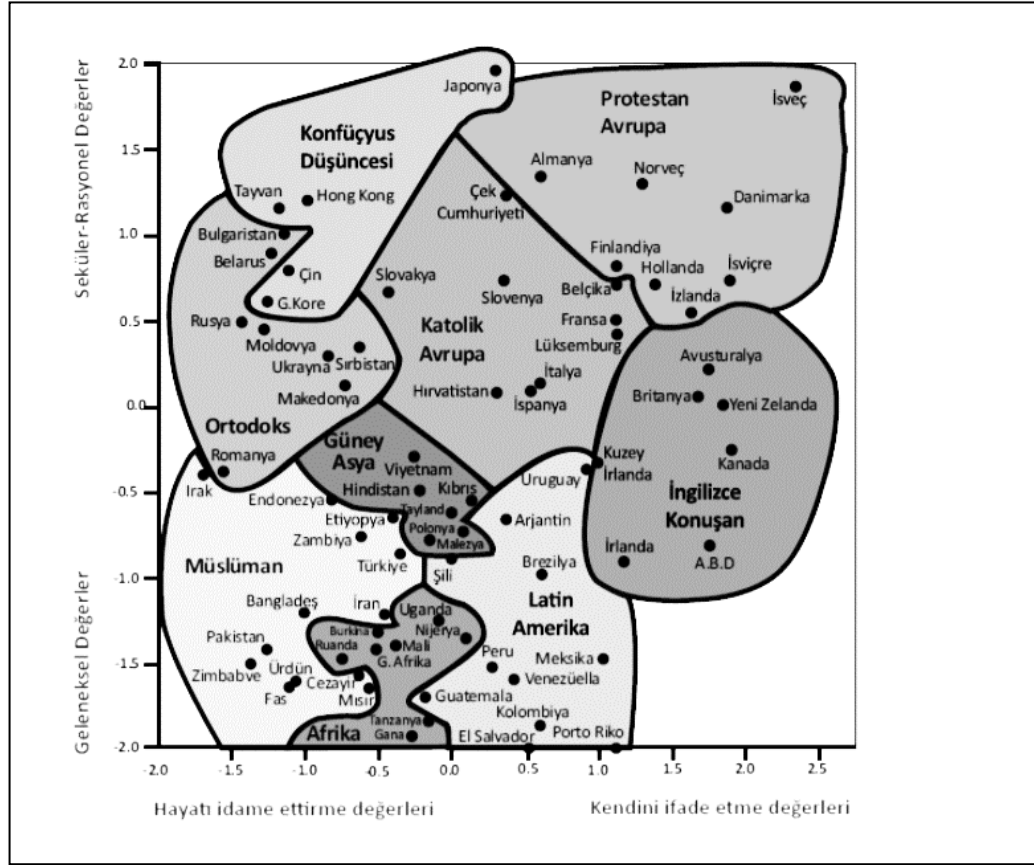
Nitekim Inglehart’ın bireysel önceliklere yönelik evrimsel bir gelişme olarak adlandırdığı bu dönüşüm, ilgili literatürde “eğreti istihdamın yaygınlaşması”, “işsizlik”, “güvencesizlik”, “çalışmanın ortadan kalkması” gibi durumlar bağlamında ileri sürülmektedir. Bu tür söylemler, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için önemini korusa da materyalist ihtiyaçların geride bırakıldığı savunulan Batılı toplumlar için de hala önemli olmaktadır. Bununla birlikte, olumlu ve olumsuz açıdan ortaya atılan her iki teori de yapılan çalışmalarla desteklenmektedir. Bir taraftan yapılan Dünya Değerler Araştırması ve Avrupa Değerler Araştırması ile Inglehart’ın öne sürdüğü post materyal değerlere doğru bir yönelimin olduğu doğrulanırken, diğer taraftan ILO ve OECD gibi kurumların istihdama yönelik yapmış olduğu dünya çapındaki araştırmalarda, ortaya çıkan iki önemli sonuç, çalışanların çalışma hayatında güvensizlik algılarının yüksek olduğu ve ücretlerin gittikçe aşağı yönlü bir seyir izlediği yönünde olmaktadır (Baştürk, 2013: 13).

5. DÜNYA DEĞERLER ARAŞTIRMASI’NDA TÜRKİYE

Dünya Değerler Araştırması’na yön veren kişilerden Ronald Inglehart ve Christian Welzel, bu proje bağlamında bir dünya kültür haritası oluşturmuşlardır. Bu kültür haritasına göre toplumlar, geleneksel-rasyonel ve hayatta kalma-kendini gerçekleştirme değerlerine göre incelenmektedir. Genel itibarıyla bu değerlerden bahsedilecek olunursa; geleneksel değerleri ağır basan toplumlarda dini ve ailevi konular çok daha önemliken yani boşanmak, kürtaj, ötenazi, intihar gibi konulara tutucu bir bakış söz konusu iken; aile-çocuk bağları, otorite, saygı gibi konuların önemine vurgu yapılmaktadır. Bu toplumlar için milli değerler oldukça önemlidir. Öte taraftan ‘öteki’ olarak adlandırılan gruplara karşı sert bir bakış açısı bulunmaktadır. Rasyonel-akılcı değerleri ağır basan toplumlarda ise din ve aile konuları görece önemsizken; yabancılara, gay ve lezbiyenlere, cinsiyet farklılıklarına hoşgörüyle yaklaşılması söz konusudur. Aynı şekilde sosyo ekonomik bakımdan gelişmemiş

ülkelerde hayatta kalma değerleri ön plandayken, gelişmiş ülkelerde bu gibi değerlerin karşılandığı veri kabul edilerek; kendini gerçekleştirmeye yönelik değerler, örneğin ekonomik ve politik yaşamda karar verme süreçlerine katılım, daha önemli hale gelmektedir (Inglehart, 2008: 6-10; 2007: 11; 2010: 552-555)

Şekil 2. Dünya Değerler Atlası

Kaynak: Cultural map-WVS wave 6 (2010-2014)

<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings> (20.01.2019)

Yukarıdaki harita, Inglehart ve Welzel tarafından oluşturulan Dünya Değerler Atlası'dır. Bu haritaya göre coğrafi olarak birbirlerinden uzakta bulunan toplumların dil, din, tarihi geçmiş vb. açısından ortak kültür kümeleri oluşturdukları görülmektedir. Ülkelerin haritadaki konumlarını belirleyen zenginlikleri, dinleri ya da mezhepleri değildir. Bütün ülkeler için, haritadaki konumu belirleyen faktör, değerler eksenlerindeki yerleridir. Harita incelenecek olunursa, haritanın sağ üst köşesinde Avrupa'nın zengin ve Protestan çoğunluğa sahip ülkelerinin yer aldığı görülmektedir.

Özellikle İskandinavlar bu köşede belirgin bir yer edinmişlerdir. Japonya, Tayvan ve Hong Kong gibi Konfüçyüs geleneğinden beslenen ülkeler ile İsveç, Norveç ve Almanya gibi Protestan Hristiyan nüfusun ağır bastığı ülkeler hem seküler/rasyonel, hem de kendini ifade değerlerinde en yüksek puanlı toplumlardır. Protestan Avrupa'nın karşısına bakılacak olunursa burada esas olarak Müslüman toplumların kümenlendiği görülmektedir. İslam ülkelerinin çoğu, bazı Orta ve Güney Amerika ülkeleri ve bazı Afrika ülkeleri ile beraber rasyonel düşüncenin en zayıf olduğu ülkeler olarak konumlandırılmıştır. Türkiye bu kümenin sağ üstünde yer almakta, İslam medeniyetinin bir parçası olarak değerlendirilmekte, hayatta kalma değerleri ile geleneksel değerlere daha yakın, dini bir toplum olarak değerlendirilmektedir. Kendini ifade etmeye yönelik ve hayatta kalma değerleri bakımından harita incelendiğinde ise; İskandinav ülkelerinin, Protestan nüfus ağırlıklı Avrupa ülkelerinin ve ABD, Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, Birleşik Krallık gibi İngilizce konuşulan dünyanın parçası olan devletlerin kendini ifade değerleri bakımından en gelişmiş ve liberal ülkeler oldukları söylenebilmektedirken, İslam medeniyeti ülkeleri ve Hristiyan Ortodoks dünyanın ise bu bakımdan oldukça geride kaldığı görülmektedir. Türkiye, Katolik Avrupa ülkelerine (örneğin Polonya) oldukça yakın durumda olup, biraz daha iyi durumdadır (Esmer, 2012).

Dünya Değerler Araştırması, 2010-2014 yılları arasında 5 yıllık bir zaman diliminde toplanan veri setlerine dayanmaktadır. Açıklanan ve son "6. dalga" olarak adlandırılan raporda Türkiye'ye ait birçok veri bulunmaktadır. Bu verilerden bazı bulgular şu şekilde özetlenebilir (World Value Survey; Esmer, 2012; Örmeci, 2016):

- Türkiye toplumunda %95,4 gibi yüksek bir oranda Aile önemli görülmektedir.
- Türkiye toplumunda Arkadaşlar %58 gibi bir ortalama ile görece önemini korumaktadır.
- Türk toplumu için boş zaman lüks olarak algılanmaktadır. Boş zaman konusunu önemli bulanların oranı %41,9'dur.
- Siyaseti önemli bulanların oranı %16,1'dir. Dolayısıyla siyaset Türk toplumu için o kadar da önemli değildir. Bu da Türk toplumunun politize bir yapısının bulunmadığının ispatı olarak söylenebilir. Siyasal ideoloji olarak da Türkiye, 47 Avrupa ülkesi içinde en sağda bulunmaktadır. Halkın demokrasi anlayışı, hem liberal demokrasinin özelliklerini içermekte hem de sosyal demokrasinin

özelliklerini içermektedir. Gelir eşitliği, temel ihtiyaçların sağlanması, istihdam imkânları yaratılması gibi alanlarda devletin görev alması gerektiğine ve bu gerekliliğin de demokrasinin temel özellikleri arasında bulunduğu inanılmaktadır.

- Türkiye’de halkın %97,4’ü bir sendikanın üyesi değildir. Halkın %94,9’u da bir partiye aktif olarak üye değildir. Bu da, örgütsüz toplum tezini doğrulayan bir veridir.
- Türkiye toplumunda iş konusu çok önemlidir. %49,6’lık oranla Türk halkı, iş konusunu “çok önemli” olarak değerlendirmektedir. Ekonomik kriz ya da güçlük dönemlerinde işin önemi artmaktadır.
- Türkiye’de halkın %63,5’i daha iyi ekonomik koşullar ve yüksek ekonomik büyüme oranları istemekteyken, %20,8’i öncelikle ülkenin daha güvenli olmasını istemektedir.
- Türk halkı için Din, %68,1 gibi oldukça yüksek bir oranla çok önemli bir konu durumundadır. Ayrıca Türk toplumunun %97,3’ü bir dini inanç veya dini bir gruba aktif olarak mensuptur. Bu oldukça yüksek bir oran olup, Türkiye’de insanların yaygın olarak dindar olduklarını düşündürmektedir. Büyük çoğunluk dini bu Dünya ile değil, ölümden sonrası ile ilişkilendirmektedir. Öte yandan, Türk toplumu büyük ölçüde özgür iradeye inanmakta, kendi kararlarını vermekte, seçimlerini yapmakta özgür olduğunu düşünmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe, bireyler yaşamları hakkındaki kararı kendilerinin verdiği, kendi seçimlerini kendilerinin yaptıklarına daha çok inanmaktadırlar. Kadınlar erkeklerden, yaşlılar gençlerden biraz daha kadercidir. Yine eğitim düzeyi arttıkça, ortalamalar kadercilikten özgür iradeye kaymaktadır.
- Türk toplumu sanıldığı kadar mutsuz değildir. Halkın %46,3’lük geniş bir kesimi kendisini “mutlu” olarak değerlendirirken, %37,5’i kendisini “çok mutlu” olarak değerlendirmektedir.
- Türkiye’de kendisini tamamen “memnun” hissedenlerin oranı sadece %14’dür. Bu, düşük bir oran olarak görülebilirken, tamamen “memnuniyetsiz” olanların oranı da yalnızca %2,2’dir.

- Türkiye’de halkın %95,5’i gibi büyük bir çoğunluğu herhangi bir spor faaliyetine/kulübüne üye değildir. Halkın %96,6’sı da herhangi bir sanat grubuna/faaliyetine üye değildir. Bu da, ortalamanın çok altında bir katılımdır.
- Türkiye’de %47,6’lık geniş bir nüfus kesimi sağlık açısından kendisini “iyi” hissetmekteyken, %18,8’i sağlık konusunda kendisini “çok iyi” hissetmektedir.
- Türk toplumunun insanlara güveni oldukça düşüktür. Halkın sadece %11,6’sı çoğu insana güvenilebileceğini düşünürken, %82,9’luk gibi büyük bir kısmı, diğer insanlarla etkileşime geçerken çok dikkatli olunması gerektiğini düşünmektedir.
- Türkiye’de en çok istenmeyen komşu tipleri şu şekilde sıralanabilir; uyuşturucu bağımlıları (%93,3), eşcinseller (%85,4), yoğun alkol kullananlar (%83,3), AIDS hastaları (%74,9) ve evli olmayıp beraber yaşayan çiftler (%65,4). Buna karşılık, Türkiye toplumu göçmenlere ve yabancı işçilere, farklı ırktan, farklı dinden olanlara, farklı bir dil konuşanlara komşu olmamak konusunda son zamanlarda oldukça mesafe kat etmiş, liberale yakın bir özellik göstermiştir.
- Türk toplumunda halkın %47,1’i kadının kocasından fazla para kazanmasını sorun olarak görmektedir. Ayrıca işsizliğin arttığı zamanlarda istihdam için öncelikli olarak erkeklerin tercih edilmesi gerektiğini savunanların oranı %59,4’tür. Türk toplumu için ataerkil ve maço özelliklerin baskın olduğu söylenebilir. Annenin çalıştığı durumlarda çocukların acı çekeceği görüşüne katılımcıların %18’i yoğun şekilde, %47,9 oranında bir kısmı olağan düzeyde destek vermektedir. Erkeklerin siyasette kadınlardan daha başarılı olduğu görüşüne de %32 yoğun destek, %36 da destek vermektedir. Erkeklerin iş yaşamında kadınlardan daha başarılı olduğu görüşüne ise %23,4 yoğun destek, %40,7 de destek vermektedir.
- Türkiye cinsiyet eşitliğinde 60 ülke arasında 48.dir. Kadınlar kategorik olarak aşağı görülmemekle beraber, kadınların çocuklarla ve ev işleriyle ilgilenmesi toplumda epey yaygın bir görüştür. Öte yandan kadınların çoğunluğu, kadının kocasının sözünden çıkmaması; ona her zaman itaat etmesi gerektiğini düşünmektedir.
- Türkiye’de insanların %68,4’ü evliliği diğer medeni hallere tercih etmektedir.

Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, Türk halkı oldukça geleneksel, muhafazakâr, ataerkil değerlerin yüksek olduğu aileci bir halktır. Türk toplumu sanıldığı gibi politik bir toplum değildir. İnsanların birbirlerine güveni düşüktür. Halk, sanat ve spordan uzak; buna karşılık telefon, bilgisayar ve televizyon kullanım oranlarına bakıldığında, bunlara bağımlı oldukları görülmektedir. İnsanların öncelikli olarak istediği ekonomik gelişme, daha iyi şartlarda yaşamak ve mutlu bir aile kurabilmektir. Diğer taraftan, halkın uyuşturucu ve alkol konularında değer yargıları oldukça katıdır. Buna karşın ırkçılık ve göçmen düşmanlığı Türkiye’de çok düşük düzeydedir. Son olarak da Türkiye Değerler Atlası 2012 raporunda³ toplumdaki materyalistlerin-post materyalistlerin oranına genel olarak bakıldığında, her durumda post materyalist değerleri materyalist değerlere tercih edenlerin oranı sadece % 2 dolayındadır. Görülüyor ki Türk toplumu, henüz hayatı idame ettirebilme endişesine eşlik eden değerlerden kopmuş durumda değildir.

Öte yandan Dünya Değerler Araştırmasında yer alan ve ülkelerin karşılaştırılmasında önemli olan bir boyut da çalışma algısıdır. Çalışma algısı boyutu ile bireylerin iş seçiminde etkili olan faktörler, çalışmaya yüklediği anlamlar ve çalışmadan beklentiler ölçülmektedir. Türkiye için en önemli faktör iş güvencesi olan bir işte çalışmaktır. Bunu sırasıyla; iyi geliri olan bir iş, başarılı ve önemli şeyler yapmaya olanak tanıyan iş ve çalışma ortamı iyi olan bir iş takip etmektedir. Çalışmaya yüklenen anlamlar açısından Türkiye; insanın yeteneklerini geliştirebilmesi için mutlaka bir işte çalışması gerekir, ifadesini desteklemekte, çalışmamanın kişiyi tembelliğe götürdüğüne inanmaktadır. Ayrıca insanlar çalışmayı topluma karşı bir görev olarak görmekte ve kendilerine ayırdıkları boş zamanları azalttıklarında dahi, iş hayatta her şeyden önce gelmelidir, görüşünü savunmaktadırlar (WVS, 2005)

Ülkemizdeki çalışma değerlerinin kadim köklerinin anlaşılması bakımından Ülgener’in “İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası”nın önemli bir katkısı bulunmaktadır. Bu eserde Ülgener, Osmanlı Devleti’nin gerileme ve duraklama dönemlerindeki ahlak anlayışı ile iktisadi zihniyet arasındaki ilişkileri ele almıştır. Batı’da Endüstri Devrimi’nin gerçekleşmesiyle, Osmanlı Devleti’nin çalışma ve ticaret anlayışının ortaya çıkan yeni yaklaşımlara uyum gösterememesinin nedenlerini

³https://www.academia.edu/9620697/T%C3%BCrkiye_De%C4%9Ferler_Atlas%C4%B1_2012
(12.03.2018)

araştırmıştır. Ülgener (2006: 60) Ortaçağ'a özgü zihniyet dünyası ve yaşam anlayışının bireylerin gündelik yaşamını, iktisadi olmayan güdülerle şekillendirdiğini ileri sürmüştür. Osmanlı Devleti'nin oluşmakta olan yeni dünyanın değer anlayışına ayak uyduramaması, Ortaçağ değerlerinin yerine maddeleşmiş dünya değerlerini koyamaması çözülmesini beraberinde getirmiştir.

Dolayısıyla Türk toplumunun yapısına bakıldığında, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminin etkileri görülmektedir. Aynı zamanda 1980'lerde Türkiye'nin birçok alanda yaşadığı değişim, sosyalist devletlerin çöküşü ile başlayan küreselleşme de Türk toplumunu kültürel açıdan etkilemiştir. Buna paralel olarak Türkiye'nin söz konusu dönemlerde yaşadığı değişimlerin sancılılarıyla tam anlamıyla yüzleşememesi, çalışmaya atfedilen önem ve değerler üzerinde azımsanamayacak bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Ünal ve Çelik, 2010: 231-232).

Türkiye Değerler Araştırması 2012 raporunda⁴ Yılmaz ESMER; değişmekte olan Türkiye'de Türk insanının ne geleneksel ne endüstri ne de endüstri sonrası toplum kalıplarına tam olarak oturduğunu, geleneksel toplumun unsurlarını oluşturan aile, din ve ordu gibi kurumların hala toplumsal değer sisteminin odak noktasında olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu kurumlarla yakından ilişkili olan geleneksel değerlerin de aşınmaya başladığını; örneğin yapılan araştırmalarda kaderciliğin daha da azalması, çevre sorunlarına gösterilen ilgi, yabancılara ve azınlıklara hoşgörünün artması gibi endüstri sonrası toplumlardaki değerlerden de etkilenildiğini söylemektedir.

Bir diğer taraftan Türkiye'de hakim din olan İslamiyet'e göre çalışma değerleri, Protestan ve Katolik çalışma değerlerinden çok da farklılık göstermemektedir. Zira Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam da çalışmayı Allah'ın rızasını kazanmak için bir ibadet olarak görmektedir. Çalışma ve iş İslam'da hem bir ibadet hem de bir görev olarak ele alınmaktadır. Kur'an (53/ Necm, 39-40) çalışmanın önemini vurgulamaktadır: "*Gerçek şu ki insan için çalışıp didindiğinden başkası yoktur.*" Allah sıkı çalışan insanları sevmekte, tembelleri sevmemektedir. Hatta tembel bir insanın iyi bir Müslüman olamayacağı, islâm gelenek ve kültüründe yer alan bir özelliktir. Bu bağlamda Weber'in Protestan Ahlakı ile ilgili tezlerini konu alan bir kültürlerarası çalışma Arslan (2001) tarafından yapılmıştır. Protestan İngiliz (100), Katolik İrlandalı (103) ve Müslüman

⁴https://www.academia.edu/9620697/T%C3%BCrkiye_De%C4%9Ferler_Atlas%C4%B1_2012 (10.03.2018)

Türk (74) yöneticilerinin sahip olduğu Protestan Çalışma Ahlakı değerlerine yönelik olarak yapılan araştırmada, Müslüman Türk yöneticilerin boş zamana yönelik olumsuz tutumları dışında, diğer Protestan Çalışma Ahlakı boyutlarında, diğer gruplara göre daha yüksek puanlar aldığı görülmektedir. Ayrıca yapılan analizlerde, Protestan yöneticilerin Katolik yöneticilere kıyasla Protestan Çalışma Ahlakı bakımından yüksek puanlar aldıkları ve bu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Araştırma sonuçları, Müslüman Türk ve Katolik İrlandalı yöneticilerin çalışma ahlakı değerlerinin, Protestan Çalışma Ahlakı anlayışına gittikçe yakınlaştığını buna karşın, Protestan İngiliz yöneticilerin ise boş zaman ahlakına ve tüketim kültürüne doğru bir yönelim içerisinde olduğunu göstermektedir (Arslan, 2001:334-335)..

Ayrıca Murat Çolak (2015: 179-198)'ın Polonya ve Türkiye'yi çalışma kültürü açısından karşılaştırdığı bir başka araştırmanın sonuçlarında ise; Türkiye'deki çalışanların çalışmaya yüklediği anlamlar, çalışmaya bağlılıkları ve çalışma disiplinleri Polonya'daki çalışanlardan daha yüksek olmasına karşılık, çalışma davranışları beklenenin altındadır. Çolak, Türkiye'de yerleşmiş bir çalışma anlayışının olduğunu ancak söz konusu çalışma davranışları olduğunda önemli bazı hususların Türkiye'de tam oturmadığı saptamasını yapmaktadır. Türkiye'de çalışanlar çalışmaya yüksek bir anlam yüklediklerini, çalışmaya bağlı olduklarını, çalışma disiplinlerinin yüksek olduğunu ifade ediyor ise bunu çalışma davranışı bazında yüksek etkinlik ve performans, düşük devamsızlık ve işten ayrılma olarak da ortaya koymalıdır. Ancak bunun sağlanmasının sadece çalışanlar ile değil örgütlerde ve bütün toplumda yaratılacak çalışma kültürü ile mümkün olabileceği belirtilmektedir.

Bu bölümde Inglehart'ın Değer Modeli incelenmiştir. Bir diğer bölümde, kuşaklararası materyalist değerlerden post materyalist değerlere geçiş tezi, toplumlarda nasıl, hangi yapısal koşullarda gerçekleşmiş ve Türkiye'de çalışma değerlerinde yaşanan değişimlerin, özellikle gençleri nasıl biçimlendirdiği ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN TOPLUMDAN POST MODERN TOPLUMA ÇALIŞMA DEĞERLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE TÜRKİYE’DE GENÇLİĞİN DEĞER DÖNÜŞÜMÜ

Çalışma, yaşamın devamlılığı için gerekli olan, geçmişi insanlığın varoluşuna kadar uzanan, ekonomik, sosyal ve siyasal olaylardan etkilenen önemli bir olgudur. Çalışmanın sadece zorunluluğa dayalı gelir getirici ekonomik bir etkinlik olmasının dışında; kimlik, statü edinme ve belirli bir çevreye aidiyet geliştirme biçiminde farklı işlevleri de bulunmaktadır. Diğer yandan, çalışma kavramı ve çalışma kavramına ilişkin “değer” değişikliklerinin kapitalizme özgü olmadığı, çalışmanın yapılandırıldığı üretim ve toplum biçimlerinde duruma özgü değişiklikler olduğu ve bu durumun özellikle 20.yy ile beraber tartışıldığını söylemek mümkündür. Nitekim bu bölümde, değer değişiklikleri söylemi, Ronald Inglehart’ın tezine dayandırılarak, insanların materyal gereksinimlerini gidermeleri için oluşturulan, bir iktisadi karşılık mekanizması olarak düşünülen çalışmanın ve çalışma değerlerinin, dönemsel olarak endüstri öncesi endüstri ve endüstri sonrası toplumlarda nasıl değiştiği ele alınmakta; Türkiye’deki değer dönüşümü, “gençler” özelinde analiz edilmektedir.

1. KAVRAMSAL AÇIDAN ÇALIŞMA ve ÇALIŞMA DEĞERLERİ

1.1. Çalışma Kavramı

Çalışma kavramının anlam ve değeri, tarihsel süreç içerisinde ekonomik gelişmelere paralel olarak her toplumun normları, inançları ve değerleri tarafından belirlenmektedir. Çalışma, “yaşamın devamlılığını sağlayan sosyal bir faaliyet olarak, geçmişi insanlığın varoluşuna dayanan, insan yaşamının merkezi alanlarından biridir” (Tınar,1996:3).Tarih boyunca birçok anlama sahip olan kavram, genellikle olumsuz anlamıyla gündeme gelmiştir. Örneğin “travail” kelimesi Batı dillerinde çalışma anlamına gelmektedir ve Latince işkence aleti olan “tripalium’dan” türemiştir. Benzer şekilde “labour” sözcüğü de Romalılarda çalışma anlamında kullanmakta; zahmet,

yorgunluk, ızdırap gibi çağrışımlara gelmektedir. Sonuç itibariyle çalışma bir bakıma ceza olarak algılanmaktadır (Bozkurt, 2000: 15). Türk Dil Kurumu'na göre⁵ çalışma, “çalışmak eylemi” olarak tanımlanmakta, çalışmak kavramı ise “bir şey ortaya koymak, oluşturmak, yapmak için zihinsel ve bedensel emek harcamak” olarak tanımlanmaktadır.

Macarov (1981)' a göre çalışma, birey ve toplum için gerekli ve istenen bir şey olarak görülmektedir. Siyasal, sosyal ve ekonomik programlar, insanların gereksinim duyduğu ve çalışmak istediği varsayımına dayanır ve toplumun emek gücüne sahip herkesin üretebileceği tüm çalışmalara ihtiyacı vardır. Çalışma; günü, yılı ve kariyeri yapılandırır. Bireysel olarak, insanlar sadece yaptıkları işlerle değil, aynı zamanda çalışma tarzlarıyla da değerlendirilirler. Çalışmayan ya da çalışamayan insanlar, yaşamın ana akımının dışında gibi görülmektedir (Ritti ve Hyman, 1977). Araştırmacılar, çalışmanın insan yaşamındaki yerini değişik şekillerde ele almaktadır:

- Çalışma, bir zorunluluk, denetim, sınırlandırmadır; bu nedenle de pek hoşlanılmadan katlanılır (Hearnshaw, 1954; Shimmin, 1966; Weiss ve Kahn, 1960),
- Çalışma, geçim sağlamak, üretimi sürekli kılmak gibi ekonomik getirileri sağlar (Dubin, 1958; Miller, 1980),
- Çalışma, insanın psikolojik ve sosyal gereksinimlerini karşılar. Örneğin, fiziksel ve zihinsel enerjiyi anlamlı kullanmanın, topluma yarar sağlamanın, arkadaşlarla ilişkiler kurmanın ve özdeşleşmenin yoludur (Donald ve Havighurst, 1959; Steers ve Porter, 1975; Weiss ve Khan, 1960).

Meda ise çalışmayı ve çalışmanın insan hayatındaki merkezi rolünü şöyle özetlemektedir (Meda, 2004: 27):

“...çalışma, birlikte var olma kipidir; topluluk değerlerinin taşıyıcısı yeni bir düzeni hep birlikte inşa etme tarzıdır. Çalışma, toplumsal iletişim ve ötekiyle ilişki aracıdır. Çalışma ve özellikle iş yerinde çalışma gerçek toplumsallaşmanın, bireysel ve kolektif kimliğin oluşumunun hakiki yeri olarak görülür. Çalışma bireyin yaşamını kazanmak, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için sahip olduğu araçtan fazla bir şeydir. Çalışma bizim toplumsallığımızın tümüdür. Yalnızca dünyayla ilişkimizi değil, aynı zamanda

⁵http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=69
008 (10.04.2018)

toplumsal ilişkilerimizi de baştan sona çalışma yapılandırır. Çalışma, temel toplumsal ilişkidir.”

Görüldüğü gibi çalışma olgusu insan yaşamında çoğu kez zorlayıcı ve sıkıntı verici olarak nitelendirilip, bireyler için “gelir elde etme aracı” gibi somut olarak anlam bulsa da, toplumsal alanda “statü ve saygınlık” elde etme anlamıyla da psikolojik ve sosyolojik açıdan önemli olmaktadır. Nitekim çalışma eylemi/etkinliği, kişilere birçok açıdan katkı sağlayan araçsallığa sahiptir. Bu bağlamda çalışma kavramı, bedensel ve düşüncel gücün harcanması sonucunda gelir elde edilmesinin ötesinde bir kavramdır ve bireylerin yaşamlarında tatmine erişmelerinde önemli bir yer tutmaktadır (Samsun, 2017: 163). Başka bir deyişle çalışma, insanın hem kendisine hem de topluma karşı duyduğu bir sosyal görevdir. Çalışma yoluyla insanın kendisini değerli hissetmesi, çalışmanın bir şeyleri başardığı hissi vermesi, insanın kendisine olan saygısını arttırması kişiler için en büyük yaşam kaynağı olmaktadır.

1.2. Çalışma Değerleri

Çalışmanın insan yaşamındaki vazgeçilmez yerinden dolayı, bireylerin çalışmayı nasıl algıladıkları da önemlidir. Bazı insanların çalışmayı, yaşantılarının rutin bir kaynağı, bazılarının bir çeşit cezalandırılma ya da kendini ifade etmenin uygun bir yolu, bazılarının ise, yapılması gerekli olan bir görev ya da insan doğasının gelişimi yönünde algıladıkları görülmektedir (Güngör, 2000: 48).

Toplum ya da sosyal çevre, içinde yer alan birey ya da grup özelliklerini ve kişilerin ideolojilerini belirlemede etkili olacağı gibi, çalışma anlayışında da belirleyici olabilmektedir. Dolayısıyla çalışma ideolojisi, bir toplumda insanların değerleri, tutum ve davranışları, inançları ve düşüncelerini de kapsar. Söz konusu tüm bu kavramlar çalışma değerleri olarak kabul edilir. Çalışma değerleri, bir grup ya da topluluğun istedikleri ve arzuladıkları özellikleri belirlemektedir. Bunun yanı sıra, kişinin çalışmaya olan yaklaşımıyla da ilişkilidir (Özkul, 1997: 15). Dolayısıyla, toplumsal yaşamın odak rollerinden biri durumundaki çalışma kavramı, kişilerin ahlak ve değer anlayışlarına göre şekillenmekte; başka bir ifadeyle, kişilerin çalışma ahlakı anlayışları, onların aynı zamanda ahlak anlayışlarıyla da doğrudan ilgili olmaktadır.

Çalışanların işyerindeki davranışlarını şekillendiren değerler ise, sosyal değerlerin alt kümesi olarak kabul edilip, çalışma değerleri olarak adlandırılmakta sosyal değerlerden bağımsız olmayan, çalışanın işe karşı konumunu belirleyen değerler kümesini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra çalışma değerleri, “yaşam değerlerinin içinde yer alan, onlarla ilişkisi olan, işin ve işyerinin amaçlarına uygun olarak öne çıkan, bireylere ya da gruplara özgü değerler” olarak da tanımlanabilmektedir (Silah, 2005: 37).

Çeşitli araştırmacıların çalışma değerleri tanımlamalarına bakılırsa; Super (1969) tarafından “bir gereksinimin tatmin edilmesi için ortaya konan etkinliği güdüleyen amaçlardır” şeklinde tanımlanırken; Elizur (1984) tarafından, “çalışma bağlamında elde edilen belirli bir çıktıya verilen önem” olarak tanımlanır. Brown (1996), çalışma değeri sisteminin kişi ve çevre arasındaki faaliyetler yoluyla değiştiğini, geliştiğini ve bu işlemlerin belirli değerleri değişken bir şekilde güçlendirdiğini veya bastırdığını öne sürmüştür. Öte yandan, çalışma değerleri konusunda yapılan araştırmalar, çalışma değerlerini farklı sınıflandırmalarla incelemişlerdir. Bu sınıflandırmalara göre (aktaran Çalışkur, 2014:6);

- Alderfer 1972; Crites 1961; Pryor 1987; Borg 1990; Mottaz 1985 ve Rosenberg 1957’e göre; çalışma değerleri 3’e ayrılmaktadır. Bunlar; içsel değerler (kendini gerçekleştirme değerleri), dışsal değerler (güvenlik ve maddi değerler) ve sosyal değerlerdir.
- Super (1962)’e göre çalışma değerleri; iç kaynaklı değerler (faaliyetin kendisinden elde edilen tatmin) ile faaliyetin sonuçlarından elde edilen dış kaynaklı değerler olmak üzere 2’ye ayrılmakla birlikte, daha sonraki çalışmalarında (1973), çalışma değerlerini beş boyutta sınıflandırmıştır. Bunlar ise; faydacılık, sosyal değerler, kendini gerçekleştirme, maceracılık değerleri ve bireyselci değerlerdir.
- Oishi (1998) ve Schwartz (1994)’a göre, çalışma değerleri içsel ve dışsal değerlerden oluşarak, iş hedeflerini belirlemeyi sağlamaktadır.
- Elizur (1994)’e göre çalışma değerleri iki şekilde incelenebilir. Birincisi, çalışmanın sonuçları ile ilgili değerlerdir. Bunlar da, araçsal/maddesel sonuçlar, bilişsel sonuçlar ve duygusal sonuçlar olmak üzere 3’e ayrılır. İkincisi ise, çalışma ortamı ve yönetim özellikleri ile ilgili değerlerdir.

- Katz ve VanMaanen (1977)’e göre çalışma hayatında; sosyal ödüller, görev ödülleri ve örgütsel ödüller etkilidir.

Çalışma değerleri üzerine yapılan araştırmalar, bu değerlerin bireylerin yaşamlarının çeşitli yönlerinde yol gösteren temel değer sistemlerinden türediğini göstermektedir. Bu nedenle, denilebilir ki çalışma değerleri, genel yaşam değerlerinin belirli bir alt kümesidir ve içsel ve dışsal faktörlerden etkilenirler. Mevcut literatür, demografi, milliyet, örgütler ve meslek gibi çeşitli faktörlerin çalışma değerleri üzerinde güçlü bir etkisinin olduğunu iddia etmektedir (Pryce, 2016: 20).

Bir diğer taraftan, çalışma değerlerinde bazı dönemlerde *dışsal çalışma değerlerinin* baskın olduğu görülürken, bazı dönemlerde de *içsel çalışma değerlerinin* daha baskın olduğu görülmektedir. Özellikle, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra Dünyada büyük fabrikalara dayalı üretimin, ağır endüstrinin hâkimiyetindeki sermaye hareketinin giderek hizmetlere dayalı ekonomiye daha sonra da bilgiye dayalı hale gelmesi, endüstri sonrası döneme geçildiğinin göstergesidir. Bu gelişmelerle birlikte sektörel dağılım, üretim tarzı, işgücünün yapısı farklılaşmıştır. Özellikle teknolojideki gelişmeler pek çok işin yapılış şeklini değiştirirken, kendisini yeniliklere uydurarak geliştiren bir işgücü önem kazanmıştır. Bu dönemde bilgi işlerinin merkezi bir öneme sahip olması ve iş gününün giderek kısalması dolayısıyla çalışma modern dönemdeki değerini kaybetmiş, bireyin yaşamında bulduğu anlam da yerini daha az çalışmayı simgeleyen hedonist/hazcı bir anlayışa bırakmıştır. Enformasyon teknolojisindeki devrimin en dolaysız etkisi “iş ve üretim” alanından ziyade “boş zaman kullanımı ve tüketim” alanında görülmektedir. Nitekim hizmet ekonomilerinde çalışanlar artık enformasyonla uğraşmalarından dolayı, evde oturup çalışmaları daha mümkün hale gelmektedir. Tüm bunlar çalışmanın geleneksel anlamından uzaklaşılmasına, çalışmanın sadece maddiyatla bağdaştırılmasının dışına çıkılmasına ve yeni çalışma modellerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Keser ve Güler, 2016: 95-96).

Nitekim son yıllarda bazı araştırmacılara göre refah ve eğitim düzeylerindeki artışa paralel olarak, çalışanlar için ücret kadar güvenlik ve iyi çalışma koşulları da önemli hale gelmiştir. Daha çok serbest zamana sahip olma, kendini geliştirmeye, aileye ve yakınlarla daha çok zaman ayırma, daha çok hobi edinme ve gönüllü organizasyonlara katılma bireylerin yeni eğilimleri arasındadır. Bu görüşü destekleyen Meda’ya göre de günümüzde düşünce ve pratiklerin bir bölümü, çalışmanın insanın

kendisini ifadesinin ve kişiliğini gerçekleştirmesinin bir aracı, yeniden kavuşulan bir özerklik alanıdır (Meda, 2004:141). Dolayısıyla sözü edilen post materyalist değerler ile boş zaman-çalışma arasındaki sınır yeniden tartışılmaktadır. Bu fikir ve pratiklerin ortak özelliği ise emeğin özgürlük ya da yaratıcı güç şeklinde bir özü olduğudur.

Bir diğer taraftan, teknolojik gelişmelerde yaşanan değişimler, hizmet sektörünün giderek genişlemesiyle, kafa ve kol emeğinin birbirinden ayrılması ve teknolojinin insan emeğinin yerini aldıkça istihdam sorunu yaratacağı düşünülmektedir. Tüm bu koşullar söz konusu iken, çalışmanın hem çalışanlar hem de toplum açısından anlamının ne olduğuna dair birtakım tartışmalardan da söz edilmektedir. Bir başka deyişle, bu değişimlere paralel olarak, çalışma etiğinin giderek önem kazanması bununla birlikte çalışmanın sonunun mu geldiği tartışmaları ve çalışmanın tarihsel süreç içerisinde olumlanması veya olumsuzlanması üzerinden yürütülen tartışmalar, kapitalizmin yeniden dönüşümüne göre şekillenecek bir toplum yapısının olup olmayacağını anlamak açısından önemlidir (Samsun, 2017: 173).

Bu tartışmaların önde gelen isimlerinden biri olan ABD’li gazeteci Jeremy Rifkin, *The End Of Work* (Çalışmanın Sonu) adlı incelemesinde, çalışmanın iki cephede baskı altında olduğunu öne sürmektedir. Ona göre bu cephelerden birisi, çok hızlı bir oranda işleri ortadan kaldıran yeni teknolojilerin hızlı bir biçimde uygulamaya girmesi ile ilgilidir. İkincisi ise, ulus devletlerin düzenlemeleriyle kısıtlanmayan, küresel piyasa güçlerinin daha da büyük etkileriyle ilgilidir (Strangleman ve Warren, 2015: 146).

Çalışmaya atfedilen değer konusu, önemli ölçüde Inglehart’ın post materyalist değer dönüşümü kavramıyla paralel bir yapıya sahiptir. Post modern dönemde çalışmaya atfedilen bireysel değerler, çalışma yönelimlerini (work orientations) de etkilemektedir. Modern zamanların, tam zamanlı klasik çalışmaya esansiyel bir değer atfeden püriten değerleri; yerini daha araçsal, haz merkezli bir çalışma ve yaşam biçimine bırakmaktadır. Bu noktada çalışma-değer ilişkisini kuran görüşler içerisinde önemli bir yeri olan **“iç ve dış kaynaklı değerler”** den bahsedilmesinde yarar bulunmaktadır. Nitekim çalışma yaşamında iç ve dış kaynaklı değerler kavramlaştırması, Inglehart’ın materyalist-post materyalist kavramlaştırmasını büyük ölçüde desteklemektedir:

Dış kaynaklı değerler; para, maddi varlık, iş güvenliği, tatil olanakları, çalışma şartları, iyi bir emeklilik planı gibi faaliyetin gerçekleşmesinden sonra elde edilen somut sonuçlardır. Buna karşılık *iç kaynaklı değerler*, faaliyetin kendisinden alınan zevk ve amaca ulaşmaktan kaynaklanan değerlerdir. Bu nedenle ilgi çekici iş, entelektüel uyarılım, yaratıcılık, özerklik, başkaları üzerinde etkisi olacak bir şeyleri başarmak gibi çalışma süreciyle ilgili maddi olmayan ödülleri kapsamaktadır. Günü teorisine dayanan bu sınıflandırmada bireyler neyin ihtiyacını çekiyorsa ona ulaşmanın önemi artacaktır (Turgut, 2017: 23). Buna göre birey ekonomik kaynakları yetersiz olduğunda ücret ve güvenlik gibi alt düzey ihtiyaçlarla güdülenecek, bu ihtiyaçlar yeterince tatmin edilmediği sürece üst düzey ihtiyaçların güçlenme şansı az olacaktır. Ancak maddi ihtiyaçlar tatmin edildiğinde bireyin dikkati daha iç kaynaklı tatminlere kayarak, dış kaynaklı ödüllerin önceliği azalacaktır.

Vansteenkiste ve arkadaşlarına göre (2007) *içsel ve dışsal güdülenme kavramları*, iş ortamına uygulandığında “*içsel çalışma değeri yönelimi*” ve “*dışsal çalışma değeri yönelimi*” biçiminde ikili bir ayrım söz konusu olmaktadır. Buna göre içsel motivasyonu “bireye” dayalı, dışsal motivasyonu da “örgüte” dayalı olarak görmek gerekmektedir. Çalışanların iş performansları arasındaki motivasyonları onlar için en önemli faktör olmaktadır. İşinden memnun olan bir çalışanın örgüte bağlılığı da yüksektir. Ralston ve arkadaşları (1997), kurumun devamını sağlamada ve gücünü korumada çalışam değerlerini temel bir belirleyici olarak ele almış, personelin çalışma değerlerini anlamamanın bir kurum için önemini vurgulamışlardır.

İçsel çalışma değeri yönelimi, bir kişinin işi yaparken hissettiği içsel ödüllerdir. Kişinin somut olarak dışarıdan aldığı bir ödül değildir. Onur, tatmin olma gibi soyut değerlerdir. Yapılan iş, sonucunun olumlu ya da olumsuz olacağına bakılmaksızın, tatmin amacıyla yapılır; ödül, eylemin kendisi içindedir ve çalışanın yaratıcılığı üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. İçsel açıdan motive olan bir kişi verilen görevi iş gözüyle değil, kendi istediği için tamamlar. Çünkü iş onun için eğlenceli ve merak doludur. Bu durumda bir kişi kendi kendisini motive ediyor demektir. Yani içsel güdülenme, işin yapılmasıyla ilgili doğrudan ödüllere pekişir, bunlar işin kendisine ait özelliklerdir; sorumluluk, yaratıcılık, işin ilgi çekici olması, işin çeşitliliğe sahip olması, kişinin etkinliğine dair geribildirim görev boyutu ve kişilerin yeteneklerini kullanma olanağı olarak ifade edilebilir. Öte yandan *dışsal çalışma değeri yönelimi*, çalışanlara

istihdam edildikleri sürece göreve katılmaya teşvik olarak sunulan işin doğası dışında meydana gelen somut ödüllerdir. Dışsal motive ediciler, işi yaparken doğrudan tatmin edici unsurlar değildirler. Örneğin; emeklilik planları, sağlık sigortası, organizasyon özellikleri, izinler, iş güvenliği, ilerleme fırsatları veya yüksek ücret gibi (Filimonov, 2017: 9-15; Burton, 2012: 12-13; Singh, 2016: 199).

Çalışanların iş motivasyonu konusundaki araştırma bulguları incelendiğinde, çalışanların içsel çalışma değeri yönelimlerinin dışsal çalışma değeri yönelimlerinden daha iyi bir motivasyon unsuru olduğu görülmüştür. Deci (2001) tarafından yapılan bir araştırmada dışsal ödüllerin türüne göre içsel motivasyonu artırdığı ya da azalttığı tespit edilmiştir. Örneğin, güçlendirme veya pozitif geri besleme gibi içsel ödüllerin, ücret gibi dışsal ödüllerden daha fazla içsel motivasyonu artırdığı görülmüştür.

Bauman (1999: 34), günümüzde işin estetik kriterlerine vurgu yapmanın öneminden bahsetmekte, işlerin ilgi çekici, değişken, heyecan verici, risk içeren özellikleri olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Arnett'e göre (2004), Amerika'da gençlerin çoğu sadece iyi ücret almayı değil, işlerinin zevkli, tatmin edici ve kimlikleriyle uyum içinde olmasını istemektedirler. Nitekim Rosenberg (1957) ABD'de üniversite öğrencilerine yönelik yaptığı çalışmada üç ana değer kompleksi belirlemiştir. "insan odaklı", "dışsal ödül odaklı" ve "kendini ifade odaklı". Çalışmada üniversite öğrencilerinin kendini ifade etme odaklı güçlü motivasyonlara sahip olduğu ve içsel çalışma değeri yönelimlerinin dışsal çalışma değeri yönelimlerine göre daha önemli olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan araştırmada, çalışma değerleri ile kişilerin cinsiyet, etnik köken ve sınıf konumları arasındaki potansiyel ilişkilerine de odaklanılmıştır. Sonuçlara bakıldığında cinsiyet olarak; erkeklerin, kadınlardan daha dışsal motivasyon değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Etnisite olarak Afrika kökenli Amerikalıların gelir ve iş güvencesine daha fazla önem verdikleri ancak beyaz Amerikalılardan daha fazla içsel motivasyona sahip oldukları görülmüştür. Sosyo ekonomik değişkenlere göre de üniversiteyi bitirmiş, yüksek statülü mesleklerde çalışan yetişkinlerin, üniversiteyi bitirmeyip, düşük statülü mesleklerde çalışanlara göre daha yüksek içsel ve daha düşük dışsal değerlere sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Hjort, 2015: 295-299). Bu tür araştırmalar Maslow (1954)'un Gereksinimler Teorisi ve Inglehart'ın Değer Değişim teziyle paralel sonuçlar vermektedir. Buna göre, imtiyazlı geçmişleri olan gençler, ihtiyaç duydukları maddi ihtiyaçları karşıladıktan sonra, geleceğe odaklanmaya,

kariyerlerini ve kendilerini gerçekleştirmeye odaklanabilmektedirler. Bu nedenle içinde bulunulan çevresel ve maddi koşullar, işe yönelik tutumları etkilemekte ve nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu bağlamda, içsel değerler ile post materyalizm, dışsal değerler ile materyalizm eğilimlerinin örtüşmekte olduğunu söylemek mümkündür. Post materyalist değerlerin çalışma yönelimlerinde yarattığı dönüşüm, temelde post endüstriyel çalışma koşullarına dayanmaktadır. Özellikle post endüstriyel toplum analizini takip eden araştırmalar (Bell, 1999) çalışmanın organizasyonel biçimlerindeki dönüşümlerin, yeni toplumun temel unsuru olduğunu ileri sürmektedir. Söz konusu bu dönüşüm, çalışmaya ilişkin değerlerde olduğu gibi diğer faktörlerde üzerinde de etkiler yaratmıştır (Baştürk, 2013: 20).

2. ÇALIŞMA VE ÇALIŞMA DEĞERLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Tarım toplumundan endüstri toplumuna ve daha sonra endüstri-sonrası topluma geçişle; modern anlamda işin ortaya çıkması, çalışma zamanının ve mekânının değişmesi çalışmanın evriminde önemli aşamaları oluşturmuştur. Bu kısımda, toplumsal değişim sürecinde çalışmanın ve çalışma değerlerinin Inglehart'ın analizi bağlamında materyalist/dışsal çalışma değerlerinden, post materyalist/ içsel çalışma değerlerine doğru dönüşümü, endüstri öncesi toplum, endüstri toplumu ve endüstri sonrası toplum temelinde ele alınmaktadır.

2.1. Endüstri Öncesi Toplumda Doğal Çalışma ve Çalışma Değerleri

Endüstri öncesi toplumlarda günümüzdeki anlamıyla bir çalışmadan bahsedilemez. Bozkurt'un (2000: 18-20) ifade ettiği üzere, çalışma ve çalışma etiği gibi olgular modern çağ ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki insanlar doğaldır ve ekonomik faaliyetler yaşamak için çalışma ilkesine göre düzenlenmektedir. Bir başka deyişle, çiftçiler veya zanaatkârlar çalışmaya sadece geçimlerini sağlayacakları bir araç gözüyle bakarlar, daha fazla bir beklentileri yoktur. İktisadi yaşamları, atadan kalma usullerle geleneksel kurallara göre belirlenmektedir. Öte yandan, Eski Yunan toplumunda çalışma köle sınıfına özgü aşağılayıcı bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Dönemin düşünürlerine göre çalışmak, zorunluluk gereği beden üzerinde bir denetim

kurma süreci olmakta; insanlar hayatlarını devam ettirebilmek için çalışmaktan başka çareleri olmamaktaydı. Aristo ve Platon çalışan bu kesimi köle olarak niteleyip, onları kaderin sillesini yemiş düşkünler olarak değerlendirmiştir (Lordoğlu vd. 2007:5).

Antik Yunan'da boş zaman; “iyilik, hakikat, bilgi gibi dünyanın üstün değerleriyle uğraşmak ve bunlar üzerine düşünmek” olarak anlaşılmıştır. Buna göre, boş zaman bir şey yapılmayan zaman olmanın tersine “derin düşünme, seçkinlik, estetik hazlar” oluşturma zamanı olmaktadır. Çalışma alt sınıfa aidiyet içeriyorken, boş vakit seçkinlere ve iktidar çevrelerine ait bir durum olarak görülmektedir (Osmanlı ve Kaya, 2014).

Çalışma olgusu ilkel toplumlarda başlamış, avcılık yapan insanlarla devam etmiştir. İlkel toplumlarda çalışma olgusuna bakıldığında, insanların doğayı tanıma ve doğaya hâkim olma süreçlerini yaşadığı görülmektedir. İnsanlar bu dönemde doğanın belirleyiciliği altında yaşar durumundadırlar. Çalışmanın sosyal ve kültürel olarak nitelik kazanması tarımın yaygınlaşması ile mümkün olabilmektedir. Gelişen teknolojiyle beraber tarımda çeşitli alet ve makineler kullanılmaya başlanmış ve verimlilik artışı sağlanarak birçok alanda iş ve çalışmada artış sağlanmıştır. Tarımsal faaliyetlere geçilmesiyle toprak temel üretim aracı haline gelmiş, toprak mülkiyetinin belli bir hiyerarşi içinde, bir alttaki toprak ağasına aktarıldığı ortaçağa özgü bir üretim şekli olan feodal sistem kurulmuştur. Feodalizmi köleci sistemden ayıran, çalışan kişinin artı ürününe el konma, sömürülme biçimindedir. Köleci sistemde bir meta gibi alınıp satılan, yaşadığı topraktan ve ailesinden ayrılan köle, feodal sistemde toprakla birlikte alınıp satılabilir bir duruma gelmiştir (Ören, 2013: 23).

Feodalite, toprağın toprak sahipleri arasında bölünüşü olduğu gibi, bu topraklar üzerinde siyasal iktidarın da bölünüşünü ifade etmektedir. Huberman, feodal toplumun üç sınıftan oluştuğunu söylemektedir. “Dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar; yani kilise sınıfıyla askeri beslemek için çalışan insanlar” (Huberman, 2011: 11).

Ortaçağın tek üretici kesimi köylülerdir. Hem kilise hem de toprak sahibi için çalışmaktadırlar. Bunlar arasında serfler toprakla birlikte alınıp satılabilirlerdi. Lordun toprağını kiracı olarak işleyen köylüler, hayatlarındaki her şey için ya toprak sahibinden ya da kiliseden izin almak zorundaydılar. Bu dönemde kilise ve toprak sahipleri olmak üzere iki geleneksel otorite insan yaşamını belirlemektedir. Bu katı sistem içinde hoşgörüyü, farklılıklara kapalı bir toplum söz konusudur. Maddi açıdan da temel

ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kısıtlı bir tarım ekonomisi işlemektedir. Pazar için üretim ise yok denecek kadar azdır, para mübadele aracı olarak henüz önemli bir yer edinmemiştir. Otorite ve hiyerarşi ortaçağ hayatının vazgeçilmez şartlarından ve temellerindendir (Koray, 2012: 35-36).

Öte yandan, Ortaçağ boyunca Avrupa’da ekonomik ve siyasal yetkiler, köylerde toprak sahiplerinin, kentlerde ise loncaların elinde toplanmaktadır. Feodalitenin kentlerdeki yansıması zanaatın içinde örgütlendiği loncalardır. Loncalar, “zgr insanların ve zanaatkrların oluşturduğu ve de birbirlerini destekleyen insanların kurduğu birliklerdir”. Bunlar, Ortaçağda karşılıklı yardımlaşma ve karşılıklı disiplin esasına dayalı zanaatkr gruplarıydılar. Her bir grubun başında bir efendi ya da bir usta bulunmaktaydı. Bu dönemde çalışma ilişkileri gelenek-göreneklere sıkıca bağlı olmakla birlikte, belirlenmiş kurallara göre düzenlenmekteydi. Üretimde hız ve miktardan ziyade kalite önemlidir, bunun için zanaatçının ıracılıktan yetişmesi, kalfa ve nihayetinde usta olması, yapılacak işin inceliklerini yıllarca çalışarak öğrenmesi gerekli görülmektedir. Loncadaki ustalar arasında da eşitlik esastır, daha çok kazanma amacı taşınmadığından rekabet oluşmamakta, bunun yerine sipariş üzerine üretilen ürünün kalitesi üzerinde denetim uygulanmaktadır (Köten, 2012: 35). Bu dönemde değerli olan çeşitlilik, farklılık, yenilikçilik değil, aksine o zamana dek öğrenilmiş olanın ve doğru kabul edilenin en iyi şekilde, bildik yöntemlerle uygulanmasıdır. Bir başka deyişle, Anadolu’da Ahilik, Avrupa’da Loncalar ilim sahasına yönelerek ilim ile meşgul olmak, meslek hayatında da sanat öğrenmeyi amaç edinmişlerdir. Meslek alanı içinde de kişilerin alın teri değerlendirilmiş, ticaret ve üretimde kalite amaçlanarak, kalitesiz ve bozuk mal retilimi yasaklanmıştır. İşçiler, ürettiği meta ile kaynaşmış adeta özdeşleşmiştir (Ülgener, 2006).

lgener’e göre Ortaçağ ahlakı, dini-manevi bir kayėı ile (yani ibadete ve istirahat bol vakit ayırmak ve dünya işlerine fazla kapılmamak biçiminde) şekillendirilmektedir. lgener, bu düşüncenin çalışma yaşamına lonca teşkilatı aracılığıyla aktarıldığını ileri sürmektedir. Bu teşkilat, kendi içinde çevrili, dış alame azami lde mesafeli bir dünya görüşünün yer yer dini, mistik duygularla örtülü ifade topluluğudur. Birbirini kollamak ve yardımlaşmak, kendilerine sığınanlara başka dinden olsa bile kapılarını açmak, iktisadi ve hesapçı mülahazalardan çok derinlere sarkan ruh ve zihniyet tezahrlarını ön planda tutmaktır. 12. ve 13. asırların harp, isyan ve istila

dalgaları arasında sanat erbabı için dinlendirici, huzur ve emniyet verici bir ocak başıdır. Ona göre Ortaçağ ahlakınca ideal insan, her türlü ihtiras taşkınlığından, gelecek kaygısından uzak, iç alemine çekilmiş telaşsız ve rızkından emin bir insan olup, kendi içine kapalı, dar ve statik bir yaşam tarzı güden, gündelik ihtiyaç miktarıyla hudutlanmış basit, organik bir geçim seviyesine sahip olandır (Ülgener, 2006: 58-120).

Bir başka bağlamda kapitalizm öncesi bu dönemdeki ekonomik zihniyeti Sombart (2008:28) da şu sözlerle ifade etmektedir:

“Kapitalizm öncesi insanında zihinsel enerji yetersizliğinin yanı sıra bir de irade yetersizliği olduğu söylenebilir. Ekonomik yaşamdaki inanılmaz yavaşlığın nedeni de budur. Amaç, her şeyden önce rahat yaşamaktır. Bu insanlar hiçbir şölen, eğlence fırsatını kaçırmamaktadırlar. Çocuklar okula gitmeyi ne kadar seviyorsa onlar da işe gitmekten o kadar hoşlanmaktadırlar. Başka türlü yaşamak mümkün olmadığı zaman, gerçekten paraya ihtiyaç duydukları zaman çalışmaktadırlar. Hakikaten para kazanma aşkıyla yanıp tutuşan insanlarla karşılaşmak mümkün görünmemektedir.”

Dolayısıyla endüstri öncesi toplumda çalışma hayatı, tarım ve köy hayatı olarak da ifade edilebilir. Toffler (1981: 43-44) bu toplumu şu şekilde özetlemektedir: yaşamın merkezi köydür; ekonominin, kültürün ve aile yaşamının temelinde toprak vardır; her bir birimde basit bir işbölümü ve sınırları keskin olarak belirlenmiş, aralarında otoriter ilişkilerin hakim olduğu soylular, din adamları, savaşçılar ve köleler gibi kast sınıfları vardır. İnsanın toplum içindeki yerini soyluluğu belirlemektedir. Her topluluk kendi gereksinimlerinin çoğunu kendisi karşılamaktadır. Çalışmanın sonucu tek kişiye yönelik değildir ve çalışmada kişisel kar güdüsü yoktur. Bu nedenle birey varlığını ancak topluluğun üyesi olarak sürdürebilmektedir. Bu durum Meda (2004:37)’ya göre şu şekilde ifade edilmektedir:

“Burada bizi ilgilendiren şey, bizimkinden kökten farklı bir bağlamda, yani doğal ihtiyaçların sınırlı olduğu, bireyin birey olarak henüz ortaya çıkmadığı, iktisadi mübadelelerin gelişmemiş olduğu bir bağlamda çalışma kavramının var olmadığıdır. Bunun anlamı, toplumsal statünün çalışma aracılığıyla tanımlanmadığı gibi, toplumsal bağın da çalışma aracılığıyla oluşup korunmuyor olduğudur.”

Sonuç itibariyle bu toplumların değerlerine bakıldığında; otoriteye itaat, toprağa bağlılık, katı din anlayışı, cemaat içi dayanışma, gelenekçilik, kısa vadeli geleceği düşünme, her türlü yenilik ve değişimden kaçınma, kadercilik, yakın çevre dışındakilere güvensizlik olarak özetlenebilmektedir (Zencirkıran, 2005:14). Dolayısıyla, endüstri

öncesi toplumlarda tarımsal üretim hakim olup, üretim yapan insanlar, aile ve yakın çevre ile ortak dayanışma halinde “doğaldır”. Çalışmanın kültürel bir zorunluluk haline gelmesinden ve çalışmaya bağlı verimlilik ilkesinin hakimiyetinden önce, bu dönemde son derece yavaş, plansız ve ihtiyaçlar temelinde bir ekonomik yaşam söz konusudur. Yalnızca gereksinimlerin giderilmesi için çalışma bir zorunluluk halini almaktadır, çalışıldığında ise kısa sürede çok ürün elde etmek ve karı arttırmak gibi bir amaç yoktur. Bu dönemdeki egemen zihniyetle ilgili, yalnızca aç kalmayacak ve geleneklerce belirlenen öncelikli gereksinimleri karşılayacak kadar çalışmayı içerdiğini ve daha fazlasını kazanmak ile ilgili kültürel bir yaptırım bulunmadığını söylemek mümkündür.

2.2. Endüstriyel Çalışma, Materyalizm ve Dışsal Çalışma Değerlerinin Yükselişi

11. ve 16. yüzyıllar arasında en parlak dönemini yaşayan lonca sisteminde, bu dönemden sonra ustalar arasındaki eşitlik ilkesi ve güç dengesi değişmeye başlamış, loncalara giriş zorlaşmış, loncalar aile örgütleri biçimini alarak dışarıdan çırak almayı durdurmuş; böylece eski düzen yerini rekabetin, hızın, kazanma hırsının önem kazandığı bir sisteme bırakmaya başlamıştır. Burada uluslararası ticaretteki gelişmelerle yeni iş alanlarının ortaya çıkması, yeni pazarlar için yeni bir örgütlenme biçiminin gerekliliği ve feodal sistemdeki kırılmalarla, kentlerde çok sayıda işçinin birikmesi belirleyici olmuştur (Okçuoğlu, 1999: 59). Bununla birlikte, Feodal üretim ilişkilerinin özünde kendini yenileyecek koşullardan yoksun kalması, kentlerde zanaat ve tüccar loncalarında çalışanların mesleki kariyer yönünden tıkanıklıklarla karşılaşması, zenginleşen tacirlerin geleneksel feodal sistem ve soylularla uyum sağlayamaması, üretici sınıf olan köylülerin toprağını terk ederek kentlerde toplanması, toplumsal iş bölümünün yoğunlaşması kapitalist üretim ilişkilerine geçişi başlatan temel unsurlar olarak ortaya çıkar. Bu sebeplerle sermaye birikiminin üretim sürecindeki genişleyen rolü ile manifaktür aşamasına gelinmiş ve feodal ilişkiler çözülerek yerini başka egemen bir üretim biçimine bırakmıştır (Lordoğlu, 2007: 7).

Öte yandan 18. yüzyıl insanlık tarihinin en önemli olaylarının yaşandığı pek çok değişime sahne olmuştur. Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi bu olaylardan en önemlileridir. Toplumlara ekonomik, sosyal, siyasi açıdan değiştirmesi, yeni sosyal

sınıfları ve bu olguları açıklamaya dönük yeni kuramları ortaya çıkarması, çalışmanın anlamında ve çalışma etiği kavramsallaştırmasının ortaya çıkmasında, önemli değişiklikler meydana getirmesi nedeniyle bu yüzyıl, yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.1768’de buhar makinesinin James Watt tarafından icat edilmesi ve bunun enerji kaynağı olarak kullanılması ile başlayan Endüstri Devrimi, en genel tarifiyle fabrika üretim düzenine dayanan toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2014: 7-8). Bir diğer ifadeyle endüstri devrimi, emek yoğun üretim sisteminden sermaye yoğun üretim sistemine geçilmesi; buhar gücünün insan gücünün yerini alması; küçük zanaat, tezgâh ve atölye üretiminden kitle ve seri üretiminin yapıldığı fabrika üretimine geçilmesidir (Keser ve Güler, 2016: 84). Kuşkusuz Ortaçağdan ve küçük üretimden endüstriyel üretime geçiş birden olmamış çok aşamalı bir seyir izlemiştir. Bu aşamaları Huberman (2011: 132) şu şekilde özetlemiştir:

- Ev ve aile içinde yapılan üretim (erken ortaçağ): Ev halkı satış için değil kendi kullanımları için mal üretir. İş, dış pazarı beslemek için yapılmaz.
- Lonca sistemi (ortaçağ boyunca): Çırak kalfa usta ilişkisi içinde küçük bir pazar için yapılan emeğin değil, emeğin ürününün satıldığı üretimdir.
- Eve iş verme sistemi (16.17. yüzyıllar arası): Emeğin hammaddeden de üretim araçlarından da ayrılarak, ücretli parça başı iş yaptığı üretimdir.
- Fabrika sistemi (19. yüzyıldan sonra): Ev dışında işverenin sıkı gözetimi altında büyük işyerlerinde yapılan emek ve sermayenin birbirinden iyice ayrılıp, sermayenin daha da önem kazandığı üretimdir. İşçiler bağımsızlıklarını bütünüyle yitirmişlerdir. Ne lonca sisteminde olduğu gibi hammaddelerin ne de eve iş verme sisteminde olduğu gibi aletlerin sahibidirler. Makinenin yaygınlaşmasıyla ustalık, önemini kaybetmiştir. Sermaye her zamankinden daha önemli hale gelmiştir.

Geleneksel tarım toplumlarında üretim, evlerde el tezgâhlarında yapılırken Endüstri Devrimi ile üretim kitle halinde, iktisadî rasyonellik⁶ ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilen fabrikalara taşınmıştır. Merkezileşen dev fabrikalar, daha ucuza daha

⁶İktisadi karar birimlerinin en az maliyetle en çok faydayı veya kârı sağlamaya çalışması.

büyük miktarlarda malın üretimini gerçekleştirmiştir. Lonca sistemi ile beraber işlevsiz hale gelen ev üretimi, fabrikaların buhar gücüyle çalışan makineleri karşısında rekabet edememiştir. Kendi tezgahlarını bırakıp fabrikalarda çalışmaya başlayan usta ve kalfalar nitelikli işçiler olurken, hiçbir mesleki bilgiye sahip olmayan ve tarımdan gelen köylüler de fabrikaların niteliksiz işçileri olmuşlardır (Keser, 2005:90). Bu da tarihsel açıdan oldukça önemli olan “proleterleşme sürecinin” başlangıcını oluşturmuştur. Yeni doğan endüstri, vasıflı işgücünü küçük zanaat hayatından, vasıfsız işgücünü de kırsal bölgelerde kentlere göç edenlerden devşirerek, yepyeni bir endüstri işçi sınıfının doğmasına yol açmıştır. Bu yeni sınıf, “geçimlerini çalışmalarının karşılığında aldıkları maaşla karşılayan, üretim araçlarına sahip olmayan ve işgüçlerini belli bir süreliğine belli bir ücret karşılığı işverene kiralayan, üretim araçlarından uzak toplumsal bir sınıf olarak” ortaya çıkmıştır (Ekin, 1994: 10).

Nitekim Endüstri toplumu teşebbüsün aileden ayrıldığı bir toplum biçimidir. Artık aile bir birim olarak çalışmaz. Ailenin temel işlevlerinden olan ekonomik gereksinimleri karşılamak, çocuklara eğitim vermek, statü sağlamak, dini bilgi ve inançlar kazandırmak, boş zamanı değerlendirecek etkinlikler gerçekleştirmek gibi durumlar, aileden alınarak bağımsız kurumlara verilmiştir. Örneğin okullarda çocukların fabrika yaşamına uyacak şekilde eğitilmeleri amaçlanmıştır. Fabrikayı model olarak alan kitle eğitimi kurumlarının temel amacı; söz dinlemek, her şeyi zamanında yapmak, disiplin, gösterilen şeyleri fazla bir zihni çaba harcamadan öğrenmek gibi fabrikaya uygun insan hazırlamak olmuştur. Montaj düzenine göre ayarlanmış fabrika hayatında ise, işçilerden işe zamanında gidip gelmeleri, yöneticilerinin verdiği emirleri tartışmasız yerine getirmeleri ve büro ya da makine başında aynı şeyleri bıkmadan tekrar tekrar yapmaları istenmektedir (Toffler, 1981:53). Ayrıca geleneksel çalışma ilişkileri döneminde yüzyıllardır usta-çırak arasında yaşanan ortak çıkarlara dayalı dayanışma olgusu, yeni dönemde hiyerarşi ve otoriter ilişkilerin hakim olduğu bir yapıya dönüşmüş, esnek çalışma süreleri, yerini katı mesai anlayışına bırakmıştır. Çalışma, insanların belirli mesai saatleri diliminde sadece kendilerine verilen işi yaptıkları ve karşılığında ücret aldıkları bir yapıya bürünmüş, düzenli çalışma saatleri, vardiyalar ile çalışmanın kutsandığı yeni bir zihniyete geçilmiştir. Günlük yaşamın ritmi çalışma süresine göre belirlenmiş, boş zaman, hafta sonu tatil ve vardiya çalışması endüstri döneminin unsurları olmuştur (Keser ve Güler, 2016: 84).

Bauman'a göre, modern toplumunun endüstri döneminde çoğu kişinin uyanık geçen saatlerinin büyük kısmı işte geçtiğinden, çalışma etiğinin toplumsal düzeni oluşturmadaki rolüne bağlı olarak işyeri, sosyal bütünleşmenin başlıca alanı olmakta, disiplin ve kurallara itaat gibi asıl alışkanlıkların öğretilebileceği öngörülen ve sosyal karakterin toplumsal düzenin sürdürülmesi için gerekli tüm biçimleriyle oluşturulduğu yerdir. Ona göre, düzenli ordunun yanında diğer büyük modern icatlardan olan fabrika, modern toplumun başlıca panoptikal kurumu⁷ olmakta, çalışmayan insan efendisiz, gözetlenemeyen, denetim dışı, düzenli rutine tabi kılınmayan, cezalarla desteklenen bir sistem içerisinde bulunmaktadır (Bauman, 1999: 31).

Ayrıca bu dönemde, fabrikaların merkezlerde toplanmasıyla iş bulmak için insanlar yığınlar halinde kente göç etmiştir. Kentin temel yaşam alanı olarak ortaya çıkmasıyla, geleneksel toplumdaki değerlerden bambaşka özelliklere sahip kentsel değerlerin hâkimiyet kazandığı bir toplum oluşmuştur. Bu süreçle birlikte yaşamda farklılıklara saygı önem kazanmıştır. Kentlerde benzeşme yerini farklılaşmaya bırakarak, aile cemaat din gibi toplumsal aidiyetlerin bireyi kontrol ve yönlendirme gücü azalmıştır. Sendikalar, siyasal partiler ve sivil toplum örgütlerine dayalı yeni aidiyet biçimleri toplumsal yapıda öne çıkmaya başlamıştır. Endüstrileşme ve kentleşme, gelenek ve dinin toplumsal kontrolünün gücünü kırarak, hukuka dayalı yeni bir örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Geleneksel toplumun olaylar karşısındaki aciz edilgen pasif insanının yerini, aklıyla doğanın yasalarını keşfeden akıl ve bilimin yardımıyla doğayı anlayan kontrol eden ve doğaya hükmeden insan almıştır (Zencirkıran, 2015: 8-9). Bu gelişmeler de modern toplumun kent yaşamının ortaya çıkardığı tablonun bir başka yüzüne vurgu yapmaktadır. Vurgu yapılan, modern toplumun kent yaşamında ortaya çıkardığı değişikliklerin, kişiler üzerindeki olumlu niteliği üzerinedir. Fakat bu olumlu sonuçlar, Bauman'ın çözümlemesinin gösterdiği gibi tek yönlü işlememektedir. Dolayısıyla bu gelişmelerin önemli yüzlerinden biri de modern yaşamın bu olumlu sonuçlarından, kişilerin etkin bir biçimde yararlanmasını sağlayacak mekanizmaların, aynı modern toplum tarafından kısıtlanması ile ilgilidir.

⁷Jeremy Bentham tarafından tasarlanmış bir hapisane tasarımıdır. Bu tasarıma göre bütün mahkûmlar cam bir mimarinin içerisinde olup dışarıyı görememektedirler, ancak cam mimarinin dışındaki gardiyanlar bu insanların her davranışını gözlemleyebilmektedir.

Dolayısıyla endüstri toplumuna bakarken gelişmelerin her iki yüzü de dikkate alınmalıdır.

Aron, Endüstri toplumunun önceki toplumlardan farklı, kendisine has özellikleri bünyesinde barındıran bir toplum olduğunu söyleyerek, her endüstri toplumunun sahip olduğu ortak özellikleri şu şekilde sıralamıştır (Aron, 1974: 65-67):

- Endüstri toplumlarında üretim faaliyeti aileden tamamen ayrılmıştır.
- Endüstri toplumu orijinal iş bölümü tarzını ortaya çıkarmıştır. İşbölümü hem meslek sahipleri, tüccarlar ve köylüler arasında hem de işletme içinde de teknolojik kıstaslara bağlı olarak gerçekleştirilmiştir.
- Endüstri toplumu sermaye birikimini gerektirir. Sermayenin çoğalması için işçiler, sermaye üzerinde çalışmaya zorlanmaktadır.
- Endüstri toplumu rasyonel hesaplama dayanır. Sermayenin yenilenerek çoğalması için maliyetin en düşük düzeyde tutulması gerekmekte; işverenler, yatırımlarını genişletmek amacıyla rasyonel hesaplama yoluna başvurmaktadırlar.
- Endüstri toplumlarında işçi yığılması vardır. İş yerine işçi toplanması mecburiyetinden dolayı üretim vasıtalarının mülkiyeti sorunu belirmiştir. Bir tarafta kitleler halinde işçiler bulunmaktayken, diğer tarafta az sayıda malikler bulunmaktadır. Dolayısıyla endüstri toplumları, işçi sınıfının örgütlenmeleri ve üretim araçlarının bireysel mülkiyeti ile uğraşmaktadırlar.

Endüstri devrimiyle birlikte bir ekonomik sistem ve üretim tarzı olarak kapitalizm kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Kapitalizm: “insanların büyük çoğunluğunu dışarıda bırakacak şekilde, kapitalist bir sınıf tarafından, üretim araçları ya da sermayenin özel mülk edinildiği ve meta üretimi ile tanımlanan bir üretim tarzı”dır (Walker ve Gray, 2007: 45; Eren, 2014: 140). Bir başka ifadeyle üretim araçlarının özel mülkiyetine ve kâr amaçlı faaliyetlerine dayanan ekonomik bir sistem olan Kapitalizm, Batıda “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” (Laissez-faire) mantığı ile Ortaçağ sonrası Aydınlanma, Modernleşme ve Endüstrileşme süreçleri ile birlikte ortaya çıkan; daha sonraları ise diğer ülkelere yönelik hem iç hem de dış sömürü hareketleri ile büyük ilerleme kaydeden, serbest görünmekle birlikte esasında tamamen akılcı bir kurgu ile bilinçli bir şekilde örgütlenen piyasa sisteminin adıdır (Ersoy, 2008: 143). Döneme damgasını vuran bu anlayış ile de ekonomik ve sosyal hayata yapılacak her türlü

müdahale reddedilmekte, ekonomik hayatın kendi işleyişine bırakılması istenmektedir. Büyük oranda özel mülkiyete dayalı bir üretim sistemi olan kapitalizm, üretimin pazar rekabeti yoluyla kar elde etmek amacıyla yapılmasına, üretim araçlarının denetlenmesine ve bireysel/özgür girişimciliğe dayanır. Bireysel emek, piyasa koşulları ölçeğinde köleci bir sınıfa bağlı olmayıp, özgür dolaşıma sahiptir. Kapitalist çalışma düzeni, verimliliği artırma amacına dayanarak, formel ve metodiktir. Bunun için de çalışanın ortaya koyduğu fiziki ve zihinsel emek, kapitalist amaçlara hizmet etmek amacıyla maksimum düzeyde değerlendirilmektedir (Rojek, 1995: 12).

Dolayısıyla endüstrileşme sürecinin başlaması ile beraber çalışma ve çalışma yaşamına dair birçok alan tartışılır hale gelmiştir. Özellikle dönemin önemli sosyologlarından Marx'a göre kapitalist toplumda çalışma, insanın üretken faaliyetinin kendisinden kopmasına ya da uzaklaşmasına dayandığından, bir başka deyişle insanı kendi emeğine yabancılaştırdığından çalışma, insan karşısında baskılayıcı ya da yabancı bir güç olarak belirmektedir. Bu nedenle insanın doğayla girdiği üretken ilişkisi olarak evrensel anlamda çalışma dışında Marx, kapitalist çalışma biçimini çeşitli nedenlerle eleştirmektedir.

Marx, kapitalizmde ekonomik ilişkilerin temelini özel mülkiyete dayandığını ve iki önemli sınıf olduğunu iddia etmektedir. Bu iki sınıf Marx'ın üretim araçları kavramıyla açıklanabilir. Kapitalizmde üretim araçlarına sahip olan kesim işverenler/kapitalistlerdir. Üretim araçlarına sahip olamayan işçi/proleterler çalışma kapasitelerini, "emek güçlerini" satmak zorunda olan ve bunun karşılığında ücret kazanan bir sınıftır. İşveren, kapitalizm denilen bu sistemde işçileri kendisine çekmek ve elinde tutmak için gereken minimum miktarı ödemek suretiyle maliyetleri olabildiğince düşük tutmanın yanı sıra, ulaşılabilecek en yüksek üretim seviyesini elde etmenin yollarını aramaktadır (Doğan, 1996: 117-118; Ritzer ve Stepnisky, 2013: 22-23). Bu nedenle kapitalizmde karlar ile ücretler ters orantılı, emeğin çıkarları ile sermayenin çıkarları birbirlerine zıttır. Bir diğer deyişle kapitalistler aslan payını kazanırken, işçiler ancak hayatta kalabilecek kadar kazanırlar. O halde proletarya sömürünün kurbanıdır. Marx (2008: 72), kapitalistin, işçilerin emeklerini satın alıyor gibi görüldüğünü ancak gerçekte işçilerin para karşılığında kapitaliste sattıklarının emek gücü olduğunu söylemektedir. Emek gücü bir metadır, kapitalist de bu emek

gücünü bir süreliğine satın alır ve işçileri, satın aldığı süre boyunca çalıştırarak, bu emek gücünü kullanır.

Bir diğer taraftan, Marx'ın kapitalizme yaklaşımı artı-değer üretimine odaklanmaktadır. Marx'a göre, kapitalizmin ana işlevi mal üretimi (kullanım değeri) değil, değişim değerinin üretimi ya da basitçe artı-değer üretimidir. Kapitalistler kullanım değerlerini, sadece değişim değerinin maddi özü ve taşıyıcısı oldukları sürece üretirler. Amacı, sadece kullanım değeri değil, onunla birlikte meta, değer ve artı değer üretmektir (Marx, 2003: 172). Nihai amacı kârını en yüksek orana çıkarmak, yani artı-değeri arttırmak olan kapitalist için, emek gücünden elde edilecek verimi arttırmanın yolu, çalışma süresinin uzatılması olmaktadır zira bu iş gününü uzattığı oranda artı emek dolayısıyla da bundan çıkan kâr artacaktır. Sermaye, iş gününü uzatmayı ne kadar başarsa, başkasının emeğine el koyacağı miktar da o kadar büyük olacaktır (Marx, 2008: 86). Buna göre, bir işçi işe alınmışsa ve tüm gün boş bırakılıyorsa, o zaman hiç değer üretmeyecek; öte yandan emeğinin yeniden üretimi için gerekli olan iş zamanından daha uzun süre çalışıyorsa, kapitalistin karşılığını ödediğinden daha çok değer, yani artı-değer üretecektir. Böylece bir işgününün uzunluğu, elde edilecek artı-değeri belirleyerek, kapitalizmin en önemli öğelerinden biri haline gelecektir.

Marx'a göre işçi, kendi işgücünün karşılığında geçim araçlarını alır ancak kapitalist, işçinin üretken faaliyetini/emeğini verdiği geçim araçları karşılığında alarak, birikmiş emeğe bu emeğin içerdiğinden daha büyük bir değer veren yaratıcı gücünü alır. Öte yandan, işçi mevcut geçim kaynaklarının bir bölümünü kapitalistten alır. Bu geçim kaynakları onun o anda tüketim yapmasına yarar ve tükettiği anda bir daha geri gelmemek üzere kaybolur. Ancak işçinin aldığı geçim araçları, karşılığında kapitaliste teslim ettiği bu soylu yeniden üretme gücüdür. Bu bakımdan, bu gücü kendisi için yitirmiş olur (Marx, 1976: 12).

Kapitalist toplumda üretim ve zenginlik ne kadar artarsa artsın, işçinin payı büyümemekte, dolayısıyla zenginlik arttıkça işçi daha da yoksullaşmaktadır. Böylece bir işçinin üretim maliyeti, kendi bakımı ve neslinin çoğalması için ihtiyaç duyduğu geçim araçlarından ibaret olmaktadır. Ancak bir metanın/emeğin de fiyatı, kendi üretim maliyetine eşittir. Dahası, işbölümü ve makine kullanımı hangi oranda artıyorsa (çalışma saatlerinin uzatılması ile belli bir zamanda çıkarılması gereken işin artırılması

ile ya da makinelerin hızının artırılması vb. ile olsun), işin ağırlığı da aynı oranda artmaktadır (Marx, 1976: 30).

Marx'ın kapitalist çalışmaya yaklaşımı, çalışma değerleri bağlamında özel bir tartışma alanı yaratmaktan öte, bu değerlerin daha temel başka ilişkilerin sonuçları olarak kavranmasına yönelmektedir. Kapitalist çalışma ve onun etrafında şekillenmiş düşünce, tutum, ahlak ve elbette değerlerin tamamı, Marx'ın düşüncesinin çerçevesinden bakıldığında, sömürü ilişkileri içerisinde yabancılaşmış emeğin kapitalist çalışmanın sürdürülebilmesi için mevcut koşullara bir biçimde ikna edilmesi rıza göstermesiyle ilişkilidir. Dolayısıyla burada öncelik, çalışma değerlerinin kendisi, biçimleri ya da değişiminden ziyade bu değerlerin kapitalist çalışma açısından ekonomik, toplumsal, siyasal ve ideolojik sonuçlarına, bunları yaratan koşullara ve ilişkilere verilmektedir.

Max Weber'in ise, Marx'ın teorisini daha geniş çerçevede ele alıp, geliştirdiği kabul edilmektedir. Weber'e göre insan ilişkilerini belirleyen nedenler yalnızca ekonomik değildir. Weber toplumsal katmanlaşma yani toplumun birtakım hiyerarşik düzenli tabakalara ayrıldığından bahsetmektedir. Marx'ın aksine Weber, statüler ve etnik katmanlaşma başta olmak üzere, değişik katmanlaşma biçimlerine dikkat çekmiştir. Yine Marx'ın endüstriyel kapitalizm teorisinin aksine, Weber modern kapitalizmin rasyonelliğini onaylamaktadır. Ona göre piyasadaki fırsat, rasyonel davranıldığında bireyin kaderi açısından genel durumu ortaya koyan belirleyici unsurdur (Edgell, 1998: 13-23).

Kapitalizmin yükselmeye başladığı, sınıf çatışmalarının ortaya çıktığı bu dönemde Weber, Protestan/Püritan etik teziyle tarihsel bir analiz yaparak, modern kapitalizmi anlama noktasında önemli bir temel oluşturmuştur. Weber'in "Protestan Ahlakı" söylemi, çalışmanın cazibesini arttırmak amacıyla çalışmaya ilişkin görüşleri değiştirerek, çalışmayı aşağılanan konumdan kurtarıp bir ibadet haline getirmede önemli bir rol oynamıştır. Weber'in deyimi ile kapitalizmin gelişmesine neden olan "kapitalizmin ruhu"dur. Bu anlayışa göre çalışma, insanın temel faaliyetidir ve bütünüyle dünyaya, kişinin kendisine değer katan bir süreçtir (Meda, 2004: 20). Weber, Protestanlığın mülk sahibi olmanın verdiği zevke karşı çıkıp, tüketimi özellikle de lüks tüketimi kısıtladığını iddia eder. Ancak mal kazancı ve işe bağlılığı sadece yasal hale getirmekle kalmayıp, doğrudan doğruya Tanrının isteği olarak görmüştür. Burada

önemli olan kazanca, mala veya zenginliğe karşı bir tutumun olmayıp, daha çok malların akılsızca kullanımına karşı bir savaş olduğudur. Çalışmanın, mesleğe bağlılığın Tanrının buyruğu kabul edilmesi, tüketimi kısıtlama, kazanç peşinde koşmanın serbest bırakılması, kapitalizmin ruhu olarak adlandırılan yaşam biçiminin yayılmasında en önemli etki olarak ifade edilmektedir. Weber'in teorisine göre, tasarrufu zorlama ile doğal olarak sermaye birikimi sağlanmaktadır. O'na göre Protestanlığın önerdiği hayat tarzı ve iktisat ahlakı, kapitalizmin diğer toplumlarda arayıp bulamadığı iklimi tesis etmiştir (Weber, 1999: 147-148).

Weber'e göre kapitalist anlayış sadece Protestan ahlakında yer alır. Protestan ahlak, başarılı ekonomik faaliyeti ve kazancı istenen dini faaliyet olarak belirlemiştir. Protestanlar çok çalışmakta ve sermayelerini biriktirmektedirler. Ancak inanç kaynaklı nefis arzusuna direnç gösterme ilkesi, hem biriktirmiş olduklarını aşırı harcamalarına hem de servetlerinin atıl bırakılmasına izin vermemektedir. Neticede yatırım yaparak, bedeni hazları yadırgamışlar ve ekonomik düzeni yaratmışlardır. Sonuçta Protestan ahlakı, hem maksimum kârın aranmasını hem de bu kârın önemli bir bölümünün yeniden üretime yatırılmasını zorunlu kılan kapitalizmin ilk aşaması ile tam uyum gösterir. Protestanlığın spekülasyon, borç verme, faiz, devlet müdahalesi konusundaki ifadelerinin kapitalizmin gelişimine önemli etkileri olduğu söylenebilir (Torun, 2002: 94-95). Bozkurt'un da belirttiği gibi, Protestanlık ve Katoliklik mezheplerinin her ikisi de bireylere kendilerini kontrol etmeyi, arzularını bastırmayı, bu dünya zevklerinden arınmayı öğütlemektedir. Dini özellikler, ülkenin dini havası ve aile çevresinin yönlendirdiği eğitim ile kazanılmakta, kişinin daha sonraki mesleki kaderine etki etmektedir. Katolikliğin bu “öte dünyalılığı” en yüksek ideali ortaya koyan çileci özelliği, kişilere bu dünyanın nimetleri karşısında büyük bir umursamazlık içinde olmaları gerektiğini öğretmiştir. Meslek kavramı Tanrı buyruğu olarak kabul edilmekte ve çok çalışmak kutsallaştırılmaktadır. Dolayısıyla Boş zamanı “başıboşluk” ve “israf” zamanı olarak gören püritenizm, aylaklığı, hedonizmi, başıboşluğu, israf ve günah olarak değerlendirmiştir (Bozkurt, 2000:28-29) Böylelikle endüstri devriminin ve kapitalizmin gelişmesine büyük oranda katkı sağlayan bir eğilim oluşmuştur. Dolayısıyla Weber için kapitalizmin oluşumunda ortaya çıkan maddi koşullar ile bu koşulların gerektirdiği faaliyet biçimlerinin (sermaye, yatırım gibi) genel bir toplumsal

yönelime dönüşmesinde, tüm bu faaliyetlere dinsel, ahlaki ve kültürel olarak önem, öncelik ve değer atfedilmesi harekete geçirici olmuştur.

Öte yandan pre-endüstri dönemden ayrılan ve “çalışmanın” materyalist/dışsal yönünün baskın olarak ortaya çıktığı endüstri devriminde, bu dönemin arkasında yatan en önemli gelişmeler, işin örgütlenmesi konusunda olmuştur. İşin örgütlenmesine yönelik en kapsamlı teoriyi Weber geliştirmiştir. “İdeal Tip Bürokrasi Teorisi” dediği yaklaşım, klasik örgüt teorilerinin ilk ve en önemlilerinden olmuştur. Weber, ilke olarak bürokrasi yaklaşımını savunmamakla birlikte endüstri toplumunun örgütlerinin büyük boyutlarda insan istihdam ediyor olması, istihdam edilenlerin çoğunun vasıfsız ya da yarı vasıflı olması, basit kitle üretimi teknolojisine dayanmasından dolayı bu teori dönemin ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap vermektedir (Weber, 2014: 14-15). Bu teorinin en önemli özelliklerinin başında ileri düzeyde işbölümü gelmektedir. İşler, en vasıfsız işçilerin dahi anlayabileceği şekilde standartlaştırılmış ve küçük parçalara ayrılmıştır. İkinci özelliği, küçük parçalara ayrılmış işler arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla otoritenin merkezileştirilmesi yoluna gidilmiştir. Weberyen bürokrasi teorisinde, personelin seçiminde liyakat temel şartı oluşturur, seçim akılcı esaslara göre belirlenir ve örgütün ilkeleri herkese eşit şekilde uygulanır. Bu örgütlerde yapılan işlemler ayrıntılı bir şekilde dosyalanır (Dereli, 1981: 17). Weber’e göre bürokrasinin kişilere göre değişmeyen, hesaplanabilir kurallara yönelik yürütülmesi onun üstünlüğünü oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, bir örgüt insanilikten uzaklaştığı ölçüde o kadar başarılı olur, bürokrasi asıl niteliğine o kadar yaklaşır (Bozkurt, 2014: 115).

İkinci olarak endüstri toplumunda işin örgütlenmesi yöntemi Taylor’un “bilimsel yönetim” kuramıyla özdeşleşmiştir. Taylor 1911 yılında “*Bilimsel Yönetimin İlkeleri*” kitabında hem ideolojik olarak geliştirdiği, hem de deneyler yaparak uygulamaya koyduğu işin örgütleniş biçimi ve yönetimi konusundaki yaklaşımını ve Taylorizm denilen kapitalist emek sürecinin organizasyonuna yönelik temel ilkeleri oluşturmuştur.

Taylorizm’de kontrol kavramı yepyeni bir düzleme taşınmıştır. İşçiye işin tam olarak nasıl yapılacağını dikte ettirilmesi, iyi bir yönetim için mutlak bir zorunluluk olmuştur. Her bir parça işin nasıl yapılması gerektiği konusunda yönetim, en basit olanından en karmaşık olanına tam bir kontrole sahip olmalıdır. Taylor’un işin bilimsel analizini yapmasının amacı, emek gücünden maksimum işi bir günde elde edebilmektir.

Bunun karşısında da en büyük iki engel görmekteydi. Birincisi, insanların rahata düşkünlüklerinden ve içgüdülerinden kaynaklanan doğal kaytarma, ikincisi ise işçilerin kasıtlı olarak yavaş bir tempoyla çalışarak, işin ne kadar hızda yapılabileceğini yönetimden saklaması olan sistematik kaytarmadır. Bu nedenle, işin yapılışını işçinin inisiyatifine bırakmamak gerektiğini savunmaktadır. Bunun önlenmesi işin gerçekte ne kadar süre ile yapılabileceğinin bilimsel olarak hareket ve zaman etütleri ile tespit edilerek, emek sürecinde kontrolün tam anlamıyla yönetim tarafından ele geçirilmesiyle olabilecektir (Ansal, 1996: 9-10). Buna göre bilimsel yönetimi oluşturan kombinasyonu Taylor, şu şekilde özetlemektedir (Taylor, 1997: 117); “gelişigüzel yöntemler yerine bilim, çatışma yerine uyum, çalışanlar arasında işbirliği, sınırlı üretim yerine maksimum üretim ve her işçiye en iyi verimlilik ve refah düzeyinin sağlanması.”

Taylor’un geliştirdiği bilimsel yöntemin ilkelerini Braverman da şu şekilde ele almaktadır; işçilerin becerilerinden emek sürecinin arındırılması, yönetimin işçinin hem üretim bilgisine hem de fiziksel becerilerine olan bağımlılığından kurtulması, üretim sürecinin tasarımdan ayrılması yani işçilerden tüm zihinsel faaliyetlerini kopararak, fabrika düzeni ve üretim planlama bölümlerinin yönetimde toplanması gerekliliğidir. Böylece hem işlerde vasıflı işçiye gerek olmayarak, vasıfsız ucuz işçi çalıştırılabilecek hem de yönetim emek süreci üzerinde tam bir kontrole sahip olacaktır. Kısaca verimliliğin maksimuma çıkarılması için temel amaç, işçilerin yaptıkları işi anlamasına, arkasında yatan teknik nedenleri bilmesine gerek olmadan, yönetimce verilen talimatları yerine getirmesi olmaktadır (Braverman, 2008: 52-55).

Taylorizmin uygulaması esas olarak; verimlilik, katılık, standartlaştırma, parçalara ayırma, beyin gücü ile kas gücünün birbirinden ayrılması ve merkezi yönetim üzerine kuruludur. Kapitalist emek sürecinde işçi her türlü üretim bilgisinden, beceriden ve zihinsel faaliyetten koparılıyor, vasıfsızlaştırılıyor, her türlü küçük parça işi yapar hale getiriliyor ve değersizleştiriliyordu. Bu nedenle, Taylorizmin iş yerindeki verimliliği arttırıcı etkisinden ziyade, içinde barındırdığı ideoloji nedeni ile kapitalist üretimde büyük önem kazanmış ve uygulama alanı bulmuştur.

Üçüncü olarak, Taylor’un bilimsel yönetim anlayışının uygulamada temsilcisi Henry Ford olmuştur. Ford’un iş örgütlenmesi ve teknoloji alanında yarattığı yenilikler, Taylorist eğilimlerin uzantısı niteliğindedir.

Fordist iş organizasyonu, Henry Ford'un kurduğu otomobil fabrikasında söz konusu bilimsel yönetim ilkelerini uygulanmasına dayanır. Buna göre, Taylorist ilkeler doğrultusunda üretim sürecinde küçük parçalara bölünen işler, yapılış sırasına göre bir hatta dizilerek, işçilerin üretim esnasında parça almak ya da alet/makina kullanmak için gidiş-gelişleri önlenmektedir. Yani, Fordizm hareketli montaj hattının, standart ürünlerin ve özel-amaçlı takım tezgâhlarının egemen olduğu kitlesel üretim sistemine denilmektedir. Temel özellikleri; ayrıntılı işbölümü, serbest hareket ve süreklilik olan fordist sistem, işçilerin zihinsel emeğe gereksinim duymadan kolayca öğrenmeleri ve hızlıca hareket etmeleri üzerine kurulmuştur. Diğer bir deyişle Ford, emek süreci alanında da eski teknolojileri ve daha önceden varolan ayrıntılı işbölümünün rasyonalizasyonundan başka bir şey yapmıyor, yalnızca işin yerinden kıpırdamayan işçiye aktarılması yoluyla üretkenlikte ve emek verimliliğinde büyük artışlar sağlıyordu (Ansal, 1996: 10-11). Dolayısıyla verimlilik artışı; dikey haberleşme, merkezi denetim ve kontrol esasına bağlanmıştır. Bu da işçinin tamamen üretim sürecinin dışına çıkarak yabancılaşmasına ve motivasyonunu kaybetmesine neden olmuştur.

Diğer taraftan, Fordist sistemin fiziksel ve teknolojik özellikleri ile verimli işleminin sağlanması bir yandan standart tüketim kalıplarının olmasına, diğer yandan geniş ve istikrarlı pazarların varlığına bağlıdır. Nüveleri 1930'lardan beri görülen Fordist sistemin gelişme ve yayılması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan konjonktürde sağlanmıştır. İngiltere, Japonya, Kıta Avrupası'nda uygulanan Keynesyen politikalar, 1930 yıllarında ABD'de Roosevelt'in uygulamaya başladığı New Deal politikaları ile birçok az gelişmiş ülkenin de endüstrileşmelerine fon aktararak, kapsama alınması gelişme ortamına zemin hazırlamıştır. Yine bu dönemde, refah devleti anlayışıyla sosyal güvenlik kurumları, işsizlik sigortası tahsisleri, asgari ücret uygulamaları oluşturularak, bireysel riskler sosyalleştirilmiş, tasarruflar azaltılmış, tüketimin arttırılması sağlanmıştır. Ücretlerin ve satın alma gücünün devletin yeniden dağıtım mekanizmalarına müdahale ederek yükseltildiği, tüketici kredilerinin yaygınlaşarak, tüketimin teşvik edildiği genişlemeci politikalar ile istikrarlı pazarların oluşturulmasına çalışılmıştır (Yentürk, 1993: 44). Böylelikle Fordist üretim sistemi yoluyla gerçekleştirilen üretim artışı, istikrarlı büyük pazarlar ile ulusal ve uluslararası siyasi ve iktisadi düzenleme mekanizmalarıyla da yüksek talep arasındaki uyum

sağlanmış, Fordist sistemin egemen üretim sistemi olabilmesi koşulları söz konusu olmuştur.

Öte yandan Fordizmin, özellikle büyük pazarlar için standartlaştırılmış mallar üreten endüstri kollarına uygun olması, mekanik üretim hattında herhangi bir değişiklik yapmanın büyük yatırımlar gerektirmesi, işgücünün pahalı olduğu yerlerin ücretlerin düşük olduğu yerlerle yaşadığı rekabette ortaya çıkan güçlükler ve işlerin yöneticiler tarafından belirlenirken çalışanlara çok az özerkliğin tanınması, çalışanlarınsa gözetim sistemleri ile yakından izlenerek kontrol edildiği bir düşük güven sistemi olması gibi sınırlılıklara bağlı olarak, 1970'lerden itibaren yaygınlığını yitirmeye başlamıştır (Giddens, 2008: 797). 1970'li ve 80'li yıllarda sermaye ve üretimin giderek uluslararası nitelik kazanması, “küresel pazar/dünya pazarı” kavramlarını gündeme getirerek uluslararası rekabetin keskin bir biçimde şiddetlenmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, teknolojiye yaşanan gelişmeler, teknolojilerin ucuzlaması ve yaygınlaşması, müşteri taleplerinde yaşanan değişimler ve müşterinin belirleyiciliğinin önem kazanması ve liberal paradigmaların öne çıkışıyla, Fordist kitlesel üretim, bu pazarda çok çeşitli nedenlerle talebin gösterdiği büyük dalgalanmalara uyum sağlayamamıştır (Keser, 2005: 180). Fordizmin kendi içinde yaşanan sorunlar da sistemin çöküşünü hızlandırmıştır. Örneğin kayan üretim bandı üzerinde çalışma ilkesiyle, iş yoğunluğu farklı olan üretim noktalarının koordinasyonu zorlaşmış, bu da kaçınılmaz olarak bazı noktalarda yığılmalara bazılarında ise boş bekleme sürelerine sebep olarak, önemli bir verimlilik kaybı yaratmıştır (Yentürk, 1993: 45). Ayrıca işçilerin üretim sürecine yabancılaşması, çalışma yoğunluğuna olan tepkileri gibi nedenlerle üretimde sınıf mücadelesi yeniden belirlemiştir (Taymaz, 1993: 23).

Sonuç itibariyle Fordizm, Taylorizmin ilkelerinin daha etkin uygulamaya geçirilmesini ve emeğin daha yoğun kullanılmasını sağlamıştır. Fordizm, kafa ve kol emeği arasındaki ayrımı pekiştirerek, emek sürecinin mekanizasyonunu geliştirmiştir. Böylece Fordist üretim sisteminde, işçiler çalışma temposu üzerindeki kontrollerini tamamen kaybetmiştir. Nitekim bu durum Fordist ilkelerde köklü bir değişimin sinyallerini vermektedir.

Bu dönemde üzerinde en çok durulan bir diğer konu, emeğin yabancılaşması olmuştur. Endüstri toplumuna geçişle çalışma, bir gereksinim doyurulması olmaktan çıkarak çalışma dışındaki gereksinimlerin doyurulması için bir araç durumuna gelmiştir.

Ayrıca çalışma etkinliğinin çalışanın etkinliği olmaktan çıkması işçileri çalışmaya yabancılaştırmıştır. İşçi yalnızca çalışma dışı zamanlarda kendisidir ve etkindir. Bu nedenle çalışma etkinliği çalışan için kendine ait ya da bağımlı olmayan onu kendine yabancılaştıran bir etkinlik haline gelmiştir (Keser ve Güler, 2016: 86). Bauman'a göre endüstrileşmenin sorunu insanların yaptıkları işin amacını belirleyerek, akışını kontrol ederek, anlam bulmaya çalışması olmalı iken, hünerlerinin ve çalışma kapasitelerinin başkaları tarafından tayin ve kontrol edilmesi, yerine getirenler için de hiç bir şey ifade etmeyen, görevlerin yürütülmesi için zorlama gereksiniminden başka birşey olmamaktaydı. Bu sorunu çözmenin yolu işçileri iyi yaptıkları bir işin gururundan mahrum bırakmamak olmalıdır (Bauman, 1999:16-17).

Dolayısıyla bu dönemde çalışma ve çalışma etiği endüstri öncesi dönemden oldukça farklılıklar göstermiştir. Kapitalist endüstri toplumunda gerçekleştirilen ücretli çalışma, bireyleri kendilerinden uzaklaştırmıştır. Çalışma içsel insan doğasından ayrı bir şekilde somut hale gelerek, maddiyatla birleşen ve ölçülebilen bir üretim faktörü olmuş, hem Prütan etik değerleriyle kutsal hale getirilmiş, hem de Taylorizm, Fordizm gibi baskın ve katı uygulamalarla materyalleştirilmiştir. Ayrıca Endüstri toplumunun hemen hemen her döneminde ücret ve ücretle ilintili ek ödemeler, yaygın bir motivasyon aracı olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte, çalışanlardan ekonomik ödüllendirme, baskı, disiplin, tehdit ve cezaya dayanan gözetim uygulamaları ile daha fazla verimlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Materyalizmin yükseldiği bu dönemde rutin, disiplin, itaatkârlık, ücret en vurgulayıcı kavramlar olmuşlardır.

2.3. Endüstri Sonrası Çalışma, Post Materyalizm ve İçsel Çalışma Değerlerinin Yükselişi

Dünya ekonomisinin 1970'li yıllarda krize girmesiyle sınai üretiminde gözlenen yeniden yapılanma ve teknolojik dönüşüm; yeni ortaya çıkan üretim örgütlenmelerinin yapısı ve krizin nedenleri ile ilgili geniş tartışmalara neden olmuştur. Nitekim yeni teknolojiler ve iletişim alanında yaşanan göz kamaştırıcı gelişmelerin sonucunda, bilginin hayatın her alanında önem kazanması ve bilgiye hayatın her alanında kolay ulaşılması endüstri toplumundan ve bu topluma ait değer ve yapılardan çok daha farklı, yeni bir yapının oluşmasına yol açmış, endüstri toplumunda çalışmanın iktisadi

karşılığının baskın olduğu dışsal değerlerden; boş zaman, kendini ifade etme gibi sosyal amaçlı çalışmaya, içsel değerlere doğru bir geçişin olduğu gözlenmiştir. Bu gelişmeleri irdelemeyi ve kuramsallaştırmayı amaçlayan çeşitli çalışmalarda bu dönem, farklı düşünürler tarafından “*Neo-Fordizm*”, “*Post-Fordizm*”, “*Endüstri-sonrası toplum*”, “*Enformasyon toplumu*” gibi farklı kavramlaştırmalarla nitelendirilmiştir (Bozkurt, 2014: 20; Ansal, 1993: 12).

Post-Fordizm, temelinde “sermayenin birikim ve örgütlenme biçimlerinde ortaya çıkan endüstriyel üretim süreçlerindeki farklılaşmayı” ifade etmekte, çeşitlenen talepleri karşılamaya yönelik esnek bir teknolojik altyapıyı ve yeni üretim yaklaşımlarını gerektirmektedir. Bu bağlamda, bilgi çağıının yükselen değerleri olan mikro elektronik ve bilgisayar destekli teknolojiler, bir yandan yeni sürecin gerektirdiği çeşitlilik ve esnekliği sağlarken; diğer yandan da Fordist sistemin krize girme nedenlerinden biri olan kar düşüklüğüne karşı, işletmelerin rekabet güçlerini arttırmak için çözüm önerilerinden biri olmaktadır. Dolayısıyla Fordizm, üretimde geniş çaplı işbölümü, yönetimde ise hiyerarşik ve katı merkezizetçi bir yapılanmayı öngörmesine karşılık; Post Fordizm, ekip çalışmasına dayalı nitelikli işçilerden oluşan, seri üretimi sentezleyen, esnek, küçük ölçekli, adem-i merkezizetçi örgüt ve yönetim tarzını benimseyen bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır (Harvey, 2012: 165; Aydın, 2004: 5).

Japon üretim tekniği olarak da bilinen “yalın üretim” sistemi, Post-Fordist esnek üretim sistemlerinden biridir. Yalın üretim, üretim sürecinde hantallığa sebep olantüm gereksiz öğelerden kurtulma anlamına gelmekte, kitle üretimine dayanan esnek üretimin büyük firma versiyonunu oluşturmaktadır. “Toplam kalite”, “Tam zamanında üretim” ve “Kalite kontrol çemberleri” gibi hem verimliliği hem de kaliteyi artırmayı amaçlayan üretim ve yönetim tekniklerini içeren bir organizasyon modelidir. Yalın üretimle Fordist sistemde önemli bir verim kaybına neden olan kalitesiz ürün oranını en aza indirmeye yönelik tekniklerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle ekip halinde çalışan işçilerin hem hatasız üretim hem de daha iyi üretim yöntemleri geliştirme konularında sorumluluk almalarını sağlamaktadır (Yentürk, 1993: 50). Diğer esnek üretim sistemi ise, küçük ölçekli üretime dayanan esnek uzmanlık modelidir. Bu model esnek, genel-amaçlı makinelerin ve nitelikli işgücünün kullanılmasıyla müşteri tercihlerine/talebe göre ürün üretilmesi olarak tanımlanmaktadır (Hirst ve Zeitlin, 1991: 2).

Post Fordist üretim modeli, tüketim kalıplarından üretimin örgütlenmesine, üretimin mekânsal dağılımından işletmeler arası ilişkilere, sınıfsal yapılardan, bilginin üretim sürecindeki kullanımına kadar birçok alanda Fordist üretim modelinden ayrılarak yeni yapılanmalar göstermiştir. Post Fordizm, Fordist dönemin iş ve işçi arasında kurduğu ayrımı yok ederek, işle işçiyi özdeşleştirerek farklılık üretmiştir. İşyeri ve üretim artık bireylerin gündelik yaşamlarını kapsamaktadır. İşyeri her gün belirli saatlerde çalışılan bir mekân tasarımı olmaktan çıkarılarak, üretimin ağ yapısı ve iletişim kodları aracılığıyla tüm yaşama yayılmaktadır. Bu kapsamda Post Fordist üretim modelinde yeni teknolojiler yoğun olarak kullanılmış ve yeni teknolojilerin üretim süreçlerine uygulanması üretimde esnekleşmeyi de beraberinde getirmiştir (Uyanık, 2003; Topateş, 2018:100). Esnek üretimde, kapsamı ve çeşidi genişletilmiş makine ve iş akış sistemleri ile çeşitli ürünlerin hızlı ve kaliteli üretimi söz konusu olmuştur (Eryiğit, 2000:2). Bunun yanı sıra, Post Fordizmle Fordizmin neden olduğu vasıfsızlaştırma eğiliminden uzaklaşılarak, zenginleştirilmiş işler sunulduğuna inanılmakta; kol gücü ile çalışan iş gücünden, zihin gücü ile çalışan iş gücüne doğru bir geçiş söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla Post Fordist üretim modelinde, ürünün yenilenmesi ve kalitesinin artırılmasında, üretim sürecinin bütününe hakim, yeni teknolojileri etkin olarak kullanabilen işçiler istihdam edilmeye başlanmıştır (Yentürk, 1993: 48).

Bilgi işçileri olarak adlandırılan yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Onlar, vasıfsız fabrika işçisinin hiç sahip olmadığı üretim araçlarına sahiptirler. Bu nedenle mavi ve beyaz yakalı geleneksel çalışanlardan farklı olarak ikame edilmeleri oldukça güçtür. Genellikle rutin işlerden hoşlanmazlar, belirsizliğe, değişime, esnek örgütlenmeye açık farklı bir çalışan profili sergilemektedirler. Özellikle çok yönlü teknoloji bilgisine sahip, iyi eğitim görmüş, zihinsel esnekliği olan, küresel düşünen, yaratıcılıkları ve yetenekleri nedeniyle istihdam edilen kimselerdir. Kuşkusuz bu özelliklerinin yanında yurt dışı deneyimlerinin, yabancı dil bilgilerinin, inisiyatif kullanma becerilerinin, ekip çalışmasına yatkınlıklarının ve mobilitelerinin (hareketlilik) yüksek olmasının da büyük rol oynadığı görülmektedir. Bu kişiler için işyerinin ve örgütün anlamı zayıf iken, işin anlamı kuvvetlidir, yaptıkları iş onlar için bir amaç olarak değil, araç olarak görülmekte, bireyin merkezinde çalışma olmasından ziyade; çalışma dışı yaşam ilgileri daha güçlü olmaktadır. Yaşamlarında iş öncelikli bir konumda değildir. Çoğu zaman geçinmelerine

yetecek kadar gelire sahip olmayı tercih ettikleri de görülür. İşlerinin dışında farklı ilgi alanlarının olduğunu görmek mümkündür (Bozkurt, 2014: 50; Işığçok, 2005: 71; Tınar, 2005: 72; Keser, 2005: 373).

Endüstri toplumunda, bir çalışanın bir iş yerine girip çok uzun süre o iş yerinde çalışabilmesi durumu ortadan kalkmaktadır. Endüstri toplumuyla kıyaslandığında çalışma saatlerinde önemli azalmalar ortaya çıkmış, çalışma sürelerinin kısalması ve esnek çalışma sürelerinin ağırlık kazanması boş zaman kavramını öne çıkarmıştır. Bu durum çalışan profilinde de önemli değişimler yaratmış, çalışmaya yüklenen anlam endüstri toplumundakinden farklılaşmıştır. Özellikle beyaz yakalı çalışanlar açısından çalışmak kadar, çalışma dışı zamanlarda yaşam kalitesi de öne çıkmaktadır. İşte çalışma disiplini devam etse de iş dışında endüstri toplumunda öne çıkan püritan kişiliğin yerini kendi olmaya, hayatı yaşamaya, tüketmeye, eğlenmeye, hazlarını gerçekleştirmeye öncelik veren bir kişilik yapısı almıştır (Zencirkıran, 2012: 199).

Bir başka deyişle, endüstri sonrası topluma geçişte, yeni teknolojilerin gelişimi, çalışma saatlerinin kısaltılması, yeni yönetim anlayışlarının ortaya çıkması, küreselleşme olgusunun ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi hızlandırması ve artan rekabet ortamı “çalışmanın” doğası üzerinde önemli etkilerde bulunmakta, işin yeniden örgütlenmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. İşin niteliğinde yaşanan bu değişimle birlikte, çalışan kişi için işin anlam ve önemi yeniden sorgulanmaktadır. Bu bağlamda belirginleşen esnekleşme arayışları ile ailevi ve sosyal ihtiyaçlar tekrar gözden geçirilerek, firmaların çalışanların ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak adına, iş-yaşam dengesi arasındaki sorunları azaltmaya çalışmaları, çalışanların bugüne kadar standart kabul edilen çalışma biçimlerinin değişmesine ve yeni çalışma şekillerinin ortaya çıkmasına imkan sağlamıştır (Keser, 2005: 373). Yeni çalışma şekilleri; part-time çalışma, evden çalışma, tele çalışma ve çağrı üzerine çalışma gibi esnek çalışma modellerinden oluşmaktadır. Bu tür çalışma şekilleri, özellikle engelliler ve piyasaya çeşitli sebeplerle giremeyen kadınlar için önemli fırsatlar sağlamış, bireyler daha fazla boş zamana ve serbestliğe sahip olmuşlardır. Enformasyon teknolojisinin en önemli çıktısı olan bilgisayarlar aracılığıyla insanlar, hem ulusal hem de uluslararası bağlantılar kurarak, dünyanın küçük bir işyeri haline gelmesine neden olmuş, üretimden ziyade “boş zaman kullanımı” ve “tüketim” bu dönemde toplumun odak noktası haline gelmiştir. Ancak kapitalist reorganizasyon sürecinde bu gelişmeler,

teknolojinin artmasıyla emek yoğun iş alanlarının daralması, emeğin yerini teknolojinin mi alacağı, çalışmanın sonunun mu geldiği gibi birtakım tartışmalara da kapı açmıştır (Ören ve Yüksel, 2012: 54; Bozkurt, 2000).

Yeni çalışma konusundaki tartışmalara önemli katkılar sunan Andre Gorz’a göre geçtiğimiz yüzyıllarda altmış saatlik haftalık çalışma sürelerinden kırk saate kadar inilmesi, kitlesel üretimin sona ermesinin bir sonucudur. Gorz endüstrileşmiş ülkelerde halen, işe gidiş-gelişlerde dâhil çalışma süresinin, yıllık ortalama uyanık geçirilen saatlerin üçte birine tekabül ettiğini ifade etmekte, yakın gelecekte bu oranın beşte bire ulaşmasının beklendiğini ileri sürmektedir. Hatta son dönemlerde bazı gelişmiş ülkelerde otuz beş saatlik haftalık çalışma süresi uygulamalarının başladığını belirtmektedir (Gorz, 2001: 91). Dolayısıyla Gorz, bu gelişmelerin çalışmanın bireyin yaşamındaki merkezi konumunu zayıflattığını, bireyin karşılığı ödenmiş faaliyetlerden çok, boş zamanlarında yaptıklarıyla tanımlanabileceğini iddia etmektedir. Görüldüğü üzere çalışmanın merkezi öneminin yerini “boş zaman kültürü” almaya başlamaktadır.

Gorz’a göre kapitalizmin gündelik yaşamında oluşturduğu egemenlik alanı işçi sınıfını zedelemiştir. Bu noktada Gorz, yerini kapitalizmin eğlence kültürünün doldurmaması koşuluyla, çalışma süresinin kısaltılmasını önermekte ve bireylerin daha az çalışmalarından kalacak uzun süreli boş zamanlarında onarım atölyeleri, öz üretim atölyeleri, mübadele uzamları ve kütüphaneler gibi özerk ve estetik etkinlikler içinde bulunmalarını ve dahası tüketim toplumunun zararlı etkileriyle savaşım için bireylerin özerk etkinliklerini en üst düzeye çıkarmalarını önermektedir. Serbest zaman toplumu Gorz’a göre kapitalizmin karşıtı bir proje niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda daha az çalışılmalı ve daha iyi tüketilmelidir. Ona göre ideal toplum modeli, çalışma zamanının azaltılması gerektiğinden hiç kimsenin günde dört saatten daha fazla çalışmayacağı bir toplum olarak kurgulanmalıdır (Gorz, 1986: 93-193). Russell de benzer şekilde, Aylaklığa Övgü adlı eserinde modern çalışma kavramına eleştiri getirmektedir. Bu çalışmasında Russell, modern üretim yöntemlerinin hepimize rahat etme ve kendimizi güvenlik içinde hissetme olanağını sağladığı halde, bunun yerine bazı insanların aşırı derecede çalışması, bazılarının da açlıktan kıvrınması yöntemini seçtiğini ifade eder. Şimdiye dek tıpkı makinelerin bulunmadığı zamanlarda olduğu gibi, insanların bütün enerjilerini ortaya koymayı sürdürdüklerini; yaptıklarının budalalık olduğunu, ama sonuna dek de budalalıkta diretmek için hiçbir nedenin bulunmadığını vurgular

(Russell, 2008: 24). Nitekim emek yoğun kapitalist çalışma düzenine tepki olarak aylıklığın hiç de olumsuzlayıcı bir değer içermediğini; aksine, hayattan ve insani olandan yana bir tavır olduğunu vurgular. Bu bağlamda, Russell çalışma sürelerinin azaltılmasını ve dört saatle sınırlı hale getirilmesini önerir. Boş vaktin arttırılmasının bir insanlık hakkı olduğunu ve çalışmanın yaşamın tek belirleyicisi olmaktan çıkarılması gerektiğini ileri sürer. Russell'e göre, boş vaktin arttırılması, insani ve kültürel gelişmeye hizmet edecek, belli ölçüde maddi açıdan da rahatlık sağlayacaktır. Ayrıca zorunlu çalışma, yorgunluk ve bitkinlik meydana getirecek şekilde değil, boş zamanı zevkli kılacak ölçüde olmalıdır. Böylece insanlar çalışmadan ötürü yorgun olmayacaklarından, boş zamanlarını yavan veya edilgen eğlenceler yerine, kamu yararı faaliyetlerine istemli katılma şeklinde değerlendireceklerdir. Bu da özgürlükçü eğilimleri besleyerek, kadın ve erkeklerin daha mutlu yaşamasına imkan verecek, sevgi, hoşgörü, özveri gibi erdemler sosyal hayata hakim olacaktır (Russell, 2008: 32). Gorz ve Russell'in ortak söylemlerinde, modern toplumda ve ilerisinde çalışmanın kişiler üzerindeki yıpratıcı rolü temel alınmaktadır. Dolayısıyla çalışma değerlerinden ziyade, değerlerin çalışmanın dışında tanımlanabileceği ve insani olanın çalışma ile özdeşleştirilemeyeceği iddia edilmiş olmaktadır.

Buna göre Gorz gelecekte "çalışma"nın, üç farklı şekilde gerçekleşebileceği ihtimalinden söz etmektedir. Bunlar (Gorz, 2001:81);

- Makro-sosyal çalışma: İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapılması, organize bir toplum.
- Mikro-sosyal çalışma: Bireysel ve gönüllü çalışmaya dayanan organize bir çalışma. Bu çalışma temel ihtiyaçları yerine getirilmesinin ötesinde kendini gerçekleştirmeye dayanan bir çalışmayı içerir.
- Özerklik aktiviteleri: Daha çok bireylerin, ailelerin ve grupların isteklerine yönelik çalışma. Bu tür çalışma bireysel ya da kolektif tercih şansı verir ve çalışmaya daha fazla anlam kazandırır.

Gorz'un anılan düşünceleri ve bu düşüncelerin bağlamı ile aynı doğrultuda tartışmalar yürüten Reich ve Furnham çalışmaya dair benzeri eğilim ve noktaların altını çizmektedir. Reich, yirmi birinci yüzyılda geline nokta, geleneksel anlamıyla çalışma ilişkilerinin tamamen değiştiğini iddia etmektedir. Reich'a göre bu döneme ait özellikler şunlardır: "Düzenli işin sonunun gelmesi, yaratıcılığın ön plana çıkması, ev ve

iş arasındaki sınırların ortadan kalkması, günlük sekiz saat çalışmanın demode olmasıyla onun yerine haftanın yedi günü, yirmi dört saat çalışma imkânının söz konusu olması, eşitsizliğin genişlemesi, rutin işlerin, teknolojik cihazlarla çok daha ucuza gerçekleştirilmesi ve mavi yakalıların daha fazla vasıflı hale gelmesi zorunlu kılınıyor. Bunun sonucu olarak da bir tarafta teknolojiyi üreten vasıflı ve yüksek gelire sahip çalışanlar varken, diğer tarafta teknoloji destekli yeni makineler vasıfsız işçileri daha da vasıfsızlaştırmakta ve ücretlerini düşürmektedir” (Reich, 2002: 97’den aktaran; Keser, 2005:370). Furnham’a göre de; “Maddi temele dayanan iş görmeye ilgi azalacak, bireyler sadece gelir elde etmek için değil, aynı zamanda yaşam kalitesi doğrultusunda çalışacaklar, çalışma daha esnek ve daha fazla cinsiyet değişkeninden bağımsız olarak bölünecek, bireysel gelişme ve iyi yaşam düşüncesi ağırlık kazanacak, ruhsal ve fiziksel koşullar daha fazla önem kazanacak, çalışma dışı yaşama ilgi artacak, merkezi yaşam ilgisi olarak iş değer kaybedecek, yaşam kalitesi düşüncesi önem kazanacak, rutin ve değişime kapalı işler değer yitirecek, çalışanlar işe yönelik tutumlardan uzaklaşacak ve etik önceliklere önem verilecektir.” (Furnham, 1997: 685’den aktaran Keser, 2005: 373).

Furnham’ın anlatımları, bilgi toplumu seviyesindeki, refah düzeyi yüksek, materyal ihtiyaçların karşılanması noktasında belirgin bir doygunluğu olan toplumların çalışma eğilimlerinin anlaşılması noktasında yararlıdır. Ancak materyal ihtiyaçların henüz yeterince karşılanmadığı az gelişmiş toplumlarda işle ilgili manevi tatmin arayışından öte düzenli gelir getiren bir işin kendisi kıt bir kaynak durumundadır. Dolayısıyla iş ve çalışmaya yönelik manevi tatmin nitelikli beklentiler, evrensel nitelikli genel geçer beklentilerden ziyade, toplumların gelişkinlik seviyelerine göre farklılık arz eden bir yapıya sahiptir.

Diğer yandan, çalışmaya atfedilen anlam ve değerlerin tartışılması, aynı zamanda tüketimin farklılaşması dolayısıyla ele alınmaktadır. Bauman’a göre çalışma etiğinin hüküm sürdüğü zamanlar geride bırakılarak artık “tüketim estetiği” hüküm sürmektedir. Çalışmanın taşıdığı statünün, estetik etiğinden büyük ölçüde etkilendiğini düşünmektedir. Ayrıca çalışmanın, Protestan etiğin vurguladığı günahlardan kurtulma, tövbeye götüren ve tercih edilen bir yol olma boyutunu kaybettiğini, diğer bir deyişle ayrıcalıklı konumunu yitirdiğini savunmakta, çalışmanın artık tüm diğer her şey gibi estetik inceleme altına alındığını, gerçek bir tatmin sunmadığını ve değerini kaybettiğini

ileri sürmektedir (Bauman, 2005: 42). Ona göre, kişileri eğlendiren işler aranır hale gelmiş, çalışmanın en önemli boyutu, boş vakte daha fazla zaman ayırarak, çalışma zamanını asgari düzeye indirmek değil, işin kendisini en tatmin edici ve en yüksek eğlence düzeyine çıkarmak olmuştur Bauman, çalışma olgusunun işçiyi tekrar büyülemesi için tatmin düzeyinin artırılması gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Tatmin düzeyi yüksek işlerden kastı ise genellikle vasıf düzeyi ile alakalıdır ve yüksek vasıf gerektiren işlerde çalışanlar açısından tatmin söz konusu olmaktadır (Bauman, 1999: 52-55).

Dolayısıyla Gorz'un çalışma saatlerinin düşürülmesi, Bauman'ın çalışmanın yerini tüketime bırakması gibi görüşlerinde olduğu gibi, önceki dönemlere göre çalışmaya ilişkin değerlerde bir takım farklılaşmalar dikkat çekicidir. Bireylerin günümüzde sadece “gelir elde etmek” amacıyla çalışmasının ve dışsal çalışma değerlerine önem vermesinin dışında, “sosyal motivasyon amaçlı”, kendini ifade etme şekliyle ilgili olan, içsel çalışma değerlerine önem verdikleri söylenebilmektedir (Keser ve Güler, 2016: 99). Çalışmanın hayatın merkezinde, başlı başına bir amaç olarak görülmesi, yüceltilmesi, çalışma etiğinin sadakat ve çalışmayla özdeşleşmeye dayanan emirleri gibi, çalışma olgusu söylemlerinde gerilemeler yaşanırken, boş zamana, motivasyon arttırıcı etkinliklere yönelik ciddi derecede artışlar yaşandığına tanık olunmaktadır. Bir diğer tarafta piyasalardan, Fordist üretim modelinin yaygınlaştırdığı kitle üretimini azaltmak ve ortadan kaldırmak amacıyla, daha az emekle daha çok kazanıp tüketmek şeklinde küresel ölçekte kitle tüketimi ve tüketim toplumu kültürü oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu gelişmeler, çalışmanın insanların üretim ve tüketim anlayışlarında toplumsal bir değer olmasından ziyade daha fazla ve rahat tüketebilmek amacıyla kullanılan bir araç olarak görülmesi sonucunu ifade etmektedir. Bu çalışma anlayışı da hedonist anlayış olarak tanımlanmaktadır. Bu anlayış; rahatlık ve esneklik, plansızlık, topluluk kurallarından özgür kalmak, duygu ve hislerde bencillik, genel yerine yerele yönelme, geçicilik şeklindeki değerlerle kendini göstermektedir (Bozkurt, 2014: 70-71). Nitekim bireyler endüstri sonrası bu dönemde Inglehart'ın iddia ettiği post materyalist değerler ve içsel çalışma yönelimleri bağlamında bireysel davranmaya yönlendirilmekte ve çalışmaya kendini gerçekleştirme özelliği ve anlam katılması arzu edilmektedir.

Öte yandan, çalışmanın arzu edilen şekline yönelik bu olumlayıcı bakış açılarının yanında, bir başka tartışma alanı da endüstri sonrası toplumun yeni kapitalizmin şekillendirdiği emek pratiklerinin, emeğin niteliğine ve vasfına ait farklılıkları “esneklik” adı altında giderek bulanıklaştırdığı iddiasıdır. Bu bağlamda, hem sermayenin esnek ve küresel çapta örgütlenmesi hem de neo liberalizmin politik ve düşünsel zeminini oluşturan görünüm, emeğin anlamı ve niteliği üzerinde yoğunluk kazanmaktadır. Emeğin niteliğinde meydana gelen yeni işlerin ve mesleklerin yaratılması gibi nicel, mevcut işlerdeki becerilerin ve vasıfların değişmesi gibi nitel çeşitlenmeler şeklinde ortaya çıkan yeni çalışma şekillerinde, söz konusu bu yoğunluğun derecesini görmek mümkündür. Günümüzün part time çalışma ve belirli süreli çalışma gibi, geçmişin sürekli ve tam zamanlı çalışma biçimlerinin yerini alan standart dışı çalışma biçimlerinin, emek piyasalarının temel karakteristiği haline gelmesine yol açtığı ileri sürülmektedir (Emirgil, 2010: 224-226). Standart dışı bu çalışma şekilleri, beceri farklılıklarını ve mesleki kategori ayrımlarını dikkate almaksızın geçimlerini ücretli ya da maaşlı çalışarak kazanmak durumunda olan tüm çalışan kesimleri etkisi altına alarak, iş güvencesini aşındırması, çalışma koşullarını kötüleştirilmesi, iş düzensizliğini ve istikrarsızlığını yaygınlaştırması, enformel çalışmayı özendirilmesi gibi nedenlerle bu dönemin içinde taşıdığı tehditler/tehlikeler, sosyal teorisyenlerin yoğun kaygılar beslemesine neden olmaktadır. Bu bağlamda kapitalizmin aldığı bu yeni duruma karşı, etik ve insani değerlerden yana olan söylemlerin yükselişe geçtiği görülmektedir.

Bu bağlamda Richard Sennett özellikle Karakter Aşınması adlı eserinde yeni kapitalizmin çalışma biçimlerindeki dönüşümüne, değer yargılarına, işin kişilik üzerindeki etkilerine yönelik çarpıcı eleştiriler getirmektedir. Sennett, modern kültürü risk kültürü olarak ele almakta, hareketsizliğin başarısızlık olarak görüldüğü, sabit kalmanın ise ölümle eşdeğer olduğu bir dünyada yaşadığımızı belirterek, bu denli hızlı hareket eden çarkların arasında üniforma ile tulum arasına sıkışan, her fırsatta başarısızlığının sonucunda aşağılanma korkusuyla disipline edilen bireyin durumunu anlatmıştır. Onun temel eleştirisi güncel kapitalist kültürün ve özelde esnekliğin, insanların yaşamsal bağlarını yeni içeriklerle doldurup işlevsiz hale getirdiği yönündedir. Esnek örgüt, çalışanların kurum içinde ya da genel olarak çalışma yaşamında sürekli konum ve beceri değiştirmesine dayalıdır. Sennett, bu çalışma

tarzının hem kurumun karakteri hem de çalışanlar açısından süreksizlik doğurduğunu, bireylerin kendine yabancılaşmasına yol açtığını, küçümsenmekle ve başarısızlık kâbusuyla tehdit eden bir olgu olduğunu iddia etmektedir. Ona göre rutine karşı başlatılan isyanın vaat ettiği yeni özgürlük sahtedir. Yeni kapitalizmde, işçiler üzerindeki baskı ve kontrol artmış, belli bir hiyerarşi ve rutine bağlılıkla konumlandırılan esnek düzen, bireylerin özgürleşmesinden ziyade, yeni yapılanma ve denetim mekanizmalarının oluşmasına yol açmıştır. İşçiler, iktidarın egemenliğini kabullenmenin farklı bir türünü yine tecrübe etmiş olurlar (Sennett, 2010: 62). Yani yüz yüze kontrol ve gözetim yerini elektronik olana bırakmıştır ve değişen bir şey olmamıştır. Ayrıca geçmiş dönemlerde risk almanın, kişinin karakterinin sınındığı zorlu bir imtihan gibi olduğunu, her şeyi riske atmanın romanlardaki figürleri adeta birer kahramana dönüştürdüğünü belirten Sennett’e göre artık risk alma isteği sadece girişimci kapitalistlere ya da olağanüstü maceracı bireylere özgü bir özellik değildir. Yeni kapitalizmde bir işte çalışan insan, sürekli işini kaybetme tehlikesiyle yüz yüze kalarak endişe ve kaygılara kapılır. Sennett’in ifadesiyle insan sürekli baştan başlamak, her gün kendini tekrar kanıtlamak zorunda kalır. Bu şekilde sürekli riske maruz kalmak, karakter duygusunu iyice aşındırır (Sennett, 2002: 80)

Gorz da “modern çağda toplumun talebi doğrultusunda toplum tarafından belirlenen normlara göre yapılan ve toplumun ihtiyaç duyduğu şeyi yapabilme duygusu veren zorunlu bir etkinlik” olarak tanımladığı çalışma faaliyetine artık kapitalist sistem tarafından gerek görülmediğini ileri sürmektedir. Kapitalizmin bugünkü geline halinde, çalışmanın endüstrileşmiş kapitalizme özgü emek yoğun ve tam zamanlı olan geleneksel anlamının ortadan kalktığını iddia etmektedir. Küreselleşme sürecinde neo-liberal ekonomi politikaları, esnek çalışma biçimleriyle birbirinden çok farklıymış gibi gösterilmeye çalışılan ancak birbirine benzeyen yeni işler icat etmiştir (Gorz, 2001: 77-78). Oysa Gorz, çalışmanın bir “mesleği” içermesi gerektiğini öne sürmekte ve günümüz toplumlarında bireylerin çalışma yaşamları boyunca farklı farklı işlerde çalıştırılmalarından ötürü bu yapının da yıkıldığını belirtmektedir. Tanımlanabilir bir mesleği olmayan dolayısıyla da yaptığı işle özdeşleşemeyen insanlardan kurulu bir toplumun yaratılmakta olduğunu, bu durumun da “köleleştirilmiş bir emekçi insanlık” yaratma konusunda hızla ilerlediğini ifade etmektedir. Gorz’a göre esnek çalışma biçimleri, günümüzün en büyük toplumsal gerçekliğidir ve her geçen gün toplam

istihdam içindeki oranı artış gösterecektir. Ayrıca Gorz esnek çalışma biçimlerinin zaman ve mekân konusunda da önemli değişimlere imkân tanıdığını ileri sürmekle birlikte, kişilerin yeteneklerini tam olarak kullanamadığı, geçici ve dönemsel işlerde çalışarak, esnek çalışma biçimlerinin güvencesizleştirme, kuralsızlık ve sefalet koşullarını dayatmakta olduğunu vurgulamaktadır. Çalışma süreleri ve ücretleri konusunda işçiler arasında ciddi ayrımlar yaratan bu esnek çalışma biçimleri, işçilerin bütünleşmelerini ve kolektif eylemlerini engellemektedir (Gorz, 2001: 12; 1986: 77-78),

Gorz, kapitalist sistemin ideolojik mesajında, çalışmanın bilinen yapısında yarattığı değişimi; bir işe sahip olmak veya sahip olunan işi elde tutmak için her türlü küçük düşmeye, tavize, boyun eğmeye, rekabete ve ihanete hazır olunması gerektiğini zira “işini kaybeden, her şeyi kaybeder.” söyleminin altını çizmektedir. Günümüzde yeni proletaryanın güvencesiz çalışanlar, esnek biçimde çalışanlar, yeteneklerine ve becerilerine göre çalışmayan tüm kesimleri kapsadığını söylemektedir. Buna yönelik işgücünün kutuplaşmasına Gorz’un çözümü, çalışma sürelerinin kısaltılmasıyla vasıf gerektiren işlerin herkes için ulaşılabilir hale getirilmesidir (Gorz, 2007: 88-119). Gorz ve Sennet’ e göre yapısal dönüşümler, Inglehart’ın iddia ettiği gibi değer önceliklerini değiştirmektedir. Ancak bu dönüşüm Inglehart ve onu takip edenler gibi iyimser olmamaktadır. Nitekim Inglehart’dan farklı olarak çalışma değerlerinin dönüşümünde sosyo ekonomik değişimler gibi belirli parametreleri baz alarak, bir biçimden bir başka biçime geçmek ve bunları sınıflandırmakla yetinmemekte; Inglehart’ın ifade ettiği biçim içerisinde, kişilerin çalışma değerlerindeki dönüşümleri yaratan koşulların olumsuz niteliklerine, tutarsızlıklarına vurgu yapmaktadırlar. Onlara göre çalışma değerleri, “esnek üretim biçimi”nin belirsizliklerinin altında ezilmiş ve bunlara uygun biçimde “esnek karakter” in yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

Görüldüğü üzere, endüstri sonrası toplumda bilgi ve enformasyon teknolojilerinin/yeni çalışma şekillerinin çalışan üzerinde yarattığı etkiler birçok açıdan tartışılmıştır. Bazı araştırmacılar, işçilerin beceri düzeylerini arttırdığını, işi zenginleştirici etkileri olduğunu, çalışanların daha fazla kendini gerçekleştirme-özerk alanlara sahip olduğunu, bu çalışma şekillerinin kişilerde içsel motivasyonu arttırdığını, adeta bu üretim sistemlerinin 19. yy’daki zanaat üretimini yeniden canlandırdığını iddia ederken; tam tersine başka araştırmacılar da bu teknolojilerin işin yoğunluğunu daha da arttırarak, işin kontrolünü yönetimin daha fazla güven duyduğu programcı, mühendis

gibi kesimlere devretmekte ve bilgisayar aracılığıyla işçilerin daha sıkı denetiminin sağlanmakta olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle, birinci endüstri devrimi temelde fiziksel emeğin işbölümüne dayalı iken, mikro elektronik devrim zihinsel emeğin işbölümü sonucunu doğurmaktadır. Diğer yandan günümüzde yeni üretim şekillerinin yaygınlaşmasına paralel olarak teknolojik donanımın yüksek olup, ücret düzeylerinin görece daha düşük, sosyal hakların ise pek olmadığı küçük şirketler yaygınlaşmaktadır. Bu da emek piyasasını giderek parçalamakta ve kayıt dışına çekmektedir (Ansal, 1993; Bilgin, 1991:28)

Sonuç olarak endüstri döneminde baskın olan çalışmanın materyal/dışsal özelliklerinin, bu dönemle birlikte kırılarak post materyal/işsel değerlere doğru bir eğilim geçirdiği birçok toplumda görülmektedir. İhtiyaçların farklılaşmasına bağlı olarak, çalışmaya yönelik değerlerde yaşanan değişimler, bireyselleşmenin öne çıktığı kurumsal ve ideolojik farklılaşmalar, öncelikle Batı dünyasında; sonrasında ise bunların benimsenmesiyle dünyanın geri kalan kısmında görülmektedir. Özellikle Inglehart'ın üzerinde durduğu, Batı dünyasında sağlanan refah politikalarıyla, insanlık tarihinin daha önce karşılaşmadığı biçimde maddi ihtiyaçların karşılanması için fırsat ve birikim yaratıldığı genel kabul görmektedir. Ancak Batı dışı toplumlar için aynı tezlerin geçerli olup olmadığı tartışılmaya muhtaçtır. Aralarında ülkemizin de bulunduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda, bir yandan yeni esnek kapitalizmin yarattığı risk, belirsizlik, güvencesizlik yaşanırken diğer yandan işe yönelik materyalist nitelikli geleneksel beklentiler devam etmektedir. Bunu da daha net biçimde Dünya Değerler Araştırması sonuçlarından elde edilen verilerde görmek mümkündür. Bu bağlamda Inglehart'ın temel tezinin paralel olarak incelenen dönemlerde, endüstri toplumlarında materyal ihtiyaçların daha ön planda olduğu, çalışmaya sadece iktisadi bir meta gözüyle bakıldığı öte yandan, çalışma değerlerinde de dışsal çalışma yönelimlerinin hakim olduğu söylenebilmektedir; endüstri sonrası topluma doğru geçildikçe küreselleşme ve teknolojik değişimlerin belirleyiciliğinde çalışmanın sadece maddiyatla sınırlı olmadığı gündeme gelmiş, daha fazla boş zaman vurgusu yapılmıştır. Bu da çalışmanın kendini gerçekleştirme yönünü ele alan işsel çalışma değerlerine doğru bir yönelimi gerekli kılmaktadır. Bir diğer açıdan, endüstri toplumu bireylerinin değerleri püritan kişilik özellikleri göstermekteyken, endüstri sonrasında bireyler hedonist kişilik özellikleri göstermektedir. Nitekim her alanda değişen toplumsal ve sosyal yapı ülkelere

göre değişiklik göstererek, değerleri değiştirmekte bundan da öncelikle gençlerin etkilenmesi beklenmektedir. Bir diğer kısımda, dünyada yaşanan gelişmeler, ülkemiz özelinde nasıl cereyan etmiş ve özellikle gençliğin çalışma değerlerinde bir farklılık olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır.

3. TÜRKİYE’DE GENÇLİĞİN DEĞER DÖNÜşÜMÜ

Bu kısımda gençlik, gençlerin değerleri genel bağlamı ile ele alınmakta; akabinde, Türkiye’de gençlerin değerleri ve değerlerin arkasında yatan sebepler dönemsel kategoriler üzerinden analiz edilmektedir. Çalışmada yer alan dönemler ve tarihsel ayrımlar, popöler kuşak sınıflandırmaları bağlamında ele alınmamış, Türkiye için önemli kırılma noktaları dikkate alınarak belirlenmiştir.

3.1. Gençlik Kavramına Bakış

Gençlik olgusu birçok kişi tarafından farklı şekillerde tanımlanan ve tanımlanması güç bir kavramdır. Gençlik, biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak bir gelişme ve olgunlaşma çağıdır. Köknel (1970: 3)’e göre genç, “belirli ve sınırlı bir yaş dilimi içinde, duygu, düşünce ve tutum olarak, gelişme çabası harcayan kişidir.” Beşirli (2013:21) gençlik dönemini,“insanın bedensel, ruhsal ve sosyal gelişmesinin ve kişiliğinin oluşmasında hassas bir dönemi olarak” tanımlamaktadır. Marshall, gençlik kavramının üç şekilde kullanıldığını söyler. Bunlardan birincisi, bebekliğin ilk dönemlerinden yetişkinliğin eşiğindeki gençliğe kadar olan evreyi kapsar. İkincisi, “teenager” denilen on-yirmi yaş arasındaki gençlikle ve yetişkinliğe geçişle ilgili kuram ve araştırmaları göstermek üzere, hiç tatmin edici bir terim olmayan, ergenliğe karşı tercih edilen bir kavramdır. Üçüncüsü ise, endüstriyel kent toplumunda yetişmenin getirdiği iddia edilen duygusal ve toplumsal sorunları anlatmak için kullanılır (Marshall, 2009: 264). UNESCO ise gençliği, çocukluğun bağımlılığından, yetişkinliğin bağımsızlığına geçiş ve toplumun üyeleri olarak dayanışmanın farkındalığına geçiş dönemi şeklinde ifade etmektedir. Genç olarak nitelenen yaş grubunu ise, 15-24 yaş arasındaki nüfus olarak kabul etmektedir (UNESCO, E.T: 10.11.2018). Birleşmiş Milletler (UN) de 2005’te yayınlanan Dünya Gençlik Raporu’nda (World Youth

Report) aynı şekilde, gençlik grubundan 15-24 yaş aralığı olarak söz eder (Birleşmiş Milletler, 2005: 2). Ülkemizde BM'in belirlediği 12-24 yaş arasını gençlik dönemi olarak benimsenmiştir. Gençlik dönemi böylece ergenlik yaşına girmeye başlamakta ve 18 yaşından sonra da görelî olarak yetişkinlik dönemine adım atmış olmakla sonlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre de 15-24 yaş aralığı olarak kabul edilen gençlik tanımı, okulda kalma sürelerinin uzaması ile birlikte 15-29 yaş grubuna kadar uzatılmıştır (WHO). Netice olarak, gençlik somut bir yaş grubuna indirgenmesi, insan yaşamının bir evresini kapsamaması ve çocukluktan yetişkinliğe geçiş olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan, genç olma durumunun yalnızca belli bir yaş aralığıyla sınırlandırılarak, araştırmaların yapılması birçok açıdan eleştirilmektedir. Oysa gençlik, farklı kuşaklar ve bu kuşaklar arasındaki ilişkilerle şekillenip, tarihsel ve toplumsal olaylardan etkilenecek, sürekli değişen ve yeniden tanımlanan bir dönemdir. Kısaca gençlik; toplumsal, ekonomik ve siyasî koşullar bakımından, belirli bir yaş aralığına indirgenmeden farklı gereksinimleri, ilgileri olan heterojen bir kesim olarak ele alınmalıdır (Yentürk, vd. 2012:2-5; 10. Kalkınma Planı, 2015:4).

Lüküslü ise gençliği bir “mit” olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu gençlik miti, toplumu ileriye götürecektir, potansiyel insan kaynağı olan aktif, dinamik ve geleceğin yurttaşlarıdır. Bunu şuna dayandırmaktadır: eski gücüne kavuşmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu, Batılılaşma hareketleri ile modernleşme hareketinin eğitim ayağı olan, modern Batı tarzı okullarda okuyan yeni bir genç profili yaratmış ve bu gençliği de bir misyon ile donatmıştır. Bu misyon: “aydın” gençler olarak, Batı tarzı eğitim almış, İmparatorluğuneski gücüne geri dönmesini sağlamak ve çöküşten kurtarmaktır. Bu bakış açısına göre, gençlik hem eğitilmiş, hem aydın olarak tanımlanmakta hem de misyonu gereği siyasal bir kategori olarak görülmektedir. Lüküslü'nün ifade ettiği kökleri 19.yüzyıla dayanan gençlik miti, önce Jön Türk kuşağı, sonra Osmanlı'nın son kuşağı olan Cumhuriyeti kuran kuşak ve ardından da 1980'lere gelene değin Cumhuriyet'in tüm kuşakları tarafından sahiplenilmiştir. Bu kuşaklar birbirinden farklı özellikler gösterse de, hepsi gençliğe verilen “vatanı kurtarmak” siyasal misyonunu benimsemişlerdir (Lüküslü, 2012: 288:289)

Bu çalışmada gençlik, biyolojik bir kategori olarak tanımlanmamakta ve popüler kuşak sınıflandırması içerisinde yer almamaktadır. Türkiye bağlamında, toplumsal olarak kuşağın somut bir dönüşüme karşılık geldiği, 1980 yılı öncesi ve sonrası

bakımından ele alınmaktadır. Burada yaş, kuşağın bir göstergesi konumundadır. Dolayısıyla 1980 yılı ve sonrası genç kuşak olarak tanımlanmıştır.

3.2. Erken Cumhuriyet Dönemi 1923-1950 Arasında Gençler ve Değerleri

Bu dönemin Türkiye açısından en önemli gelişmesi, 1923 yılında Hilafetin kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk'ün amacı; Türkiye'yi Batılı anlamda modern ve laik bir devlete dönüştürmektir. Özellikle Atatürk birçok alanda çeşitli devrimlerin gerçekleştirilmesinin yanında, eğitimi homojenleştirme ve Atatürk ilke prensiplerini içselleştiren bir gençlik yetiştirmenin önemine inanmaktadır. Bu nedenle 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek, geleneksel ve Batılı sisteme dayanan ikili eğitim sistemine son verilmesi amaçlanmıştır. Cumhuriyet'in milli eğitim politikası ile birlikte, gelecek nesillere akılcılık ve bilim prensipleriyle, Batı'nın standartlarında eğitim vermek ve Atatürk ilkeleri doğrultusunda gençlerin ulusal değerlerinin içselleştirilmesini amaçlamıştır. Nitekim Cumhuriyet'in birinci kuşağı olarak adlandırılan bu dönemin üniversite gençliğinin kendilerine verilen devleti koruma rolünü, politik eksenli içselleştirdikleri görülmektedir. Bu dönemde gençlik, yeni ulus devleti kuran, geliştiren kurucu bir role de sahiptir (İleri, 2009: 144-146).

Bu dönemde 1929 yılı Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türkiye açısından sosyo ekonomik etkisi kendini belli etmiştir. Ekonomisi zayıf olan ülkemiz bu dış etki ile daha güç bir duruma düşmüş ve Cumhuriyet'in ilanından sonra hızla gelişen Atatürk'ün geliştirdiği devrimlerin etkileri halkın bir kesimi tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu tepkiyi bastırmak için kullanılan baskı mekanizmaları ve hükümetin, sosyal ve ekonomik alanda somut başarılar elde edememesi, ülkede geniş bir hoşnutsuzluğun oluşmasına sebep olmuştur (İleri, 2009: 146). Nitekim bu dönemin bireyleri bu koşullarda hayatta kalmanın önemini öğrenerek büyümüştür.

Dönemin yaşam standartları günümüz açısından değerlendirildiğinde oldukça düşüktür. Cumhuriyet'in başlangıç dönemlerinde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan miras, pek çok açıdan etki etmiştir. İktisadi açıdan bakıldığında Türkiye, bu dönemlerde tarım ülkesi görünümündedir. 1923 yılı itibarıyla tarımın payı %39,8 iken, endüstrinin payı %13,2'dir. Gerek tarım gerekse tarım dışı kesimler bakımından küçük

üreticilik yaygındır. Tarım kesiminde küçük arazi mülkiyeti, endüstri kesiminde ise el sanatları ve küçük imalathaneler bulunmaktadır. Bu yapının doğal bir sonucu olarak; işgücü içerisinde kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri ağırlıklıdır (Makal, 2013: 91-92). Bu dönemde Türkiye tarım ülkesi olsa da ihracat yolu ile tarım ürünlerinin dışarı satılması ile ilgili uygulanan yanlış politikalar nedeni ile açlığa sürüklenmiştir. Savaş sırasında toplumun küçük bir kısmı lüks bir hayat yaşarken, toplumu çoğunluğunu oluşturan diğer kesim ise az gelire sahip köylü, işçi ve memurlardır. Geçim sıkıntısının ötesinde yiyecek bulma konusunda dahi sıkıntı çekilmiş ve çeşitli salgın hastalıklar bu dönemde fazlaca baş göstermiştir (Dokuyan, 2013: 195).

Öte yandan, siyasi açıdan bu döneme damga vuran, tek parti yönetimi ve onun halkçılık ideolojisi. Dayanımcı bir anlayış üzerine kurulan halkçılık ideolojisi, toplumsal sınıflar ile bunlar arasındaki sınıfsal çıkar farklılıkları reddediliyor, toplumun farklı meslek erbabının oluşturduğu organik bir bütünlük savunuluyordu. Bunun sonucu olarak da batıda olduğu gibi farklı sınıfların çıkarlarını temsil edecek çok sayıda partiye gerek yoktu ve Cumhuriyet Halk Partisi bütün toplumu temsil edebilirdi (Makal, 2013: 94).

Üniversite gençleri ülkede dönemin konjonktürüne bağlı olarak iç düşman olarak görülen komünizm ve İslam karşıtı hareketleri ve dış düşman SSCB ve Yunanistan'a karşı protesto gösterileri ile siyaset sahnesinde yerlerini almaktadırlar. Bu dönemdeki gençlerin Cumhuriyet'in değerlerini ve Kemalizm'in ilkelerini önemli ölçüde benimsedikleri görülmektedir. Nüfusun büyük bir çoğunluğu eğitimsiz olan bu toplumda, belirli bir eğitimi almış bireyler vatana gönülden bağlı olmakta ve ülkenin gelişmesi için önemli bir rol oynayabileceklerini düşündüklerinden, kendilerini ülke için feda etmeye gönüllü bir tablo çizmektedirler (Lüküslü, 2009:42-43). *Modern Dünyada Değer Kayması ve Gençlik* adlı kitabında Atabek, Cumhuriyet dönemi gençliğinin çok farklı değerlerle yetiştiğini, gençleri Cumhuriyet'in değerlerini ve Kemalizm'in ilkelerini benimsemiş bir kuşak olarak tanımlamaktadır. Atabek, o dönemde onlar için en önemli unsurun çalışkanlık, ailenin ve toplumun ortak değerlerine sahip çıkmak, Cumhuriyetin varlığından sorumlu olmak şeklinde ifade etmektedir (Atabek, 2003: 28).

Birinci Dünya Savaşını geçirmiş, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımını görmüş ve İkinci Dünya Savaşını yaşamış bir toplumun içerisinde yetişen gençliğin, bu büyük

olaylar hayatlarını yönlendirmiştir. Yaşamlarında korku ve çekimserlik hakim olup, içine kapanık ve muhafazakar olmuşlardır. Kişisel gelişim anlamında özgüvenden yoksundurlar. Ancak milli ve ailevi duygular söz konusu olduğunda, gurur ve güven konusunda en tutucu kuşak olmuşlardır. Disiplin ve şeref onlar için oldukça önemlidir. İşlerine, patronlarına ve eşlerine çok bağlıydılar. Öte yandan, bu toplumun bireyleri geleneksel yapıyı savunmakta, teknolojiye karşı tutucu ve uzaklardır. Onlar için en büyük gelişme, televizyon denilen kara kutu ile tanışmaları olmuştur (Tokabaş, 2012). Bu dönemde çalışma hayatında endüstrinin gelişmemesi, bireylerin devamlı ve ücretli endüstri işçisi olarak yaşamı sürdürmeleri, çalışma değerlerine de yansımış, daha çok otoriteyi tanıma, dürüstlük ve doyumu erteleme temel değerleri olmuştur. Yaptıkları işe kendilerini adayan, hiyerarşiyi harfiyen uygulayan, gelenek ve kurallara uygun hareketler sergileyen bu kuşağın üyeleri, iş değiştirme kavramına inanmamakta, görev öncesi memnuniyet gösteren, sabırlı ve çalışma hayatının muhafazakâr bireyleri olarak tanımlanmaktadırlar (Acılioğlu, 2015:24).

3.3. 1965 ve 1980 Döneminde Gençler ve Değerleri

Avrupa’da 19. yüzyılla birlikte ulus devletlerin kurulma süreçlerinde ve milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde gençler, farklı ideolojilerin, dinamizmin, ilerleme ve yeniliğin sembolü olarak görülmüşlerdir. 1950’lerde gençlik alt kültürlerinin oluşmasıyla, gençlerin ülkenin geleceği olarak algılandıkları bu dönem kesintiye uğramıştır. Yeni tüketim kalıplarının ortaya çıkması (jean pantolonlar, rock’nroll müziği, sinema filmleri) gençlerin yetişkinlerden farkını açık bir şekilde ortaya koyan yaşam biçimleri olarak belirmiştir. Böylece özellikle 1950’lerden sonra gençlik kültürünün ve gençlik hareketlerinin gözle görülür bir hal aldığı bu dönemde, sosyal bilimler alanında gençlik teması önemli bir analiz konusu olarak yerini almıştır (Lüküslü, 2005:70).

Nitekim 1960-1970 yılları arası, hem dünya hem de Türkiye’de sol siyasal söylemler ve eylemlerle karşılaşılan bir dönem olmuştur. Döneme damgasını vuran, 1968 Hareketi olarak tanımlanan, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya, Fransa gibi Batılı ülkelerde başlayarak, gençlerin öncülük ettiği bu süreç, dünyanın hemen hemen tüm ülkelerinde etkisini göstermiştir. Sivil haklar hareketiyle Amerika Birleşik

Devletleri'nde siyahi hareketle birleşen öğrenci hareketleri, daha da güçlenmiş ve ülkede demokratik düzenlemelerin oluşturulmasını beraberinde getirmiştir. Fransa ve İtalya'ya bakıldığında da öğrencilerin öncülük ettiği bu hareket üniversitelerde eğitime ilişkin sorunların düzeltilmesi talebini gündeme getirmiş ve bu sayede yükseköğretimde reformların gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Gençlerin aktif olarak alana inmelerinin ve değişim talebinde bulunmalarının sonucu olarak itiraz taleplerinin görünür kılınmasını sağlanmıştır (Yücedağ ve Çetin, 2015: 2). Bu görünürlüğün etkisi Türkiye'de de kendini göstermiştir. Bu dönemden önce devleti koruyup kollayan idealist gençlik 60'larda siyasallaşarak politik bir aktöre dönüşmüş ve değişim isteğini ortaya koymuştur.

Türkiye'de bu dönemde iktidara gelen Demokrat Partinin Marmara bölgesini merkeze alan endüstrileşmeyle birlikte, tarımsal modernizasyon projesi, Türkiye toplumunu bir değişim sürecine sokacak olan köyden kente göç hareketinin başlamasına neden olmuştur. Türkiye nüfusu artarken özellikle genç nüfus büyük şehirlere göç etmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Beyaz Türkler arasında yaşadıkları kentlerin "barbarlar" tarafından istila edildiği duygusu güçlenmiştir. Demokrat parti, yozlaşma ve otoriterlikle suçlanmış, öğrenci eylemlerinin etkisiyle 1960 yılında askeri bir darbeye tasfiye edilmiştir. Avrupa'daki Mayıs 1968 olaylarından etkilenen üniversite öğrencileri hızla örgütlenmeye başlamıştır. Önceleri üniversitedeki koşulların iyileştirilmesini talep eden öğrenciler, çok geçmeden öğretmenlerden, köylülerden ve işçilerden oluşan kitlesel hareketlerin destekçisi olarak evrilmişler ve gitgide yasal zeminin dışına kaymışlardır. 1971 askeri darbesini takiben gençlik hareketleri büyük bir baskıya maruz kalmıştır (Neyzi, 2004: 119).

Neyzi'ye göre 1960-1980 yıllarının en belirgin özelliği, sağcılarla solcuların iki zıt kampa bölünmesiyle gençliğin, büyük ölçüde politize olmasıdır. Gençlik bu dönemde kamusal söylemde ulusal çıkarlara yönelik bir tehdit olarak algılanmış, kitle iletişim araçlarında öğrencilerden eşkıya olarak söz edilmiştir. Öte yandan öğrenciler de hükümetin gayri meşru olduğunu savunmakta, kendi konumlarını Cumhuriyetin ilk yılları ile özdeşleştirmektedirler (Neyzi, 2004:120).

Türkiye'de yaşanan gençlik hareketlerinde gençlerin toplumu ve devleti kurtarma görevlerine sadık kaldıkları ancak dönemin hükümetlerini gayrimeşru buldukları için siyasal sahnenin aktörleri olarak duruma el koydukları görülmektedir.

Bu kuşak, dönemin ruhundan etkilenen tüm dünyada gençlik hareketlerinin görüldüğü, gençlerin siyasal sahnede aktif oldukları ve tüm dünyayı değiştirebileceklerine inandıkları bir zamanın gençlerinden oluşmaktadır. Bu dönemde özellikle 70’li yıllarda gençler sağ-sol arasında kutuplaşmış olsalar da asıl hedef “memleketi kurtarmak” olmuştur. Lüküslü’ye göre bu yüzden 60’li 70’li yıllar döneminin gençliği, gençlik mitinin devamı niteliğindedir (Lüküslü, 2009:114).

Öte yandan, 1960 ve 1970’li yıllarda araştırmacılar, eğitilmiş gençliğe önem vermekte ve gençliği modern ve ilerici bir sosyal kategori olarak tanımlamaktadır. Bu dönemde yoğun olarak yaşanan kırdan kente göç, gençlerin karşılaştıkları sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, onların bir davaya adanmalarında önemli bir rol oynamıştır. Şehre entegre olmada aileleri tarafından da yalnız bırakılan gençler, siyasal bir gruba girmek, ait olmak ihtiyaçlarına da cevap aramışlardır (Lüküslü, 2009:94).

1960-1970 yılları arasında endüstrileşmenin etkisiyle, tüketim kültürünün oluşması ve insanın “tükettiği kadar var olma” anlayışı belirginleşmiştir. Geleneksel değerleri geri plana atan, kimlik arayışına giren, bir bakıma kimlik bunalımı yaşayan kitleler, geleceğe iyimser bakmaya çalışan bir nesil oluşturmuşlardır. Bu durum 70’lerde arabesk kültürün ortaya çıkmasına ve kitlelerce benimsenmesine zemin hazırlamıştır. 70’lerin toplumsal yaşamını etkileyen en önemli gelişmelerden biri, 1968’de ilk kez yayına başlayan ve teknolojik gelişmenin bir göstergesi olan televizyonun, 1970’li yıllarda toplum yaşantısına etki edecek bir düzeye ulaşması olmuştur (Arat, 2007:24).

Ülke genelinde bu dönemde gerçekleşen toplumsal olaylar, bireylerin yetişmesinde ve şekillenmesinde etkili olmuştur. Siyasi olarak yaşanan yasaklar ve değişimler, birçok kişinin gözüaltına alınması, Türkiye ekonomisinin liberalleşerek, ithal tüketime açılması ve yukarıda saydığımız nedenlerle ülkeyi derinden etkilemiş birçok olay bu kuşağın yetiştiği ve tanıklık ettiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Olabildiğince kanaatkâr ve sadık olmakla beraber, bireyselci, teknolojiyle sonradan tanışmış fakat kolayca adapte olmuş ve bunu çalışma hayatına taşımışlardır (Solmaz, 2017:142).

Çalışma değerleri bakımından ise hedefleri “yaşamak için çalışmak” olan bu kuşağın üyelerinin sadakat ve kanaat duyguları yüksektir. Aynı şirkette uzun yıllar çalışabilirler. Sadakatlerinin yüksek olmasının yanında kariyer imkânları da arayan bu kuşak, otoriteyi tanır ve iç motivasyonları yüksektir. Çalıştıkları yerlerde bir

problemlerle karşılaşmaları halinde problemi kendileri çözme çabasıındadırlar. Şüpheli olarak nitelendirilmelerinin yanı sıra belirsiz durumları yönetebilme konusunda başarılıdırlar (Acılioğlu, 2015:26).

3.4. 1980 Sonrası Gençlik ve Değerleri

1980 yılı ve sonrası hem Türkiye’de hem de dünyada belirgin farklılıkların yaşandığı bir kırılma noktası olmuştur. Türkiye toplumu 1980 sonrasında ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal açılarından önemli değişiklikler yaşamıştır. Endüstri toplumundan bilgi toplumuna evirilen küresel etkiler ve bu etkilerin içeride tetiklediği 12 Eylül darbesi, 24 Ocak ekonomik kararları ve medyalaşma gibi dönemin önemli olaylarıyla, dönemin gençliği ve değerleri önemli değişiklikler göstererek, toplumdaki gençlik söyleminin anlamını, kapsamını, işlevini, yönünü ve biçimini de dönüştürmüştür.

1980 askeri darbesinin yaşandığı dönemde yetişen gençler, bir yandan akıl yürütmeye ve siyasal katılıma engel olan otoriter bir ortamda, diğer yandan serbest pazar ekonomisinin varlığı sonucu empoze edilmeye çalışılan popüler kültür değerleriyle, bireysellik ve özgürlük ortamı içinde büyümüşlerdir. Devletin uygulamakta olduğu otoriter politikaların yanı sıra 1970’lerin sonunda yaşanan siyasi şiddet ve bu şiddetin bastırılma şekline tanıklık eden aileler, daha sonraki genç kuşağın ülke sorunlarına ve siyasete ilgisiz olmalarında etkili olmuştur. 1980 sonrası dönemde dünyanın başka yerlerinde ve Türkiye’de tekrarlanan söylem, “yeni kuşakların dünya ile derdi olmayan, derdi varsa da bunu siyasi olarak ifade edecek yetenekten ve bilgiden yoksun tüketiciler olduğudur”. 80 sonrası kuşağı en iyi ifade eden kavramlar, depolitizasyon ve tüketim olmuştur (Alemdaroğlu, 2005:23). Neyzi’ye göre ise 1980 sonrası dönemi gençliğinin temel felsefesi, kısa yoldan köşeyi dönmektir. Bu deyiş ile tüketim merkezli yaşam biçimlerini, yozlaşmanın ve kamusal kaynakların özel amaçlar için kullanımının eşlik ettiği medya ve ekonomik liberalleşme çağında özel yaşamın açık bir şekilde sergilenişini ifade etmektedir. Ona göre, hem Cumhuriyet hem de 68 kuşağının kamusal alandaki kültürel ağırlıkları göz önünde bulundurulduğunda, Özal kuşağı ya da 1980 sonrası kuşak olarak adlandırılan gençler, kolektif sorumluluktan yoksun bireyci vebencil tüketiciler olarak resmedilmektedirler (Neyzi, 2004: 129)

Ayrıca 80 sonrası uygulamaya konulan serbest piyasa ekonomisi burjuva sınıfı olmayan ve kapitalist evrim geçirmeyen Türkiye’de problemleri bir toplumsal yapı üretmiştir. Toplumdaki hızlı değişim ve gençliğe aşılarmaya çalışılan kısa yoldan köşe dönme felsefesi, medya ve özellikle televizyon vasıtasıyla sunulan gösterişli hayatlar, bu hayata ulaşacak araçları olmayanlarda güvensizlik, anlamsızlık, kuralsızlık ve değersizlik bağlamında gençlerin bireyselleşmesine, kendilerine ve topluma yabancılaşmasına ve kimlik arayışı içerisine girmelerine neden olmaktadır. Diğer taraftan, geleneksel etik değerlerin önemini kaybetmesi, demokratik değerler sisteminin hakim olmaması kültürel yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir (Bayhan, 2017: 358-420).

Lüküslü 1980 sonrası gençliğinin önceki dönemlere göre farkının, gençliği siyasal bir kategori olarak gören, gençlik mitine uzaklığı olarak belirtmektedir. Lüküslü’nün 2000-2004 tarihleri arasında İstanbul’da 18-25 yaş arası 80 gençle yaptığı derinlemesine görüşmelerde, gençlerin vurdumduymaz, hiçbir şeyle ilgilenmeyen, bencil bir kuşak olmadıklarını aksine sorunların farkında olup, rahatsızlık duyan hatta acı çeken gençler olduklarını fakat siyasete olan olumsuz tutumlarından ötürü siyasi alanın bir parçası olmamayı seçtiklerini göstermiştir. Lüküslü, gençlerin aslında siyasal alana eleştiriler getirdiğini ancak siyasal alanın gençlerin sorunlarını çözmede yetersiz kaldığını ve negatif olarak algılandığını belirtmektedir. Siyasal alan, çıkar ilişkilerinin olduğu, değiştirilmesi zor, katı kuralları olan, birey olarak bir şeyleri değiştirmenin çok zor olduğu bir alan olarak algılanmaktadır. Tüm siyasal partiler, dernekler gençler tarafından kendilerini rahatça ifade edemeyecekleri ancak bir grubun parçası olarak var olabilecekleri otoriter gruplar olarak tanımlanmaktadır (Lüküslü, 2012: 290-292).

Nitekim 1980 sonrası günümüz kuşağı, ekonomik koşulların kendinden önceki kuşaklara kıyasla daha olumlu olduğu, dünya üzerinde büyük çapta yoklukların ve savaşların yaşanmadığı bir çevrede yetişmişlerdir. Onlar, internet başta olmak üzere cep telefonu ve sosyal medya gibi küresel iletişime olanak sunan teknolojilerin büyük bir hızla geliştiği ve kullanıldığı bir dünyanın çocuklarıdır. Çevrelerini saran popüler kültürün etkisiyle hızla tüketmeye eğilimlidirler. Erişebileceklerinin en kıymetlisi olan bilgiye çok kolay biçimde erişebilirler. Bu kısa yoldan erişebilme kabiliyeti onlara güç ve özgüven vermektedir. Kendilerinden öncekilere kıyasla sahip oldukları ekonomik

imkânlarla hayatı yaşamak, hayattan zevk almak onların yaşam gayelerinden biri olmaktadır (Acılioğlu, 2015: 28).

1980 sonrası kuşağını, küreselleşen, neoliberal bir dünyada doğup büyüdükları, siyasetten uzaklaştıkları ve fazlasıyla bireysel oldukları için eleştirmek mümkün olduğu kadar, Ulrich Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim’in yaptıkları gibi “*Özgürlüğün Çocukları (Freedom’s Children)*” olarak da tanımlamanın mümkün olduğu ifade edilir. Beck ve Beck-Gernsheim, *Individualization* (bireyselleşme) adlı kitaplarında, bireyselleşmenin her zaman apolitiklik, kayıtsızlık, egoizm ile eşdeğer olmadığını belirttikten sonra, gençleri “aktif bir apolitik genç kuşak (an actively unpolitical younger generation)” olarak tanımlarlar (Beck ve BeckGernsheim, 2003: 159).

Altuntuğ (2012: 209)’a göre; “Tüketim toplumunu şekillendiren Y Kuşağı, gerçek kimliğini, gönüllü olarak tüketici kimliğine dönüştüren ve tüketimle anılan ilk kuşaktır. İnternetin katkısıyla alışveriş tutkunu olan, kendi kararlarını kendi veren, tüketimi eğlenceli bir oyun olarak gören Y Kuşağı, kendisini de sembolleştirerek bir tüketim nesnesi haline getirmiş, bunun sonucunda hem kendisine hem de topluma yabancılaşmıştır.”

Bu dönemin gençlerinin çalışanları, aldıkları maaştan çok yaptıklarının takdir edilmesi, sosyal yardımlar, esnek çalışma ortamının varlığı, eğitim ve öğrenme fırsatlarının sunulması gibi manevi olarak da onları tatmin edecek faktörlere odaklanmaktadır. Gençlerin belirgin özellikleri ise; işlerinde sorumluluk alabilmek, kendilerini ifade etmek, giyim, kuşam gibi prestij unsurlarına düşkünlük, sürekli öğrenmek, ekip çalışması ve kariyer beklentilerinin anında gerçekleştirilmesiyle, iş ve özel yaşam arasında denge kurma eğilimleri olmaktadır. Teknolojiyle birlikte gelen hız, çalışanları da hızlı düşünmeye, hızlı hareket etmeye ve hızlı tüketmeye yöneltmektedir. Ayrıca aynı anda bir işin birçok alanında çalışabilir ve organizasyonda farklı görevlerde roller alabilirler. Onlar için bireysel özgürlük alanı temel ihtiyaçlar listesinde yer almaktadır (Latif ve Serbest, 2014: 145).

Türkiye’de gençlerin değer dönüşümleri ile ilgili farklı yıllarda birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan bu araştırmaların pek çoğu 1980 sonrasına yoğunlaşmaktadır. Günümüz nüfusu içindeki ve istihdamdaki payı en yüksek olan bu kuşaktaki gençler üzerine yapılan çalışmalar, literatürde daha çok karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan, son dönem Türk toplumunda gençliğe atfedilen değerler, teknoloji ve küreselleşmenin de

etkisiyle, dünya değerleriyle uyuma göstermektedir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizdeki genç kuşaklar da yeni arayışlar içindedir. Artık dünya gençliğinin kısır döngüler yerine; doğayla barışık, özgürlük, refah, boş zaman bolluğu gibi tarım öncesi dönemin yüksek değerlerine yönelebileceği söylenebilir. Yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında, son yıllardaki gençliğin özellikle 1990 ve 2000 sonrası değerlerinin Inglehart'ın post materyalist/ içsel değer yönelimleri ile örtüştüğü görülmektedir. Nitekim Ronald Inglehart yaptığı Dünya Değerler Araştırması'nda Batıda insanların özellikle genç kesimin materyalist değerlerden post materyalist değerlere kaydığı sonucuna ulaşmaktadır. Türkiye'de yapılan bu tür çalışmalardan bazılarına örnek vermek gerekirse;

Bozkurt, 1980 sonrasında son yirmi yılda kültürel değişmeyi ve etik değerleri sorgulamak amacıyla Uludağ Üniversitesi'nde iktisadi ve idari bilimler, mimarlık mühendislik, tıp ve ilahiyat fakültelerinde okuyan 500 öğrenci üzerinde bir araştırma yapmıştır. Araştırmada katılımcılara üç farklı alanda hazırlanan anketler uygulanmıştır. Bunlardan birincisi, püriten iş etiğini belirlemeye yöneliktir. İkincisi, çalışmaktan daha çok boş zamana vurgu yapan hedonist/narsist kültürel unsurların ağırlık kazandığı yeni çalışma etiğini ölçmeye yöneliktir. Üçüncüsü ise, katılımcıların içinde yaşadıkları toplumun çalışma etiğine ilişkin görüşlerini öğrenmektir. Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkiye'deki çalışma ortamı ve hakim çalışma ahlakı anlayışı hakkındaki düşünceleri dikkate değerdir. Örneğin araştırmaya katılan öğrencilerin yalnızca %17,6'sı "Çalışmak hayatta her şeyden önemlidir" derken bu görüşü reddedenlerin oranı %74,2'dir. Yine %72'si "Türkiye'de çok çalışan değil dayısı olan kazanır" ifadesini %60,8'i "günümüzde çalışan değil çalan kazanır" ifadesini ve %72,4'ü "kurnazlık günümüzde çalışmaktan daha çok takdir görüyor" ifadesini doğru bularak, bu görüşe katılmaktadır. Araştırmada elde edilen bu sonuçlar, üniversite öğrencilerinin çalışma değerlerinin püriten (protestan) ahlak değerlerini tamamen reddetmemekle birlikte, daha ziyade hedonist (hazcı) ahlak değerlerle örtüşmekte olduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Bunun nedeni olarak da 1980 sonrası yaşanan değişimlerin kültürel yapıda yol açtığı farklılaşmayı ve özellikle yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının ve popüler kültürün bireylere daha bireysel ve hedonist (hazcı) değerler aşılmasını göstermektedir (Bozkurt, 2000: 176-186).

Bir başka araştırma da 2012 yılında “8095” biçiminde kısa isimlendirmesi olan 1980-1995 arasında doğmuş olanları değerlendiren, halkla ilişkiler ve iletişim ajansı Edelman’ın 11 ülkede gerçekleştirdiği (Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Arap Emirlikleri, İngiltere ve ABD, Türkiye) araştırmadır. Bu araştırmada halkla ilişkiler ve satın alma alanında Y kuşağının farklı özellikleri ortaya konulmaktadır. Türkiye’de öne çıkan sonuçlar şu şekildedir⁸:

- Türkiye’de bu kuşağın en büyük hedefi %86 ile “ev sahibi olmak” ikinci sırada %82 ile “iş yerinde güçlü bir unvana sahip olmak” ve üçüncü sırada %80 ile “yüksek maaşlı bir işte çalışmak” geliyor.
- 11 ülkenin toplamında Türkiye %76 ile kendi işini kurmak isteyenlerde birinci sırada yer alıyor.
- Dünya geneline bakıldığında bu kuşağın kıyafet, güzellik ve bakım harcamalarına en az miktarda ödeme yaptıkları görülmekteyken, sağlıkla ilgili ürün ve hizmetlere yüksek miktarda ödeme yaptıkları görülmektedir.
- 11 ülke arasında “ihtiyacı olanlara yardım etme” ve “çevreye destek sağlama” gibi amaçlar, 8 ve 9. sıralara yerleşirken, Türkiye’de bu iki amaç, ilk 5 öncelik arasında yerini almıştır.
- Türkiye’deki Y Kuşağının %66’sı aile bireyleri, arkadaşları ve sevgilileri ile alışverişe çıkıyor, sosyal alışverişe inanıyor.
- Türkiye’de Y Kuşağının satın alma tercihleri, önce arama motorlarında, sonra ürün inceleme sitelerindeki araştırmalarda, son olarak arkadaşları ve aileleri ile yaptıkları yüz yüze görüşmeler sonucunda oluşuyor. Sosyal medyanın ise ilk sıralarda olmaması dikkat çekicidir.
- Türkiye’deki Y Kuşağının %48’i ailelerinin, büyükanne veya büyük babalarının satın alma kararlarını etkilediğini düşünüyor.
- Ülkemizdeki Y Kuşağı gençlerinin %78’i markaların geziler, eğitimler, koçluk gibi aktivitelerle onlara farklı deneyimler sunmasını, %76’sı ise markaların burs vs. gibi yollarla kendilerini finansal olarak desteklemesini istiyor.
- Türkiye’de Y Kuşağında yer alan her dört kişiden üçü markalarla yaşadıkları iyi veya kötü deneyimleri paylaşma gerekliliği hissediyor.

⁸<http://epbilisim.com.tr/TR/turkiyede-y-kusaginin-ozellikleri-ve-istatistikler/>(15.01.2019)

- Çin'deki gençlerin %98'i, Almanya'dakilerin %82'si ve Hindistan'dakilerin ise %84'ü ülkelerinin dünyada etkili olduğunu düşünüyor. Türkiye'deki Y Kuşağının ise yalnızca %62'si Türkiye'nin dünya arenasında etkili olduğu görüşüne sahip.

Deloitte Eğitim Vakfı'nın 2017 yılında Türkiye'nin de içine bulunduğu 30 ülkeden seçilmiş, 8000 Y Kuşağı çalışanı ile yapılan araştırmada elde edilen bulgular ise⁹;

- Türkiye'de Y Kuşağı dünya geneline göre gelecekte daha umutlu (Globalde %36'sı Türkiye'de ise %54'ü ülkelerindeki sosyal ve politik durumun, gelecek 12 ay içerisinde iyileşeceğine inandığını belirtiyor).
- Y Kuşağı mevcut işine daha korumacı yaklaşıyor (Mevcut işyerlerinden 2 yıl içerisinde ayrılabilceğini düşünenlerin oranı Türkiye'de %46, globalde ise %38. Önümüzdeki 5 yıl içinde işlerinden ayrılmayı düşünenlerin oranı ise Türkiye'de %22 ve globalde %24).
- Y Kuşağı çalışanları kurumlarının toplumsal sorunlara odaklanmasını istiyor (Türkiye'deki Y Kuşağının %86'sı, globalde ise %76'sı genel anlamda iş dünyasının ve de kendi çalıştıkları kurumların, toplumda iz bırakmada etkili olduğuna inanıyor).
- Esnek çalışmaya Türkiye'deki Y kuşağı dünya geneline göre daha cesur bakıyor (İşsizlik, Türkiye'deki Y Kuşağı çalışanlarının %21'inin en çok endişe duyduğu konu olarak yer alıyor. Y Kuşağı'nın kendini güvende hissetme arzusu 'freelance' (sözleşmeli danışman) ve tam zamanlı çalışmaya karşı bakış açısını da etkiliyor. Güvende hissetme ihtiyacına paralel olarak tam zamanlı düzenli bir işe olumlu bakma katsayısı artsa da (Türkiye'de %54), Y Kuşağının freelance çalışma isteği hala hatırı sayılır oranlarda. Özellikle Türkiye'de bu oranın dünya geneline göre daha yüksek olduğu gözlemleniyor. Türkiye'deki Y Kuşağı çalışanlarının %40'ı, globalde ise %31'i 'freelance' çalışmayı tercih edeceğini belirtiyor).

⁹<https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/about-deloitte/articles/millennialsurvey-2017.html>(15.01.2019)

- Esnek çalışma ortamı performansı ve işe bağlılığı artırıyor (Türkiye’deki katılımcıların çoğunluğu esnek çalışma koşullarının; motivasyonu, kişisel refahı, iş-özel yaşam dengesini, performansı ve kurumların hedeflerine ulaşmadaki başarısını olumlu etkilediğini belirtiyor. Türkiye’de, bu şekilde düşünen Y Kuşağı çalışanların oranı %65’ler seviyesinde iken, globalde bu oran %75-80 seviyesinde gerçekleşiyor.)

Farklı araştırmalarda ortaya çıkan ortak sonuçta, günümüz gençlerinin işlerinden en büyük beklentilerinin kişisel gelişimlerine yatırım yapması olarak söylenebilmektedir. Kariyer. Net’in 18.500 aday ve 500 şirket ile yaptığı ankette, gençler “Sizin için iş yaşamı ne ifade ediyor?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Elde edilen sonuçlar gösteriyor ki genç çalışanların iş yaşamını tanımlamalarında kişisel gelişim beklentisi açık ara önde. Genel olarak bilinenin aksine genç kuşak işini sadece kısa zamanda unvan kazanacağı veya para kazanacağı bir kaynak olarak görmüyor. Daha çok gelişeceği, öğreneceği önemli bir yer olarak tarif ediyor ve hayatının önemli bir parçası olarak görüyor (Acılıoğlu, 2015: 66).

Son olarak Fatoş Karahasan’ın 2017 yılında farklı coğrafi bölgelerde 2000 genç ile yaptığı araştırmanın sonuçları çarpıcıdır. Buna göre; iş yaşamına girmiş olan gençlerin büyük bir kısmı çalıştıkları kurumun performansını yeterli bulmadığını söylemektedir. Gençlerin %69’u çalıştığı yerden memnun olduğunu, ancak çalıştıkları kurumun performansını yeterli bulmadığını söylüyor. Araştırmaya katılan gençlerin sadece %55’i kendisini güvende hissettiğini söylüyor. Araştırma sonuçlarına göre çalışanların memnuniyetsizlik nedenleri; gençler işyerlerinden öncelikle tatmin edici bir maaş, fazla mesai olmaması ve tatmin edici yan haklar gibi maddi kaynaklı beklentilere sahipler. Bunun yanında kendilerini mutlu hissedecekleri bir ortam, yakın çalışma arkadaşları ve izin kullanma imkânı istiyorlar. Yani çalışanların memnuniyetsizliği yaptıkları işin ideal meslekleri olmaması, maaşın beklentiyi karşılamaması, fazla mesai, yetersiz haklar, evin işyerine uzak oluşu gibi somut nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, işyerindeki sosyal ortamın sevilmemesi, çalışma ortamının güvenli bulunmaması, işveren ve yöneticiden memnuniyetsizlikleri gibi duygusal etkenler de gençlerin mutsuzluğuna katkıda bulunmaktadır. Diğer bir çarpıcı sonuç ise gençlerin %27’lik bir bölümü çalışmayı düşünmediğini belirtiyor. İş yaşamında olmayan gençler,

çalışmama nedenlerini ağırlıklı olarak (%32) iş bulamamak olarak tanımlıyorlar (Karahasan, 2018: 48-51).

Sonuç olarak, her toplumda olduğu gibi ülkemizde de sosyo ekonomik, sosyo kültürel değişiklikler yaşanmakta gençlik de bu değişikliklerden etkilenerek buna göre biçimlenmektedir. Özellikle, 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de iki eğilim söz konusudur. Bir yanda, çalışma yaşamında iyi bir gelir, güvenceli bir iş, geleneğe bağlılık gibi materyalizm ve dışsal çalışma değerleri hakimdir. Ayrıca tüketim toplumu olması nedeniyle de iyi standartta bir yaşam ve sürekli olarak daha iyi yaşam isteğiyle maddi talepler zorunlu kılınmaktadır. Öte yandan araştırmalarda da görüldüğü üzere, geleceğini her zamankinden daha fazla sorgulayan genç kuşak, daha fazla sorumluluk, özgürlük, kendini gerçekleştirme isteklerinin yüksek, esnek, iş hayatında iş değiştirme konusunda önceki kuşaklara göre daha cesurolmaları gibi post materyal değerlere sahiptir. Bu ise içsel değerlerle örtüşmektedir. Türkiye henüz endüstri toplumu olmayı tamamlayamadan, endüstri sonrası toplumun özelliklerini yaşamaktadır. Bu nedenle bir yandan materyalizm değerleri önemini korumaktayken, öte yandan post materyal değerlerin de yükseldiği görülmektedir. Kısaca, Türkiye’de Inglehart’ın ifadesiyle kıtlık hipotezi geçerli denebilir. 1980’li yıllardan günümüze değin ekonomik sorunlar, savaşlar farklı şekillerde ve boyutlarda devam etmektedir. Bu nedenle iyi ve güvenceli bir işe sahip olmak hala çok önemlidir. Yani iki yönlü bir gelişme birlikte varlığını hissettirmektedir. Bir yandan materyal ve dışsal değerler, diğer yanda ise fiziksel ve güvenlik ihtiyacını tam doyuramadan üst seviyedeki ihtiyaçlarını hissettiren bir çalışma yaşamı karşısında post materyalizm ve içsel çalışma değerlerine önem verme gerekliliği söz konusudur. Dolayısıyla Türkiye geçiş toplumu olması nedeniyle her iki eğilimi de içerisinde barındırmaktadır. Bu doğrultuda bir sonraki bölümde Türkiye’de gençlerin çalışma değerleri üzerine yapılan alan araştırması ile bu durum daha net bir şekilde, verilerle ortaya konulmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE GENÇLİĞİN DEĞER DÖNÜŞÜMÜ: INGLEHART’IN MATERİYALİST-POST MATERİYALİST SÖYLEMİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Bu tez çalışmasının ilk iki bölümünde Inglehart’ın değerler modeli, çalışma kavramı, çalışma değerlerinin tarihsel süreci, Türkiye’de gençliğin değer dönüşümü ile ilgili olarak literatür taraması yapılmış, araştırmanın amacı ve bulgularına yönelik temel bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ise, bir alan araştırmasına yer verilmiştir. Bu araştırma kapsamında, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi bünyesinde bulunan Akademik Personel üzerinden anket yolu ile elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışmada, Inglehart’ın tezi bağlamında Türkiye’de 1980 öncesi ve 1980 sonrası yıllar baz alınarak, kuşaklar arasında çalışma değerlerinde bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda, üç temel hipoteze cevap aranmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki, katılımcıların materyalist ya da post materyalist değerlerinden birinin daha baskın olduğu ve bunun kuşaklar arasında farklı olduğudur. İkincisi, katılımcıların içsel ve dışsal çalışma değerlerinden birinin daha baskın olduğu ve bunun da kuşaklar arasında farklı olduğudur. Üçüncüsü ise, materyalist değerler ile dışsal değerlerin, post materyalist değerler ile içsel değerlerin örtüştüğüdür.

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılarak, anket yöntemi tercih edilmiştir. Anket formu kişilere yüzyüze uygulanmış, sıralama ve puanlama sorularından oluşmuştur. Nicel araştırma, bireylerin toplumsal davranışlarını, olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlem, deney ve test yoluyla ölçülebilir ve sayısal verilerle ortaya koyan araştırma türlerindendir. Sosyal bilimler alanında en yaygın kullanılan veri toplama yöntemi anket araştırmalarıdır. Anket araştırmaları, ankete katılanların kendilerine sorulan soruları yanıtlaması yoluyla bilgi toplaması yöntemini içerir. Sorular yazılı ya da sözlü olarak yöneltilebilir. Anket araştırması, posta yoluyla, telefonla, yüz yüze mülakat yoluyla elektronik olarak ya da belli bir gruba uygulanarak

yapılabilmektedir. Geniş bir örnek grubundan sistematik olarak bilgi toplanmasına elverişli olması bu yöntemin çokça tercih edilmesini sağlamaktadır (Böke, 2014: 15-16). Anket formunda yer alan sorular, değişik görüş açılarına göre sınıflandırılabilirler. Bunlar; çoktan seçmeli sorular, sıralama soruları, iki cevaplı sorular, dereceleme soruları, açık ve kapalı uçlu sorulardır (İslamoğlu ve Alınacak, 2013: 152-154).

Bu bölümde araştırmanın amacı ve önemi, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, veri toplama süreci, hipotezleri, sınırlılıkları, verilerin analizi, geçerlilik ve güvenilirliği üzerinde durulmaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

1960’lardan sonra, kuşaklararası değer farklılaşması, sosyal bilimlerde ve toplumsal değer araştırmalarında önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Yapılan çalışmalar arasında “Rokeach (1973), Schwartz ve Bilsky (1987, 1990), Schwartz (1992), Inglehart (1976, 1977, 1979, 1982, 1995, 1997), Flanagan (1979, 1982), Allport-Vernon ve Lindzey (1960), Braitwate (1985), Stets ve Leik (1993), Humprey ve HughJones (1992)” sayılabilir. Aşağıda bu çalışmalardan Inglehart üzerinde durulmaktadır (Özensel, 2004: 24).

Inglehart çalışmalarını dünya nüfusunun %70’ini temsil eden bir örneklem ile analiz etmektedir. Elde ettiği verilerle kültürel, ekonomik ve politik değişkenlerin birbirlerine bağlı olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle bu verilerden elde edilen sonuçlar; ekonomik büyümenin, toplumdaki mesleki uzmanlaşmayı, merkezileşmeyi, bürokrasiyi, eğitim ve seviyenin artmasını, inanç ve değerleri etkilediğini ve bunlardan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu bu araştırma, temelde “Ekonomik gelişmeler, toplumsal değerlerde ve inanç sistemlerinde değişikliklere yol açar” hipotezini test etmek amacıyla yapılmıştır.

Inglehart’ın Dünya Değerler Araştırması’na Türkiye 1990 yılında katılmıştır. Bu araştırmada Türkiye, geleneksel otorite ve kıtlık değerleri bölgesine yakın konumdadır. Araştırmanın Türkiye ayağını temsil eden Yılmaz Esmer’e göre araştırmanın sonuçlarında Türk toplumu, ne geleneksel ne endüstri ne de endüstri sonrası toplum kalıplarına oturmaktadır. Geleneksel toplumun temel unsurlarını oluşturan aile, din, ordu gibi kurumların toplumsal değer sisteminin merkezinde yer aldığı, bununla beraber

değişmekte olan Türkiye’de bu kurumlarla ilgili aşınma yaşandığını, sosyo ekonomik değerlerde de geleneksel ve modern çatışmasının araştırmada gözlemlendiğini söylemektedir.

Öte yandan, literatüre bakıldığında Türkiye’de yapılan değer araştırmalarının sayısı oldukça azdır. Özellikle gençlikle ilgili sosyolojik araştırmalar, gençlerin sosyo ekonomik sorunlarıyla ilgilenmekte, gençlerin benimsediği değerler hakkında yapılmış araştırmalar sınırlı olmaktadır. Nitekim gençlik, toplumun dinamik yapısının bir göstergesi olarak; yaşadığı toplumun izlerini taşır, toplumun sorunlarından etkilenir, toplumun sosyo kültürel yapısını çözümleme ve geleceğe yönelik tahminler yapabilme becerilerinin kazanıldığı bir süreç olması bakımından, üzerinde çalışılması gereken önemli bir sosyal kategoridir.

Inglehart, kuşaklararası değer değişim tezinde de, genç kuşakların yaşlı kuşaklara oranla post materyalist değerlere sahip olduklarını iddia etmektedir. Bu teoriye göre yaşlı kuşaklar, kıtlık ve güvensizlik ortamında yaşamış, hayatın zorluklarını emekleriyle çalışarak geçirmişlerdir ve maddi değerler onlar için birinci derecede önemli olmuştur. Tam tersine genç kuşaklar, refah ve güvenlik koşullarında büyümüşlerdir ve kişisel özerklik, kişisel ilişkilerde uyum, dayanışma gibi kendini ifade eden post materyalist değerlere öncelik vermektedirler (Nieto ve Segura, 2010: 500).

Özellikle son yıllarda bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla, bilginin hızlı bir şekilde tüm dünyayla paylaşılabilmesi, kültürlerarası etkileşimi ciddi oranlarda artırmıştır. Artık dünyanın bir ucunda yaşanan sıradan bir olay bile sesli ve görüntülü olarak anında dünyanın diğer ucuna ulaşabilmektedir. Öte yandan, dünyanın belli bir bölgesinde doğmuş olan bir birey, önceki dönemlerde daha yoğun bir şekilde ailesi, yakın çevresi ve içinde bulunduğu kültürün etkisiyle birey olma yolunda ilerlerken, bugünkü gençler bunların yanında tüm Dünyada var olan algı ve olaylardan daha yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Bu etkileşim, kuşaklararası iletişimde de kalıcı izler bırakmakta, nesillerin değer yargılarını veya bu değerlerin öncelik sırasını değiştirmektedir. Bu nedenle içinde bulunduğumuz çağın hızla değişen yapısı, bireyleri bu değişime ayak uydurmaya zorlarken, günümüzde gençlerin dünyasında öne çıkan değerlerin bir önceki nesilden farklı olmasının ardında bu küresel dönüşümün etkisi bulunmaktadır (Düzgüner, 2015: 107).

Söz konusu bu dönüşümün *çalışma değerlerini* de etkilediği düşünülmektedir. Çalışmanın yeni ve esnek organizasyonu içerisinde, çalışmaya atfedilen değer ve bağımlı çalışanların kendilerini konumlandırmalarının farklılaştığını iddia eden, çok sayıda görüş mevcuttur. Özellikle 1970’lerin ortasından itibaren Inglehart çalışmaları etrafında yürütülen tartışmalar, bu dönüşümün köklü biçimde hissedildiğini göstermektedir. Buna göre, modern toplumlarda M.Weber’in analizlerinden itibaren önem verilen çalışma değerlerinin dünyevi ve materyal hedefleri çerçevesinde oluşan “ethos”un; Batı toplumlarında “Savaş Sonrası” kuşakla birlikte dönüşüme uğradığı düşünülmektedir. İçsel tutumlar ve Lasch’in kavramıyla ego-merkezli değerlerin çalışma kültürü başta olmak üzere, değerlerin ifadesinde farklılıklar yarattığı görülmektedir. Ayrıca Sennett’in analizlerinde söz konusu dönüşümün, üretim yöntemlerindeki farklılaşmalarla bağı görünür kılınmaya çalışmaktadır. Daha çok gençlik çağı üzerine yapılan bu çalışmalar, Türkiye’de sınırlı sayıda takipçi bulmuştur. Daha çok politik toplumsallaşma üzerine yapılan yorumlar ise, değer dönüşümünü etkileyen yapısal koşullar ile kısıtlı bağlar kurabilmektedir. Yine son yıllarda “kuşak” farklılıkları üzerine yoğunlaşan ve tanımlayıcı olmak dışında; analitik nitelikleri sınırlı olan bir ilgi alanından bahsedilebilir.

Bu çalışmanın amacı, söz konusu dönüşümü analitik bir biçimde değerlendirmeye ve değer dönüşümünü belirleyen yapısal koşulların Türkiye’de gençler üzerindeki etkilerini araştırmaya odaklanmaktadır. Özellikle Inglehart’ın analizinden hareket ederek; değer dönüşümünün hangi toplumsal gruplarda görülebileceği; gençler arası farklılıkları belirleyen koşullar ve bunların muhtemel sonuçlarını ele alınması hedeflenmektedir. Çalışmada Inglehart’ın modern öncesi ve sonrası tezinden hareketle, Türkiye için birçok alanda bir kırılma noktası olan 1980 yılı öncesi ve sonrası ele alınmakta ve 1980 yılından sonra doğan gençler ve gençlerin değerleri hedef kitleyi oluşturmaktadır. Nitekim 1980 yılı ve sonrası hem Türkiye’de hem de dünyada belirgin farklılıkların yaşandığı bir kırılma noktası olmuştur. Dönemin en önemli olaylarına bakıldığında; 1980 Askeri Darbesi, 24 Ocak Kararları, 1982 Anayasası, küreselleşme, teknolojinin gelişmesi, bilgi toplumuna geçiş, çalışma koşullarının farklılaşması gibi birbirini izleyen olaylardır. Yaşanan bu değişimler, çalışma değerlerinin farklılaşmasında ve gençliğin çalışma değerlerinin dönüşümünde de etkili olmuştur. Bu gençlik darbe rejimi ortamında yetişmiş, bastırılmış, apolitik ve depolitize bir gençlik

olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bu gençlik küreselleşmenin etkilerinin yaşandığı, medyanın, internetin gelişmiş olduğu bir ortamda büyüyen, konuşma ve yaşayış tarzı olarak Amerikanlaşma yaşayan bir gençlik olarak tanımlanmakta ve eleştirilmektedir (Lüküslü, 2006: 120).

Literatür incelendiğinde belirlenen bu üç değişkeni Inglehart'ın tezi bağlamında ölçen araştırmalara rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın ve çalışmada ulaşılabilecek sonuçların ilgili literatüre katkı sağlama açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışma bir alan araştırmasıdır. Araştırmanın evrenini; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'ndeki Akademik Personel oluşturmaktadır. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi web sayfasından elde edilen bilgilerden 2018 yılı Aralık ayı verilerine göre; üniversitede 1606 akademik personel görev yapmaktadır. Bu akademik personelin unvanlara göre sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 3.1.Akademik Personelin Unvana Göre Sayıları

Unvanlar	Sayıları
Profesör	175
Doçent	172
Dr. Öğretim Üyesi	395
Öğretim Görevlisi	475
Araştırma Görevlisi	389
Toplam	1606

Araştırma, fakültelerdeki akademik personel sayılarının temsil gücü yüksek olması gerekliliği açısından aşağıdaki beş fakültede gerçekleştirilmiştir. Bu fakültelerdeki akademik personelin unvanlara göre sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 3.2. Fakültelerdeki Akademik Personelin Unvanlara Göre Sayıları

	İ.İ.B.F	Tıp Fak.	Eğitim	Fen	Edebiyat	Mühendislik	Toplam
Prof.	22	25	16	31	25	14	133
Doç.	21	42	36	36	17	11	163
Dr.Öğr. Üyesi	23	58	42	18	41	31	213
Araş. Gör.	36	81	67	28	35	29	276
Toplam	102	208	181	123	120	85	819

Araştırma örneklem yöntemi, *basit tesadüfi örneklemedir*. Basit tesadüfi örnekleme yönteminde, evreni oluşturan her birimin örneklem içerisinde yer alma olasılığı aynıdır. Birimler birbirinden bağımsız olarak eşit seçilme şansına sahiptir (Ural ve Kılıç, 2006: 38).Örneklemin hesaplanmasında da en önemli koşul, ana kütleyi temsil edebilme yeteneğinde olan en küçük miktar olmasıdır. Sosyal bilimlerde ortalamanın standart hatasının 0,05'den daha küçük olması durumunda örneklem büyüklüğünün kabul edilebilir; yani %5'lik belirlilik düzeyinin yeterli olacağı belirtilmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 84-85). %5'lik belirlilik düzeyi, oluşturulan örneklemin özelliklerinin evren özelliklerinden %5'ten fazla farklı olmayacağını ve %95 güven düzeyinde verilerin elde edileceğini göstermektedir (Büyüköztürk vd. 2016: 177). Yapılan çalışmalarda genellikle %5'lik belirlilik düzeyinde çalışıldığı görülmektedir. Bunun anlamı, örnek kütlenin 100 kere seçilmesi durumunda, bunlardan en az 95 tanesi evrenin özelliklerini temsil edecek güce sahiptir (Çoşkun vd. 2010: 135). Tablo 3.3 de %5 sapma miktarı için ve %95 güven düzeyinde (0,05 belirlilik düzeyinde) belli evren büyüklükleri için örneklem büyüklükleri hesaplanmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 89).

Tablo 3.3. %5'lik Belirlilik Düzeyinde Uygun Örneklem Büyüklükleri

N	S	N	S
100	80	10.000	370
500	217	25.000	378
750	254	50.000	381
1.000	278	100.000	383
2.500	333	1.000.000	384
5.000	357	100.000.000	384

Çalışmada hesaplanan evren büyüklüğü için Tablo 3.3'e göre, kabul edilebilir örnek büyüklüğü %5'lik bir belirlilik düzeyinde 384 anketin yeterli olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde akademik personel sayısı 1606 olduğuna göre araştırma örneklem yeter sayısının 333 olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda uygulanması gereken 333 anketin çalışma amacına ulaşması bakımından yeterli olduğunu söylemek mümkündür.

1.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada nicel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Niceliksel veriler, araştırma soru formu aracılığıyla kişilere yüz yüze uygulanmıştır. Araştırma soru formunda, Abramson ve Inglehart (1995) tarafından Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey) için geliştirilen "Materyalizm-Post materyalizm" soru grubu ile yine aynı çalışmada çalışma değerleri için kullanılan "İçsel-Dışsal Çalışma Değerleri" soru grupları kullanılmaktadır. Soruların Türkçe çevirileri için Dünya Değerler Araştırması Türkçe soru formu kullanılmıştır.

Anket soru formu; kapalı uçlu, sıralama ve puanlama türlerinden oluşarak 3 bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, demografik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde, Ronald Inglehart Başkanlığında, 2010-2014 yılları arasında yapılan Dünya Değerler Araştırması'ndaki sorulara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde de, 1999-2004 yılları arasında yapılan, Dünya Değerler Araştırması'ndaki sorulara yer verilmekte, üç bölümde toplam 28 soru bulunmaktadır.

Araştırma soru formunda, Materyalizm- Post materyalizm soru grupları şu şekildedir: Yüksek seviyede ekonomik büyüme sağlanması, ülkenin güçlü bir savunma gücünün olması, insanların işlerinde ve topluluklarda yapılan işlerde daha fazla karar hakkına sahip olması, şehir ve kırsal bölgelerin daha güzel hale getirilmesi, ülkede düzen sağlanması, önemli hükümet kararlarında insanların daha fazla söz hakkına sahip olması, yükselen fiyatlarla mücadele, düşünce özgürlüğünün korunması, sabit bir ekonominin varlığı, daha az kişisel ve daha insancıl bir topluma doğru ilerleme, fikirlerin paradan daha önemli olduğu bir topluma doğru ilerleme, suçla savaşımdır. Burada belirtilen toplamdaki 12 ifade 3 guruba ayrılmış, her bir grup 4'e bölünerek, katılımcılardan her 4 ifadeden birinci en önemli ve ikinci en önemliyi seçmeleri istenmiştir.

Araştırma soru formunda İçsel-Dışsal Çalışma Değerleri soru grupları şu şekildedir: Tatmin edici düzeyde iyi bir ücret almak, işsiz kalma korkusu hissetmediğim güvenceli bir işe sahip olmak, çalışma saatlerinin iyi düzenlenmiş olması, cömert yıllık izin olanaklarına sahip olmam, çalışırken üzerimde çok fazla baskı olmaması, insanların yaptığım işe saygı duyması, çalışırken inisiyatif kullanabilmem, yaptığım işin bir şeyleri başardığım hissi vermesi, yaptığım işte sorumluluk alabilmem, yaptığım işin ilgimi çekmesi, yaptığım işin yeteneklerime uygun olmasıdır. Katılımcılardan buradaki 11 ifadeyi 1’den 10’a kadar puanlamaları istenmiştir.

Her iki soru grubu da bilimsel araştırmalarda kullanıma uygun şekilde geçerlilik ve güvenilirliğe sahiptir. Materyalizm ve Post materyalizm soru grubu daha önce başta McIntosh (1994), Wilson (2005) ve Bean ve Papadakis (1994) olmak üzere pek çok kez uygulanmıştır. İçsel ve dışsal çalışma değerleri ise yine başta Halman ve Müller (2006) ve Warr (2008) olmak üzere çok sayıda çalışma tarafından uygulanmış, geçerlilik ve güvenilirlikleri test edilmiştir.

1.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma yapılabilmesi için gerekli izinlerin verilmesi adına, Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kuruluna verilen araştırma önerisi ile başvuru yapılmıştır. Etik kurul tarafından 30.11.2018 tarih ve karar no 2 değerlendirilmesi ile saha araştırması başlangıç tarihi 01.01.2019 ve bitiş tarihi 31.01.2019 olarak anket çalışmasını gerçekleştirme talebi kabul edilmiştir. Anket kişilere elden verilerek, yüzyüze uygulanmış, anketteki ifadelere yönelik açıklamalar yapılmıştır. Anket sorularının anlaşılabilirliğini test etmek üzere 30 kişiye pilot çalışma uygulanmıştır. Alınan görüşler doğrultusunda, ankete son hali verilerek, fakültelere uygulanmış, belirtilen tarihler arasında veri toplama süreci tamamlanmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma; kapsamı, katılımcıları, veri toplama süreci ve süresi bakımından aşağıda belirtilen unsurlarla sınırlıdır:

- Çalışmanın kuramsal temelini oluşturan değerler, Inglehart’ın değerler modeli ile sınırlıdır.

- Araştırma sürecinde oluşturulan kuramsal düzey bağlamında oluşturulan veri toplama aracı ile sınırlıdır.
- Geliştirilen veri toplama aracı ile süre 1 Ocak – 31 Ocak 2019 tarihleri ile sınırlıdır.
- Katılım gönüllülük esasına göre belirlenmiş olup, araştırma 352 katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler, katılımcı akademisyenlerin, anket formundaki ölçek sorularına verdikleri cevaplarla sınırlıdır.
- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'ndeki İktisadi ve İdari Bilimler, Tıp, Eğitim, Fen-Edebiyat, Mühendislik fakültelerinde uygulanarak, tüm fakültelerdeki akademisyenler üzerinde uygulanmayışı ile sınırlıdır.
- Araştırma kapsamında yapılan anket çalışmasından elde edilen verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması Mart-Nisan 2019 tarihleri ile sınırlıdır.

1.6. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, katılımcıların materyalist-post materyalist değerleri ile içsel-dışsal çalışma değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı ve bu anlamlılığın ankete katılan hangi gruplar için (cinsiyet, medeni durum, yaş, öğrenim durumu, kurumdaki pozisyon) daha belirgin olduğunu ortaya koymaktır.

Hipotezler:

H1:Materyalist ve Post materyalist değerlere sahip katılımcılar birbirinden ayrılmaktadırlar. 1980 öncesi kuşak, materyalist değerleri benimserken, 1980 sonrası kuşak post-materyalist değerleri benimsemektedir.

H2:İçsel ve dışsal çalışma değerlerine sahip katılımcılar birbirinden ayrılmaktadırlar. 1980 öncesi kuşak, dışsal değerleri benimserken, 1980 sonrası kuşak içsel değerleri benimsemektedir.

H3:Materyalist görüşe sahip katılımcıların dışsal çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi, post materyalist görüşe sahip katılımcıların ise içsel çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi vardır.

H4: Katılımcıların materyalist ve post materyalist değerleri, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve kurumdaki pozisyona göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık arz etmektedir.

H5: Katılımcıların içsel ve dışsal çalışma değerleri, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve kurumdaki pozisyona göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık arz etmektedir.

1.7.Verilerin Analizi

Çalışmadaki analizler için SPSS istatistik programı (versiyon 24.0) kullanılmıştır. İki kategoriye sahip (örneğin cinsiyet değişkeni: kadın/erkek, yaş değişkeni: 1980 öncesi ve 1980 sonrası) değişkenlerin ölçek skorlarının karşılaştırmalı fark testlerinde, bağımsız gruplar arası t-test tekniği, ikiden fazla kategoriye sahip (örneğin eğitim düzeyi değişkeni: lisans/yüksek lisans/ doktora) değişkenlerin ölçek skorlarının karşılaştırmalı fark testlerinde ise, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniği kullanılmıştır. Sayısal (sürekli) değişkenlerin aralarındaki ilişkinin etki gücü (effect size) ve anlamlılığının (p) incelenmesinde ise, Pearson Korelasyon Katsayı analiz tekniği uygulanmıştır.

Katılımcıların materyalist ve post materyalist değer düzeylerini belirlemek için, Inglehart'ın ölçeğindeki 12 maddeye verdikleri yanıtlar analiz edilmektedir. Bu bağlamda, her bir katılımcının 12 madde içerisinden seçmiş olduğu 6 maddenin (3 tanesi 1. Seçim, 3 tanesi ise 2. Seçim) kaçının materyalist, kaçının da post materyalist değeri ifade ettiğine bakılmaktadır. Tüm seçimlerini materyalizmi ifade eden maddelerden yana yapmak, en yüksek materyalizm değerini, tüm seçimlerini post materyalizmi ifade eden maddelerden yana yapmak en yüksek post materyalizm değerini ifade etmektedir.

Katılımcıların içsel ve dışsal çalışma değerleri, anketteki 2. Ölçekte kullanılan maddeler aracılığı ile analiz edilecektir. Bahse konu ölçekte 11 madde bulunmaktadır. Bu maddelerden ilk 5 tanesi dışsal çalışma değerini, son 6 tanesi ise içsel çalışma değerini ifade etmektedir. Katılımcılar, her bir maddenin kendileri için ne kadar önemli olduğunu 1 ile 10 arasındaki bir skalada puanlamaktadır. Dışsal değeri ifade eden 5 madde göz önünde bulundurulduğunda, dışsal değerlere tam anlamıyla önem veren bir katılımcının dışsal değerler skoru 50 olmaktadır (5*10). İçsel değerlere hiç önem

vermeyen bu katılımcı tipinin içsel değerler skoru da 5 olmaktadır (5*1). Benzer şekilde, içsel değerlere tam anlamıyla önem veren bir katılımcının içsel değerler skoru 60 (6*10) olmaktadır. İçsel değerlere hiç önem vermeyen bu katılımcı tipinin içsel değerler skoru da 6 olmaktadır (6*1).

Bu yöntem üzerinden, her bir katılımcı için 4 farklı ölçek skoru elde edilmektedir. Birinci skor, katılımcılarının materyalist değeri puanını (min:0 maks:6), ikinci skor, katılımcıların post materyalist değeri puanını (min:0, maks:6), üçüncü skor katılımcıların dışsal çalışma değerleri puanını (min:5, maks:50) ve dördüncü skor da katılımcıların içsel çalışma değerleri puanını (min:6, maks:60) ifade etmektedir.

1.8. Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Testleri

Toplam 12 önermeden oluşan ve 6'sı post materyalist, diğer 6'sı da materyalist değerleri ifade eden Inglehart'ın "Post Materyalizm Ölçeğine" yönelik geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Bu bağlamda, Bean ve Papadokis'in (1994)¹⁰ Post materyalizm çalışmasının faktör analizinde kullanmış oldukları yöntemden yararlanılmış ve ölçekteki bahse konu 12 önermeden her birinin katılımcılar tarafından birinci veya ikinci tercihlerinde yer alıp almadığı, sırasıyla 1 ve 0 olarak kodlanmıştır. Böylelikle, her bir katılımcının, materyalist değerleri ifade eden 12 önermenin her birisi için tercihleri dikotomik olarak kodlanmıştır (1= bu önerme katılımcının birinci veya ikinci tercihinde yer almıştır, 0= bu önerme katılımcının birinci veya ikinci tercihinde yer almamıştır). Ölçekte önermelere dikotomik kodlama uygulandıktan sonra, post materyalist önermeler ile materyalist önermelerin geçerlilik güvenilirlik testleri yapılmıştır. Uygulanan Cronbach Alpha testi sonucunda, materyalist değerlere ilişkin maddelerin iç tutarlılık katsayısı 0,553; post materyalist değerlere ilişkin maddelerin iç tutarlılık katsayısı ise 0,513 olarak bulunmuştur.

Araştırmada kullanılan ikinci ölçek, Dünya Değerler Anketinde (World Values Survey) bulunan ve katılımcıların iş yönelimlerini ölçen toplam 11 sorudan oluşmaktadır. Her bir soruda katılımcılara bir takım iş nitelikleri (work qualities)

¹⁰Bean, Clive; Papadokis, Elim (1994), Polarized Priorities of Flexible Alternatives? Dimensionality in Inglehart's Materialism -Postmaterialism Scale, International Journal of Public Opinion Research, 6(3), 264-288.

sorulmakta, katılımcılar bu iş niteliklerinin kendileri için ne kadar önemli olduğunu 1'den 10'a kadar olan bir skalada (1=bu iş niteliği benim için hiç önemli değil, 2= bu iş niteliği benim için çok önemli) işaretlemektedirler. Ölçekteki 11 maddenin 5 maddesi dışa dönük (extrinsic) iş değerlerini, kalan 6 maddesi ise içe dönük (intrinsic) iş değerlerini ifade etmektedir.¹¹ Bahse konu ölçeğin geçerlilik güvenirlik testi için Cronbach alpha testi yapıldığında, tüm maddeler açısından iç tutarlılık katsayısının 0,843; dışa dönük iş değerlerinin iç tutarlılık katsayısının 0,707; içe dönük iş değerlerinin iç tutarlılık katsayısının ise 0,883 olduğu görülmüştür.

2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu kısımda araştırmanın bulgularına yer verilmektedir. Katılımcıların sosyo-demografik değişkenlerine ilişkin istatistikler tanımlandıktan sonra, araştırma formunda yer alan materyalist-post materyalist değerler ölçeği ile içsel-dışsal çalışma değerleri ölçeği hipotezler bağlamında istatistiki analizlerle test edilmekte, test edilen bu ölçeklerin demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmaktadır.

2.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Değişkenlerine Dair Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya toplam 352 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılanların 138'i (%39,2) kadın, 214'ü ise (%60,8) erkektir. Türkiye'de 1980 yılı birçok alanda kırılma noktası olduğundan, araştırmadaki katılımcılar doğum tarihlerine göre 1980 öncesi ve 1980 sonrası kuşak olarak 2'ye ayrılmışlardır. 1980 ve sonrası (+) ile 1980 öncesi (-) ile gösterilmektedir. Aşağıdaki tabloda katılımcıların sosyo-demografik durumlarına dair istatistiksel dağılım tablosu sunulmaktadır;

¹¹Halman Loek, Müller Hans (2006), Comparing Orientations to Work in African and European Societies, International Journal of Comparative Sociology, Vol 47(2): 117–143

Tablo 3.4. Katılımcıların Sosyo-Demografik Durumlarına Dair Tanımlayıcı İstatistikler

	Kadın		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Gençlik Durumu						
1980 (-)	58	42,0	110	51,4	168	47,7
1980 (+)	80	58,0	104	48,6	184	52,3
Toplam	138	100,0	214	100	352	100
Medeni Durumu						
Evli	81	58,7	153	71,5	234	66,5
Bekar	57	41,3	61	28,5	118	33,5
Toplam	138	100,0	214	100	352	100
Öğrenim Durumu						
Lisans	6	4,3	8	3,7	14	4
Yük. Lisans	39	28,3	44	20,6	83	23,6
Doktora	93	67,4	162	75,7	255	72,4
Toplam	138	100	214	100	352	100
Akademik Unvan						
Araş. Gör.	67	48,6	90	42,1	157	44,6
DÖÜ	36	26,1	40	18,7	76	21,6
Doçent	23	16,7	50	23,4	73	20,7
Profesör	12	8,7	34	15,9	46	13,1
Toplam	138	100	214	100	352	100
Fakülte						
Tıp Fak.	31	22,5	40	18,7	71	20,2
Eğitim Fak.	29	21	37	17,3	66	18,8
Müh. Fak.	16	11,6	33	15,4	49	13,9
Fen Fak.	16	11,6	29	13,6	45	12,8
Edeb. Fak.	21	15,2	29	13,6	50	14,2
İ.İ.B.F.	25	18,1	46	21,5	71	20,2
Toplam	138	100	214	100	352	100

Tablo 3.4'deki bulgulara bakıldığında, 1980 öncesi ve sonrası doğan katılımcıların sayısının oldukça dengeli olduğu, katılımcıların %47,7'sinin (N=168) 1980 öncesi kuşak, %52,3'ünün ise 1980 sonrası kuşak olduğu görülmektedir. Erkek katılımcılarda kuşaklar oldukça dengeli iken (1980(-)=%51,4, 1980(+)=%48,6), kadınlarda 1980 sonrası doğanların oranının (%58), 1980 ve öncesi doğanlara kıyasla (%42) daha yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, katılımcıların üçte birinin (%66,5) evli olduğu, bu oranın erkeklerde (%71,5) kadınlara kıyasla (%58,7) çok daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların %96'sının lisansüstü öğrenim düzeyinde olduğu, katılımcılardan sadece 14'ünün (%4) lisans düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Hem erkekler (%75,7), hem de kadınlar (%67,4) açısından katılımcıların büyük çoğunluğunun doktora düzeyinde öğrenim durumuna sahip olduğu görülmektedir. Öğrenim düzeyi yüksek lisans olanlar kadınlarda %28,3 (N=39), erkeklerde ise %20,6 (N=44) düzeyindedir. Tablo 3.4'de sunulan, katılımcıların akademik unvanları incelendiğinde, neredeyse yarıya yakınının (%44,6) araştırma görevlisi olduğu, bu oranın kadınlarda (%48,6) erkeklere kıyasla (%42,1) biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kişilerden Doktor Öğretim Üyesi (D.Ö.Ü) ile Doçent olanların oranları birbirlerine oldukça yakındır (sırasıyla %21,6 ve %20,7). Cinsiyet bazında değerlendirildiğinde ise, kadınlardan doktor öğretim üyesi olanların oranı (%26,1), erkeklerden doktor öğretim üyesi olanlara kıyasla (%18,7) daha yüksektir. Doçentlikte ise tam tersi bir orantı söz konusudur (erkekler %23,4, kadınlar %16,7). Profesör unvanına sahip erkek katılımcıların oranı (%15,9), kadın katılımcılarla karşılaştırıldığında (%8,7) neredeyse iki kat daha fazladır. Tablo 3.4'ün son bölümünde yer alan, araştırmaya katılan katılımcıların bağlı olduğu fakülteler incelendiğinde ise, bağlı olunan fakültelerin oranlarının nispeten dengeli olduğu, en fazla katılımcı içeren fakültenin Tıp Fakültesi (%20,2) ve İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İ.İ.B.F) olduğu (%20,2), en az katılımcı içeren fakültenin ise %12,8 oran ile Fen Fakültesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran, hem erkek hem de katılımcıların bağlı olduğu fakültelerin oranları bakımından oldukça benzer düzeylerde dir.

2.2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere Dair Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmada iki tür ölçek kullanılmıştır. Bunlardan birincisi araştırma soru formunda yer alan Abramson ve Inglehart (1995) tarafından Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey) için geliştirilen 12 maddelik “Materyalizm-Post materyalizm Değerleri” soru grubu ölçeğidir. Diğeri ise, yine aynı araştırmada çalışma değerleri için kullanılan “İçsel-Dışsal Çalışma Değerleri” ölçeğidir.

2.2.1. Materyalist-Post Materyalist Değerler Ölçeğine Yönelik Bulgular

Inglehart (1981)¹², batılı toplumların karakteristik değerlerinin iki kümede toplanabileceğini, bunlardan birinin fiziksel veya ekonomik güvenlik ihtiyacını ifade eden materyalist değerler, diğerrinin ile daha fazla demokratikleşme ve insanların siyasal süreçlere daha fazla katılımını ifade eden post materyalist değerler olduğu hipotezini öne sürmektedir. Inglehart’a göre, post materyalizm ölçeğinde katılımcıların işaretlediği 6 önermeden tamamı post materyalist değerleri ifade ediyorsa katılımcı post materyalist değerlere, bu 6 önermeden tamamı materyalist değerleri ifade ediyorsa katılımcı materyalist değerlere sahip olmaktadır. Eğer katılımcının işaretlediği 6 önerme hem materyalist hem de post materyalist değerleri içeriyorsa, bu durumda katılımcı karışık (mixed) değerlere sahip olmaktadır¹³. Bu kısımda, katılımcıların materyalist ve post materyalist değerlere ilişkin ölçek skorlarının, ankette katılımcılara sorulan yaş, medeni durum, üniversitedeki öğrenim durumu, akademik unvan ve bağlı bulunulan fakültenin seviyelerine göre anlamlı düzeyde farklılık oluşturup oluşturmadığına bakılmaktadır. Materyalizm-post materyalizme yönelik araştırmada test edilen hipotez şu şekildedir: *(H1)Materyalist ve Post materyalist değerlere sahip katılımcılar birbirinden ayrılmaktadırlar. 1980 öncesi kuşak, materyalist değerleri benimserken, 1980 sonrası kuşak, post materyalist değerleri benimsemektedir.* Bahse konu fark testleri, iki seviyeli kategorik değişkenler için (örneğin evli-bekar) t-test, üç ve daha fazla seviyeli kategorik değişkenler için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testleri ile gerçekleştirilmiştir.

¹² Inglehart, R. (1981), Post-Materialism in an environment of insecurity. American Political Science Review, 79, 97-116

¹³ Wilson, M.S. (2005), A Social-Value Analysis of Postmaterialism, The Journal of Social Psychology, 145(2), 209-224.

Bu ölçüm metodundan yararlanılarak, çalışmadaki katılımcılar materyalist, post materyalist ve karışık kategorilerine ayrılmıştır. Aşağıda, bu kategorilere ayrılan katılımcılar cinsiyetlerine göre karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır:

Tablo 3.5. Cinsiyete Göre Materyalist-Post Materyalist Değerler Dağılımı

Değerler	Kadın		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Materyalist	6	4,3	5	2,3	11	3,1
Post Materyalist	9	6,5	26	12,1	35	9,9
Karışık	123	89,1	183	85,5	306	86,9

Tablo 3.5’de de görüldüğü üzere, Post Materyalizm ölçeğinde 6 maddenin tamamında da materyalist değerleri işaretleyen toplam katılımcı sayısı sadece 11’dir (%3,1). Bu oran, kadınlarda (%=4,3), erkeklere kıyasla (%2,3) yaklaşık iki kat daha fazladır. Post materyalizm ölçeğinde 6 maddenin tamamında da post materyalist değerleri işaretleyen toplam katılımcı sayısı ise 35’tir (%9,9). Bu oran, kadınlarda (%=6,5), erkeklere kıyasla (%12,1) yaklaşık iki kat daha azdır. Tablo 3.5’deki sonuçlar, katılımcılardan büyük çoğunluğunun (N=306, %86,9) ne tam olarak materyalist, ne de tam olarak post materyalist değerlere sahip olduğunu, aksine her iki değeri de içine alan karışık değer kategorisi içerisinde yer aldıklarını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, materyalist ve post materyalist görüşe sahip katılımcıların birbirinden büyük oranda ayrılmadığı, sadece materyalist veya sadece post materyalist görüşe sahip katılımcıların (N=11+35=46), her iki görüşe de yatkın katılımcılara (N=306) kıyasla çok daha az sayıda olduğu görülmektedir.

Bir katılımcının kendisine sunulan önermelerden tamamını (n=6) post materyalist değer içeren önermelerden seçmesi durumunda post materyalist kategorisine dâhil edildiği belirtilmişti. Dolayısı ile katılımcıların işaretlediği 6 maddeden tamamı (n=6) post materyalist değer ifade ediyorsa post materyalist, hiçbir post materyalist değer içermiyorsa (n=0) materyalist kategorisine dâhil edilmişlerdir. Katılımcıların post materyalist puanlarının ortalaması 3,54; ortancası ise 4’tür. Katılımcıların materyalist puanlarının ortalaması 2,46; ortancası ise 2’dir. Bu veriler ışığında, araştırmaya katılan katılımcıların post materyalist ve materyalist değerleri birbirine oldukça yakın oranlarda

işaretledikleri, fakat post materyalist değer ifade eden önermelerin ortalamasının, her iki değeri de eşit seviyede baz alan 3 değerine (post materyalist önerme sayısı =3, materyalist önerme sayısı =3) oranla yarım puan (0,54) daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, katılımcıların post materyalist değerlere olan temayülünün, materyalist değerlere olan temayüllerinden biraz daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan bağımlı gruplar arası fark testinde (paired samples t-test), katılımcıların materyalist ve post materyalist puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($t(351)=-6,771$; $p<0,001$). Katılımcıların post materyalist ve materyalist puanlarının frekans dağılımı aşağıda sunulmaktadır (Tablo 3.6).

Tablo 3.6 Katılımcıların Post Materyalist ve Materyalist Puanlarının Frekans Dağılımı

Puan Türü	Materyalist Değerler			Post-Materyalist Değerler		
	N	%	Kümülatif %	N	%	Kümülatif %
0	35	9,9	9,9	11	3,1	3,1
1	64	18,2	28,1	21	6	9,1
2	88	25	53,1	55	15,6	24,7
3	78	22,2	75,3	78	22,2	46,9
4	55	15,6	90,9	88	25	71,9
5	21	6	96,9	64	18,2	90,1
6	11	3,1	100	35	9,9	100

Tablo 3.6’da görüleceği üzere materyalist puanlar ile post materyalist puanlar tam olarak asimetriktir. Örneğin tablonun solunda yer alan materyalist değerlerden tam puan (6) alan katılımcı sayısı (N=11), tablonun sağında yer alan post materyalist değerlerden sıfır puan alan katılımcı sayısına (N=11) denk gelmektedir. Tablodaki yüzde ve kümülatif yüzde değerlerine bakıldığında, katılımcıların en fazla yoğunlaştığı puan grubunun, materyalist değerlerde 2-3 puan, post materyalist değerlerde ise bunun asimetric karşılığı olan 3-4 puan aralığı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3.7. Farklı Sosyo-Demografik Özelliklere Sahip Katılımcıların Materyalist-Post Materyalist Çalışma Değerlerine Yönelik Fark Testleri

Değerler	Tanımlayıcı İstatistikler				Fark Testleri	
	Kategori	N	Ortalama	S.S.	t / F	p
1980 (+) ve 1980 (-) Katılımcıların Materyalist- Post Materyalist Değerleri						
Materyalist	1980(-)	168	2,41	1,465	-0,556	0,579
	1980(+)	184	2,5	1,54		
Post Materyalist	1980(-)	168	3,59	1,465	0,556	0,579
	1980(+)	184	3,5	1,54		
Evli ve Bekâr Katılımcıların Materyalist Değerleri						
Materyalist	Evli	234	2,53	1,506	1,2	0,231
	Bekâr	118	2,32	1,496		
Farklı eğitim düzeylerine sahip katılımcıların materyalist değerleri						
Materyalist	Lisans	14	2,93	1,439	1,378	0,253
	Yük. Lisans	83	2,6	1,682		
	Doktora	255	2,38	1,442		
	Total	352	2,46	1,503		
Farklı akademik unvanlara sahip katılımcıların materyalist değerleri						
Materyalist	Araş. Gör.	157	2,46	1,591	0,241	0,867
	DÖÜ	76	2,34	1,352		
	Doç.	73	2,49	1,538		
	Prof.	46	2,57	1,409		
Farklı görev yerlerine (fakülte) sahip katılımcıların materyalist değerleri						
Materyalist	Tıp Fak. (a)	71	3,07	1,589	3,715	0,003 Post-Hoc: a>b a>e
	Eğitim Fak. (b)	66	2,11	1,448		
	Müh. Fak. (c)	49	2,31	1,342		
	Fen Fak. (d)	45	2,49	1,272		
	Edeb. Fak. (e)	50	2,16	1,346		
	İ.İ.B.F. (f)	71	2,46	1,663		

Tablo 3.7'deki bulgulara bakıldığında, yaş değişkeninde; 1980 öncesi doğanlar ile 1980 sonrası doğan katılımcıların materyalist değerlerine yönelik yapılan fark testinde, katılımcıların materyalist değerler ölçeğine ilişkin puan ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu (sırasıyla $\bar{x} = 2.41$ ve $\bar{x} = 2.5$) ve aradaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı ($t(350) = -0,556$; $p = 0,579$) görülmektedir. Öte yandan az bir farkla 1980 sonrası doğan kuşağın, 1980 öncesi doğan kuşağa göre daha fazla materyalist değerlere sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H1 hipotezindeki önerme doğrulanmamaktadır. Katılımcıların post materyalist puanları, materyalist puanlarının asimetrik değeri olduğundan, (örneğin materyalist puanı 6 olan birinin post materyalist puanı $6-6=0$; materyalist puanı 0 olan birinin p.m. puanı $|0-6|=6$, materyalist puanı 4 olan birinin, p.m. puanı $|6-4|=2$ olacaktır) 1980 sonrası ile 1980 öncesi kuşağın materyalist puan farkları ile post materyalist puan farklarına ilişkin t-test sonuçları bire bir aynıdır. Dolayısı ile analizlerde tablolarda sadece materyalist puanlara ilişkin istatistikler ve test sonuçları verilmektedir.

Evli olan katılımcılar ile bekâr olan katılımcıların materyalist değerlerine yönelik yapılan fark testinde, evli ve bekâr katılımcıların materyalist değerler ölçeğine ilişkin puan ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu (sırasıyla $\bar{x} = 2.53$ ve $\bar{x} = 2.32$) ve aradaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı ($t(350) = 1,200$; $p = 0,232$) görülmektedir. Bu bakımdan, her ne kadar bekâr katılımcılar post materyalist değerlere biraz daha yakın görünseler de, evli katılımcılara kıyasla bu yakınlık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Katılımcıların öğrenim durumlarının, onların materyalist değerlere bakış açılarını etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla yapılan analizlerde, katılımcıların lisans, yüksek lisans veya doktora mezunu olmasının, onların materyalist veya post materyalist değerlere verdiği önem bakımından anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmektedir ($F(2,349) = 1,378$; $p = 0,253$). Tablo 3.7 de de görüleceği üzere, öğrenim düzeyi yükseldikçe katılımcıların materyalizm değerlere verdikleri önem seviyesi düşmekte ve dolayısı ile post materyalist değerlere verdikleri önem de artmaktadır. Örneğin lisans mezunlarının ankette işaretledikleri materyalist önerme sayılarının ortalamaları 2,93 iken, yüksek lisans mezunlarında bu değer ortalaması 2,60, doktora

mezunlarında ise 2,38'dir. Ne var ki, yapılan ANOVA testleri sonucunda, aradaki bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Katılımcıların akademik unvanlarının, onların materyalist değerlere bakış açılarını etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testinde, katılımcıların araştırma görevlisi, doktor öğretim üyesi (D.Ö.Ü.), doçent veya profesör olmalarının, onların materyalist veya post materyalist değerlere verdiği önem bakımından anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmektedir $F(3,348)=0,241$; $p=0,867$). Bir önceki tabloda öğrenim düzeyi arttıkça, anlamlı düzeyde olmasa da post materyalist değerlere verilen değer de arttığı görülmekteydi. Akademik unvan için böyle bir örüntü de görülmemektedir. Araştırma görevlisi, doktor öğretim üyesi (D.Ö.Ü.), doçent ve profesörlerin materyalist puan ortalamaları (sırasıyla $\bar{x} =2,46$, $\bar{x} =2,34$, $\bar{x} =2,49$ ve $\bar{x} =2,57$) birbirlerine oldukça yakın düzeylerde ve bunlar arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Katılımcıların bağlı bulunduğu fakültelerin, onların materyalist değerlere bakış açılarını etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testinde, katılımcıların tıp, eğitim, mühendislik, fen, edebiyat veya İ.İ.B.F. fakültelerine bağlı olmalarının, onların materyalist değerlerine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etki ettiği görülmektedir $F(5,346)=3,715$; $p=0,003$). Tablo 3.7 incelendiğinde, materyalist değerlere en fazla önem veren katılımcı grubunun Tıp Fakültesine bağlı olduğu ($\bar{x} =3,07$), materyalist değere en az önem veren ($\bar{x} =2,11$), dolayısı ile post materyalist değere en çok önem veren grubun ise Eğitim Fakültesine bağlı olduğu görülmektedir. Materyalist ve post materyalist değerler bakımından hangi fakültele bağlı katılımcı grupları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey post hoc testi sonucunda; Tıp Fakültesine bağlı olan katılımcıların materyalist değerler ortalamasının ($\bar{x} =3,07$) Eğitim Fakültesine bağlı katılımcı grubunun materyalist değerler ortalamasından ($\bar{x} =2,11$) yüksek olduğu ve aradaki bu farkın anlamlı olduğu ($p=0,002$); yine Tıp Fakültesine bağlı olan katılımcıların materyalist değerler ortalamasının ($\bar{x} =3,07$) Edebiyat Fakültesine bağlı katılımcı grubunun materyalist değerler ortalamasından ($\bar{x} =2,16$) yüksek olduğu ve aradaki bu farkın anlamlı olduğu ($p=0,012$) görülmektedir. Dolayısıyla H4 hipotezinde yer alan, *katılımcıların materyalist ve post materyalist değerleri, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve*

kurumdaki pozisyon, fakülteye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık arz etmektedir, önermesi fakülte bazında doğrulanmaktadır.

2.2.2. İçsel-Dışsal Çalışma Değerleri Ölçeğine Yönelik Bulgular

Araştırmada kullanılan bir diğer ölçek, dünya değerler anketinden alınan, içsel ve dışsal çalışma değerleri ölçeğidir. Bahse konu ölçekte 11 madde bulunmaktadır. Bu maddelerden ilk 5 tanesi dışsal (extrinsic) çalışma değerini, son 6 tanesi ise içsel (intrinsic) çalışma değerini ifade etmektedir. Katılımcılar, her bir maddede ifade edilen çalışma değerinin (örn: *tatmin edici düzeyde ücret almak, iyi çalışma saatleri, yapılan işin ilgi çekici olması v.s.*) kendileri için ne kadar önemli olduğunu 1 ile 10 arasındaki bir skalada puanlamışlardır. Dışsal değeri ifade eden 5 madde göz önünde bulundurulduğunda, dışsal değerlere tam anlamıyla önem veren bir katılımcının dışsal değerler skoru 50 olacaktır (5×10). İçsel değerlere hiç önem vermeyen bu katılımcı tipinin içsel değerler skoru da 5 olacaktır (5×1). Benzer şekilde, içsel değerlere tam anlamıyla önem veren bir katılımcının içsel değerler skoru 60 (6×10) olacaktır. Dışsal değerlere hiç önem vermeyen bu katılımcı tipinin dışsal değerler skoru da 6 olacaktır (6×1). Bu kısımda, katılımcıların içsel ve dışsal çalışma değerlerine ilişkin ölçek skorlarının, ankette katılımcılara sorulan cinsiyet, yaş (1980 öncesi ve sonrası kuşak), medeni durum, üniversitedeki öğrenim durumu, akademik unvan ve bağlı bulunulan fakültenin seviyelerine göre anlamlı düzeyde farklılık oluşturup oluşturmadığına bakılmaktadır. İçsel-dışsal çalışma değerlerine yönelik araştırmada test edilen hipotez şu şekildedir: *(H2)İçsel ve dışsal çalışma değerlerine sahip genç ve yaşlı katılımcılar birbirinden ayrılmaktadırlar. 1980 öncesi kuşak, dışsal değerleri benimserken, 1980 sonrası kuşak, içsel değerleri benimsemektedir.* Bahse konu fark testleri, iki seviyeli kategorik değişkenler için (örneğin evli-bekar) T-TEST, üç ve daha fazla seviyeli kategorik değişkenler için ise tek yönlü varyans analizi ANOVA testleri ile gerçekleştirilmiştir. Aşağıda, katılımcıların içsel ve dışsal çalışma değerleri skorları, cinsiyete göre karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır (Tablo 3.8).

Tablo3.8. Katılımcıların Cinsiyete Göre İçsel ve Dışsal Çalışma Değeri Skorları

Cinsiyet	Dışsal Çalışma Değerleri			İçsel Çalışma Değerleri		
	Ortalama	Ortanca	S.S.	Ortalama	Ortanca	S.S.
Kadın	43,36	44	5,81	55,91	58	4,96
Erkek	40,44	41	6,23	54,37	56	6,01
Toplam	41,58	42	6,23	54,97	56	5,66

Tablo 3.8’de görüleceği üzere, katılımcıların içsel çalışma değeri puan ortalamalarının ($\bar{x} = 54,97$), dışsal çalışma değeri ortalamalarından ($\bar{x}=41,58$) çok daha yüksektir. Bu ortalama oranları, hem kadınlarda (içsel=55,91, dışsal=43,36), hem de erkeklerde (içsel=54,37, dışsal=40,44) birbirine oldukça yakın düzeylerde dir.

Yapılan t-test analizlerinde, katılımcıların içsel ve dışsal puan ortalamaları arasındaki farkın (54,97-41,58) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu görülmektedir ($t(351)=43,99$; $p<0,001$). Diğer yandan, yapılan fark testlerinde, kadınların dışsal çalışma değerlerine verdikleri önemin, ($\bar{x} =43.36 \pm 5.81$), erkeklerin dışsal çalışma değerlerine verdikleri önemden ($\bar{x} =40.44 \pm 6.23$) daha fazla olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur ($t(350)=4,401$; $p<0,001$). Benzer şekilde, kadınların içsel çalışma değerlerine verdikleri önemin, ($\bar{x} =55.91 \pm 4.96$), erkeklerin içsel çalışma değerlerine verdikleri önemden ($\bar{x} =54.37 \pm 6.01$) daha fazla olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur ($t(350)=2,516$; $p=0,012$). Kadın ve erkeklerin içsel ve dışsal çalışma değerlerine dair verdikleri öneme dair fark testleri, Tablo 3.9’da sunulmaktadır.

Tablo 3.9. Kadın ve Erkeklerin İçsel ve Dışsal Değerlerine Yönelik Fark Testleri

İş Değerleri	Varyans Eşitliği Testi (Levene)		Ortalama Eşitliği Testi (t-test)				
	F	p	t	s.d.	p	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı
Dışsal Değerler	1,748	0,187	4,401	350	<0,001	2,916	0,663
İçsel Değerler	2,795	0,095	2,516	350	0,012	1,544	0,614

Sonuç olarak bakıldığında, katılımcıların içsel çalışma değerine, dışsal çalışma değerine kıyasla çok daha fazla önem verdikleri, bu durumun hem kadınlar hem de

erkekler için geçerli olduğu gör÷lmektedir. Ayrıca kadınların, hem içsel hem de dışsal değêrlere, erkeklere göre daha fazla önem verdikleri de anlaşılmaktadır.

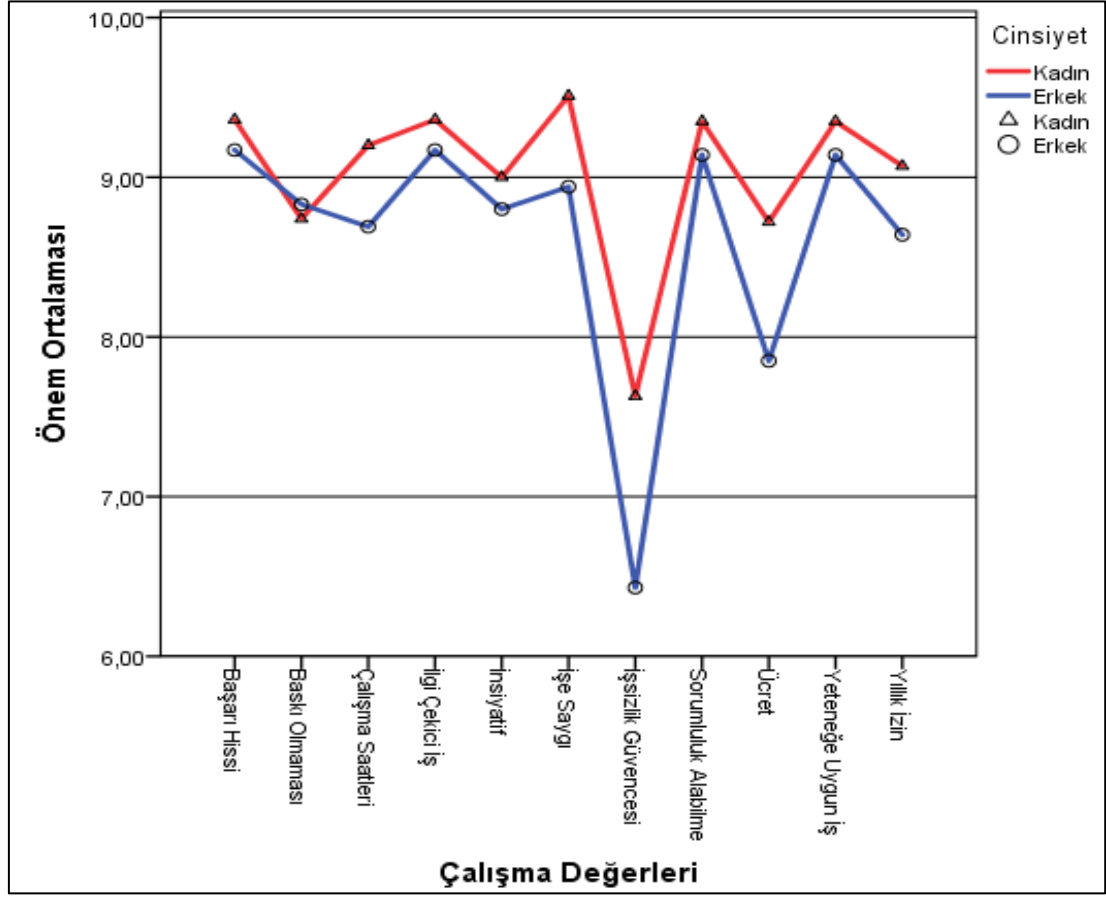
Katılımcıların hangi iş değêrlerine ne derece önem verdiklerine yönelik yapılan incelemede, kadınların en çok, “yaptıkları işe insanların saygı duymasına” önem verdikleri ($\bar{x} = 9.51$), en az ise “İşsiz kalma korkusu hissetmedikleri güvenceli bir işe sahip olma” konusuna önem verdikleri ($\bar{x} = 7.63$) gör÷lmektedir. Erkeklerde ise en çok önem verilen iş değêrleri “yaptıkları işin bir şeyleri başardıkları hissi vermesi” ($\bar{x} = 9.17$) ve “yaptıkları işin ilgilerini çekmesi” ($\bar{x} = 9.17$), en az önem verdikleri iş değeri ise “işsiz kalma korkusu hissetmedikleri güvenceli bir işe sahip olma”dır ($\bar{x} = 6.43$). Kadın ve erkek katılımcıların çalışma değêrleri ölçek madde puanlarına dair istatistikler ve fark testleri Tablo 3.10 da sunulmuştur.

Tablo 3.10. Kadın ve Erkek Katılımcıların Çalışma Değerleri Ölçek Madde Puanlarına Dair İstatistikler ve Fark Testleri

Çalışma Değerleri Ölçeği	Kadın			Erkek			Fark Testleri	
	Ort.	Ortanca	S.S.	Ort.	Ortanca	S.S.	t	p
Madde_1 (Ücret)	8,72	9	1,597	7,85	8	2,075	4,449	0,000
Madde_2 (İşsizlik Güvencesi)	7,63	8	2,182	6,43	6	2,376	4,758	0,000
Madde_3 (Çalışma Saatleri)	9,2	10	1,434	8,69	9	1,603	2,999	0,003
Madde_4 (Yıllık İzin)	9,07	10	1,567	8,64	9	1,694	2,392	0,017
Madde_5 (Baskı Olmaması)	8,74	9	1,558	8,83	9	1,464	0,537	0,592
Madde_6 (İşe Saygı)	9,51	10	0,822	8,94	9	1,428	4,73	0,000
Madde_7 (İnisiyatif)	9	9	1,296	8,8	9	1,387	1,33	0,184
Madde_8 (Başarı Hissi)	9,36	10	0,988	9,17	10	1,196	1,554	0,121
Madde_9 (Sorumluluk Alabilme)	9,35	10	0,964	9,14	10	1,221	1,774	0,077
Madde_10 (İlgi Çekici İş)	9,36	10	0,988	9,17	10	1,196	1,554	0,121
Madde_11 (Yeteneğe Uygun İş)	9,35	10	0,964	9,14	10	1,221	1,774	0,077

Tablo 3.10 incelendiğinde, çalışma değerleri ölçeğinde 11 madde olarak sıralanan değerden ücret, işsizlik güvencesi, çalışma saatleri, yıllık izin ve işe saygıyı ifade eden değerlere kadınların erkeklerden daha fazla önem verdiği ve aradaki bu ortalama farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu, diğer yandan baskı olmaması, inisiyatif kullanabilme, başarı hissi, sorumluluk alabilme, işin ilgi çekici olması ve yeteneğe uygun olmasına ilişkin değerler açısından ise kadın ve erkeklerin bu değerlere verdikleri önemler arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların çalışma değerlerine verdikleri önemin cinsiyete göre karşılaştırmalı grafiği Şekil 3’de sunulmuştur.

Şekil 3. Cinsiyete Göre Çalışma Değerlerine Verilen Önem Ortalamaları Grafiği

Çalışmada tüm dışsal değerler için “hiç önemli değil” işaretleyen katılımcı bulunmamaktadır. Benzer şekilde, tüm içsel değerler için “hiç önemli değil” işaretleyen katılımcı da bulunmamaktadır. Çalışma değerleri ölçeğindeki dışsal değerleri ifade eden 5 maddeden herhangi birini “hiç önemli değil” olarak işaretleyen katılımcı sayısı 8 iken, ölçekteki içsel değerleri ifade eden 6 maddeden herhangi birini “hiç önemli değil” olarak işaretleyen katılımcı sayısı ise yalnızca 1’dir. Bu bakımdan, içsel ve dışsal çalışma değerlerine sahip katılımcılar birbirinden ayrılmamaktadırlar. Sadece içsel veya sadece dışsal çalışma değerlerine sahip herhangi bir katılımcının bulunmayışı, araştırmadaki katılımcıların, çalışma değerleri açısından her iki görüşe de yatkın olduklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 3.11. Farklı Sosyo-Demografik Özelliklere Sahip Katılımcıların İçsel ve Dışsal Çalışma Değerlerine Yönelik Fark Testleri

Çalışma Değerleri	Tanımlayıcı İstatistikler				Fark Testleri	
	Kategori	N	Ortalama	S.S.	t / F	p
1980 (+) ve 1980 (-) Katılımcıların İçsel-Dışsal Değerleri						
Dışsal Değer	1980(-)	168	41,14	5,43	-1,28	0,201
	1980(+)	184	41,98	6,861		
İçsel Değer	1980(-)	168	55,08	5,075	0,344	0,731
	1980(+)	184	54,88	6,162		
Evli ve Bekâr Katılımcıların İçsel - Dışsal Değerleri						
Dışsal Değerler	Evli	234	40,86	6,086	-3,089	0,002
	Bekar	118	43,01	6,278		
İçsel Değerler	Evli	234	54,87	5,525	-0,478	0,633
	Bekâr	118	55,18	5,944		
Farklı Eğitim Düzeylerine Sahip Katılımcıların İçsel-Dışsal Değerleri						
Dışsal Değerler	Lisans	14	43,21	6,142	0,802	0,449
	Yük. Lisans	83	41,98	7,945		
	Doktora	255	41,36	5,567		
	Total	352	41,58	6,225		
İçsel Değerler	Lisans	14	52,57	8,976	2,525	0,081
	Yük. Lisans	83	54,24	6,658		
	Doktora	255	55,35	5,023		
	Total	352	54,97	5,662		
Farklı Akademik Unvanlara Sahip Katılımcıların İçsel-Dışsal Değerleri						
Dışsal Değerler	Araş. Gör.	157	42,04	7,097	1,577	0,195
	DÖÜ	76	42,21	5,531		
	Doçent	73	40,62	5,656		
	Prof.	46	40,52	4,627		
İçsel Değerler	Araş. Gör.	157	54,72	6,181	1,157	0,326
	DÖÜ	76	56,01	4,316		
	Doçent	73	54,47	5,94		
	Prof.	46	54,93	5,259		
Farklı Görev Yerlerine (Fakülte) Sahip Katılımcıların İçsel-Dışsal Değerleri						
Dışsal Değerler	Tıp Fak. (a)	71	43,87	6,492	3,252	0,007
	Eğitim Fak. (b)	66	41,76	5,26		
	Müh. Fak. (c)	49	40,92	5,322		
	Fen Fak.(d)	45	40,51	4,684		
	Edeb. Fak.(e)	50	41,84	7,112		
	İ.İ.B.F. (f)	71	40,08	7,01		
İçsel Değerler	Tıp Fak. (a)	71	55,82	5,703	4,927	<0,001
	Eğitim Fak. (b)	66	55,33	5,757		
	Müh. Fak. (c)	49	55,1	5,088		
	Fen Fak. (d)	45	54,67	3,754		
	Edeb. Fak. (e)	50	57,08	3,896		
	İ.İ.B.F. (f)	71	52,42	7,038		

Tablo 3.11'deki bulgulara bakıldığında, 1980 öncesi doğanlar ile 1980 sonrası doğan katılımcıların çalışma değerlerine yönelik yapılan fark testinde, her iki kuşağın da hem dışsal değerler hem de içsel değerlere yönelik puan ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu (dışsal değerler: $\bar{x}$ =41.14 ve $\bar{x}$ =41,98; içsel değerler: $\bar{x}$ =55,08 ve $\bar{x}$ =54,88) ve aradaki bu farkların istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı (dışsal değerler için $t(343,2) = -1,280$; $p=0,201$; içsel değerler için $t(350) = 0,344$; $p=0,731$) görülmektedir. Öte yandan 1980 öncesi ve 1980 sonrası kuşağın dışsal çalışma değerleri birbirine oldukça yakın iken, 1980 öncesi kuşağın, 1980 sonrası kuşağa göre içsel çalışma değerlerinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla H2 hipotezindeki önerme doğrulanmamaktadır.

Evli olan katılımcılar ile bekar olan katılımcıların çalışma değerlerine yönelik yapılan fark testlerinde, evli ve bekâr katılımcıların içsel çalışma değerlerine verdikleri önemin birbirine oldukça yakın olduğu (sırasıyla $\bar{x}$ =54.87 ve $\bar{x}$ =55.18) ve aradaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı ($t(350) = -0,478$; $p=0,633$) görülmektedir. Bu bakımdan, katılımcıların evli veya bekâr olmaları, onların içsel değerlere ne derece önem verdikleri hususunda anlamlı bir etkide bulunmamaktadır. Diğer yandan, t-test sonuçlarına bakıldığında, bekar katılımcıların dışsal çalışma değerlerine verdikleri önemin ($\bar{x}$ =43,01), evlilere kıyasla ($\bar{x}$ =40.86) daha yüksek olduğu ve aradaki bu önem ortalaması farkının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($t(350) = -3,089$; $p=0,002$). Bu bakımdan, katılımcıların bekâr olmaları, onların dışsal çalışma değerlerine daha fazla önem atfetmelerine anlamlı düzeyde etki etmektedir.

Katılımcıların öğrenim durumlarının, onların çalışma değerlerine bakış açılarını etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla yapılan analizlerde, katılımcıların lisans, yüksek lisans veya doktora mezunu olmasının, onların hem dışsal hem de içsel açıdan çalışma değerlerine verdikleri önemi istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemediği görülmektedir (dışsal: $F(2,349)=0,802$; $p=0,449$; içsel: $F(2,349)=2,525$; $p=0,081$). Tablo 3.11'de de görüleceği üzere, öğrenim düzeyi lisans seviyesinden doktora seviyesine yükseldikçe katılımcıların dışsal çalışma değerlerine verdikleri önem seviyesi düşmektedir. Örneğin lisans mezunlarının dışsal değerlere verdikleri önem ortalaması (toplam 50 puan üzerinden) 43,21 iken, yüksek lisans mezunlarında bu değer ortalaması 41,98, doktora mezunlarında ise 41,36'dır. Ne var ki, yapılan ANOVA

testleri sonucunda, aradaki bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Katılımcıların akademik unvanlarının, onların çalışma değerlere bakış açılarını etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testinde, katılımcıların araştırma görevlisi, doktor öğretim üyesi (D.Ö.Ü.), doçent veya profesör olmalarının, onların dışsal veya içsel çalışma değerlerine verdiği önem bakımından anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmektedir (dışsal değer: $F(3,348)=1,577$; $p=0,195$; içsel değer: $F(3,348)=1,157$; $p=0,326$). Araştırma görevlisi, doktor öğretim üyesi (D.Ö.Ü.), doçent ve profesörlerin dışsal değerlere verdikleri önem derecelerinin puan ortalamaları (sırasıyla $\bar{x} =42,04$, $\bar{x} =42,21$, $\bar{x} =40,62$ ve $\bar{x} =40,52$) birbirlerine oldukça yakın düzeylerde ve bunlar arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Benzer şekilde, araştırma görevlisi, doktor öğretim üyesi (D.Ö.Ü.), doçent ve profesörlerin içsel değerlere verdikleri önem derecelerinin puan ortalamaları (sırasıyla $\bar{x} =54,72$, $\bar{x} =56,01$, $\bar{x} =54,47$ ve $\bar{x} =54,93$) birbirlerine oldukça yakın düzeylerde ve bunlar arasındaki farklar da istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu açıdan bakıldığında, katılımcıların farklı akademik unvanlara sahip olmalarının, onların içsel veya dışsal çalışma değerlerine daha az veya daha çok önem atfetmelerine etki etmediği anlaşılmaktadır.

Katılımcıların bağlı bulunduğu fakültelerin, onların içsel ve dışsal çalışma değerlerine verdikleri önemi etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testlerinde, katılımcıların tıp, eğitim, mühendislik, fen, edebiyat veya İ.İ.B.F. fakültelerine bağlı olmalarının, onların hem dışsal, hem de içsel çalışma değerlerine verdikleri önem derecesine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etki ettiği görülmektedir (dışsal: $F(5,346)=3,252$; $p=0,007$, içsel: $F(5,346)=4,927$; $p<0,001$). Tablo 3.11 incelendiğinde, dışsal çalışma değerlerine en fazla önem veren katılımcı grubunun Tıp Fakültesine bağlı olduğu ($\bar{x} =43,87$), dışsal çalışma değerine en az önem veren grubun ise İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine (İ.İ.B.F.) bağlı olduğu ($\bar{x} =40,08$) görülmektedir. Diğer yandan, içsel çalışma değerlerine en fazla önem veren katılımcı grubunun Edebiyat Fakültesine bağlı olduğu ($\bar{x} =57,08$), içsel çalışma değerine en az önem veren grubun ise İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine (İ.İ.B.F.) bağlı olduğu ($\bar{x} =52,42$) anlaşılmaktadır.

Dışsal çalışma değerleri bakımından hangi fakültelere bağlı katılımcı grupları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey post hoc testi sonucunda; Tıp Fakültesine bağlı olan katılımcıların dışsal değerlere yatkınlık ortalamasının ($\bar{x} = 43,87$) Fen Fakültesine bağlı katılımcı grubunun dışsal değerlere yatkınlık ortalamasından ($\bar{x} = 40,51$) yüksek olduğu ve aradaki bu farkın anlamlı olduğu ($p=0,048$); yine Tıp Fakültesine bağlı olan katılımcıların materyalist değerler ortalamasının ($\bar{x} = 43,87$) İ.İ.B.F. Fakültesine bağlı katılımcı grubunun materyalist değerler ortalamasından ($\bar{x} = 40,08$) yüksek olduğu ve aradaki bu farkın anlamlı olduğu ($p=0,004$) görülmektedir.

İçsel çalışma değerleri bakımından hangi fakültelere bağlı katılımcı grupları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey post hoc testi sonucunda; aradaki farklılığa neden olan faktörün çok düşük içsel değer düzeyine sahip ($\bar{x} = 52,42$) İ.İ.B.F fakültesi olduğu; İ.İ.B.F fakültesine bağlı bulunan katılımcıların içsel değerler düzeyinin, hem Tıp Fakültesi ($\bar{x} = 55,82$), hem Eğitim fakültesi ($\bar{x} = 55,33$), hem de Edebiyat Fakültesine ($\bar{x} = 57,08$) bağlı katılımcıların içsel değerler düzeyinden düşük olduğu ve aradaki bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu (sırasıyla $p=0,004$, $p=0,026$, $p<0,001$) anlaşılmaktadır. Dolayısıyla H5 hipotezinde yer alan, *katılımcıların içsel ve dışsal çalışma değerleri, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve kurumdaki pozisyon, fakülteye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık arz etmektedir*, önermesi cinsiyet ve fakülte bazında doğrulanmaktadır.

2.2.3. Materyalist-Post Materyalist Değerler Ölçeği İle İçsel-Dışsal Çalışma Değerleri Ölçeği Arasındaki İlişki

Bu bölümde, katılımcıların materyalist-post materyalist değerleri ile onların içsel ve dışsal çalışma değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiş, materyalist-post materyalist değerler ile içsel-dışsal çalışma değerleri arasındaki ilişkiye yönelik hipotez şu şekilde belirlenmiştir: *(H3)Materyalist görüşe sahip katılımcıların dışsal çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi, post materyalist görüşe sahip katılımcıların ise içsel çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi vardır.* Bahse konu ilişkiler, Pearson Korelasyon testleri ile analiz edilmiştir.

Yapılan korelasyon testlerinde, dışsal çalışma değerleri ile içsel çalışma değerleri arasında pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı ve güçlüye yakın düzeyde bir korelasyon ilişkisi olduğu görülmektedir ($r(352)=0,530$, $p<0,001$). Yapılan araştırmalar, bir toplum ne kadar bireyci ise, o toplumdaki insanların o ölçüde dışsal çalışma değerlerine önem verdiklerini, Türkiye’de ise tüm çalışma değerlerinin Türk toplumu için önemli olduğunu vurgulamaktadır ¹⁴. Bu çalışma da, geçmişteki akademik bulgularla büyük oranda örtüşmekte, elde edilen bulgular, katılımcıların hem içsel hem de dışsal değerlere önem verdiğini ve bu iki değer arasında pozitif yönlü, anlamlı ve güçlüye yakın bir korelasyon ilişkisi olduğuna işaret etmektedir. Aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Tablo 3.12).

Tablo 3.12. Çalışma Değerleri İle Materyalizm Değerleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Korelasyonlar	Dışsal Değer	İçsel Değer	Materyalist	Post Materyalist
Dışsal Değer	1	,530**	0,032	-0,032
İçsel Değer		1	-,119*	,119*
Materyalist			1	-1,000**
Post Materyalist				1

Tablo 3.12 incelendiğinde, dışsal çalışma değerleri ile materyalist veya post materyalist değerler arasında herhangi bir ilişki olmadığı, dolayısı ile katılımcıların dışsal değerlere verdiği yüksek veya düşük önemin, onların materyalist veya post materyalist değerlere verdikleri önem düzeyine etki etmediği görülmektedir. İçsel çalışma değerleri açısından bakıldığında ise, içsel değerler ile post materyalist değer düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif fakat oldukça zayıf etki gücüne sahip bir ilişki olduğu görülmektedir ($r(352)=0,119$; $p=0,025$). Dolayısı ile katılımcıların içsel çalışma değerlerine verdikleri önem arttıkça çok zayıf da olsa post materyalist değerlere verdikleri önem de aynı doğrultuda artmakta, materyalist değerlere verdikleri önem ise negatif yönlü olarak azalmaktadır. Yukarıdaki bölümlerde detaylı olarak açıklandığı üzere, materyalist ve post materyalist değerlere ilişkin skorlar birbirlerinin asimetriğidir.

¹⁴Halman Loek, Müller Hans (2006), Comparing Orientations to Work in African and European Societies, International Journal of Comparative Sociology, Vol 47(2): 117–143.

Bundan dolayı, Tablo 3.12’de materyalist değerler ile post materyalist değerler arasındaki korelasyon değeri -1 olarak görünmektedir.

Katılımcıların demografik verilerinin, onların materyalist değerleri ile içsel ve dışsal çalışma değerleri arasındaki ilişkiye etki edip etmediğini belirlemek amacıyla yapılan analizlerde (Tablo 3.13), kadınların içsel çalışma değerleri ile dışsal çalışma değerleri arasındaki ilişkinin ($r=0,568$; $p<0.001$), erkeklere kıyasla ($r=0,494$; $p<0.001$) daha güçlü olduğu görülmüştür. Diğer yandan, katılımcılar cinsiyet grubuna göre ayrıldığında, kadınların içsel değerleri ile post materyalist değerleri arasındaki ilişki anlamlı düzeyde ve pozitif yönlü olarak güçlenirken ($r=0,358$; $p<0.001$), erkeklerin içsel değerleri ile post materyalist değerleri arasındaki ilişki ise ($r=0,01$; $p=0.888$) ortadan kaybolmaktadır.

Tablo 3.13.Farklı Sosyo-Demografik Özellikler Bakımından Katılımcıların Çalışma Değerleri İle Materyalizm Değerleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Korelasyonlar	Değişkenler	Dışsal Değer	İçsel Değer	Materyalist	Post Materyalist
Dışsal Değer	Kadın	1	,568**	-0,007	0,007
İçsel Değer			1	-,358**	,358**
Materyalist				1	-1,000**
Post Materyalist					1
Dışsal Değer	Erkek	1	,494**	0,048	-0,048
İçsel Değer			1	-0,01	0,01
Materyalist				1	-1,000**
Post Materyalist					1
Dışsal Değer	1980 (-)	1	,484**	-0,121	0,121
İçsel Değer			1	-,200**	,200**
Materyalist				1	-1,000**
Post Materyalist					1
Dışsal Değer	1980 (+)	1	,562**	0,135	-0,135
İçsel Değer			1	-0,061	0,061
Materyalist				1	-1,000**
Post Materyalist					1
Dışsal Değer	Evli	1	,472**	0,071	-0,071
İçsel Değer			1	-,136*	,136*
Materyalist				1	-1,000**
Post Materyalist					1
Dışsal Değer	Bekar	1	,644**	-0,01	0,01
İçsel Değer			1	-0,083	0,083
Materyalist				1	-1,000**
Post Materyalist					1
Dışsal Değer	Lisans	1	,711**	0,141	-0,141
İçsel Değer			1	0,033	-0,033
Materyalist				1	-1,000**
Post Materyalist					1
Dışsal Değer	Y.Lisans	1	,572**	,235*	-,235*
İçsel Değer			1	-0,04	0,04
Materyalist				1	-1,000**
Post Materyalist					1
Dışsal Değer	Doktora	1	,516**	-0,092	0,092
İçsel Değer			1	-,159*	,159*
Materyalist				1	-1,000**
Post Materyalist					1

Tablo 3.13’de sunulan, katılımcıların yaş durumlarına göre çalışma değerleri ve materyalist / post materyalist değerleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, 1980 sonrası doğan kuşağın içsel değerleri ile dışsal değerleri arasındaki ilişkinin ($r=0,562$), 1980 ve öncesi doğan kuşağa kıyasla ($r=0,484$) daha güçlü olduğu, 1980 ve öncesi doğan kuşağın içsel çalışma değerleri ile post materyalist değerleri arasında anlamlı, pozitif yönlü fakat nispeten zayıf düzeyde bir ilişki mevcutken ($r=0,200$; $p<0,001$), 1980 sonrası doğan kuşağın içsel çalışma değerleri ile post materyalist değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı ($r=0,061$; $p=0,413$) görülmektedir.

Katılımcıların medeni durumlarına göre çalışma değerleri ve materyalist / post materyalist değerleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, bekar olan katılımcıların içsel değerleri ile dışsal değerleri arasındaki ilişkinin ($r=0,644$), evli olan katılımcılara kıyasla ($r=0,472$) çok daha güçlü olduğu, evli olan katılımcıların içsel çalışma değerleri ile post materyalist değerleri arasında anlamlı, pozitif yönlü fakat zayıf düzeyde bir ilişki mevcutken ($r=0,136$; $p=0,037$), bekâr kategorisindeki katılımcıların içsel çalışma değerleri ile post materyalist değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı ($r=0,083$; $p=0,369$) görülmektedir.

Katılımcıların öğrenim durumlarına göre çalışma değerleri ve materyalist/post materyalist değerleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, lisans mezunu olan katılımcıların içsel değerleri ile dışsal değerleri arasındaki ilişkinin ($r=0,711$), yüksek lisans mezunu olan katılımcılara ($r=0,572$) ve doktorasını tamamlamış katılımcılara kıyasla ($r=0,516$) çok daha güçlü olduğu görülmektedir. Öğrenim durumuna göre yapılan gruplandırmada, içsel çalışma değerleri ile post materyalist değerleri arasında anlamlı ilişki bulunan tek grup, doktorasını tamamlamış olan katılımcıların grubudur ($r=0,0159$; $p=0,011$).

Yüksek lisans ve doktora mezunu olan katılımcıların içsel çalışma değerleri ile post materyalist değerleri arasında anlamlı, pozitif yönlü fakat zayıf düzeyde bir ilişki mevcutken (sırasıyla $r=0,136$; $p=0,037$), bekâr kategorisindeki katılımcıların içsel çalışma değerleri ile post materyalist değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı ($r=0,083$; $p=0,369$) görülmektedir. Lisans mezunu grubun materyalist değerleri ile içsel veya dışsal çalışma değerleri arasında herhangi bir ilişki bulunmazken, yüksek lisans mezunu katılımcıların dışsal çalışma değerlerine verdikleri önem ile materyalist değerlere verdikleri önem arasında istatistiksel olarak anlamlı,

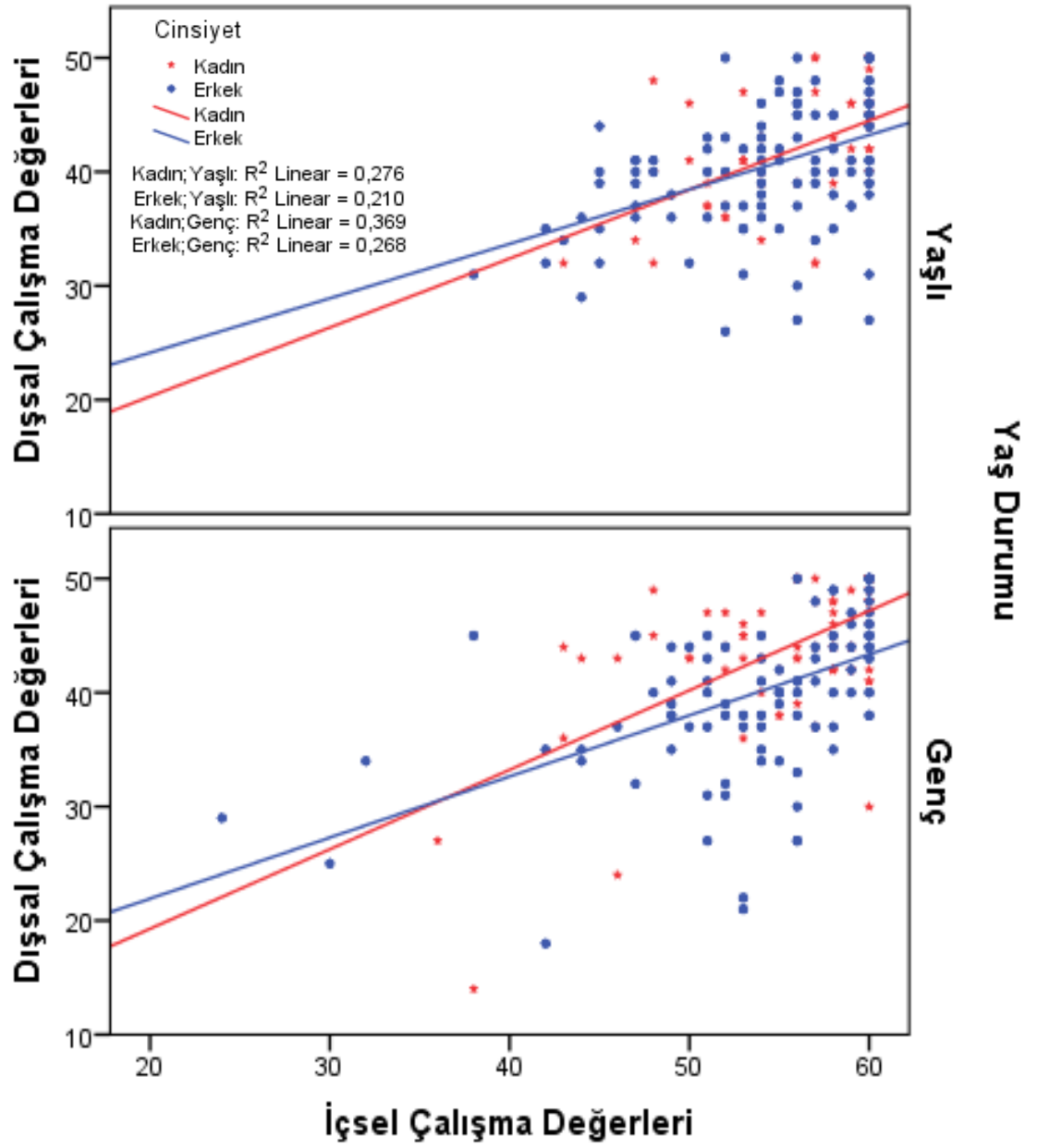
pozitif, fakat nispeten zayıf düzeyli bir korelasyon ilişkisi ($r=0,235$; $p=0,033$) mevcuttur.

Katılımcıların cinsiyet ve yaş değişkenleri bir arada değerlendirildiğinde, bu iki grubun seviyeleri arasında içsel ve dışsal değerleri en güçlü olan katılımcı grubunun genç kadınlar olduğu ($r^2=0,369$, $r=0,607$), en zayıf ilişkiye sahip katılımcı grubunun ise yaşlı erkekler olduğu ($r^2=0,210$, $r=0,458$) görülmektedir (Şekil 4).

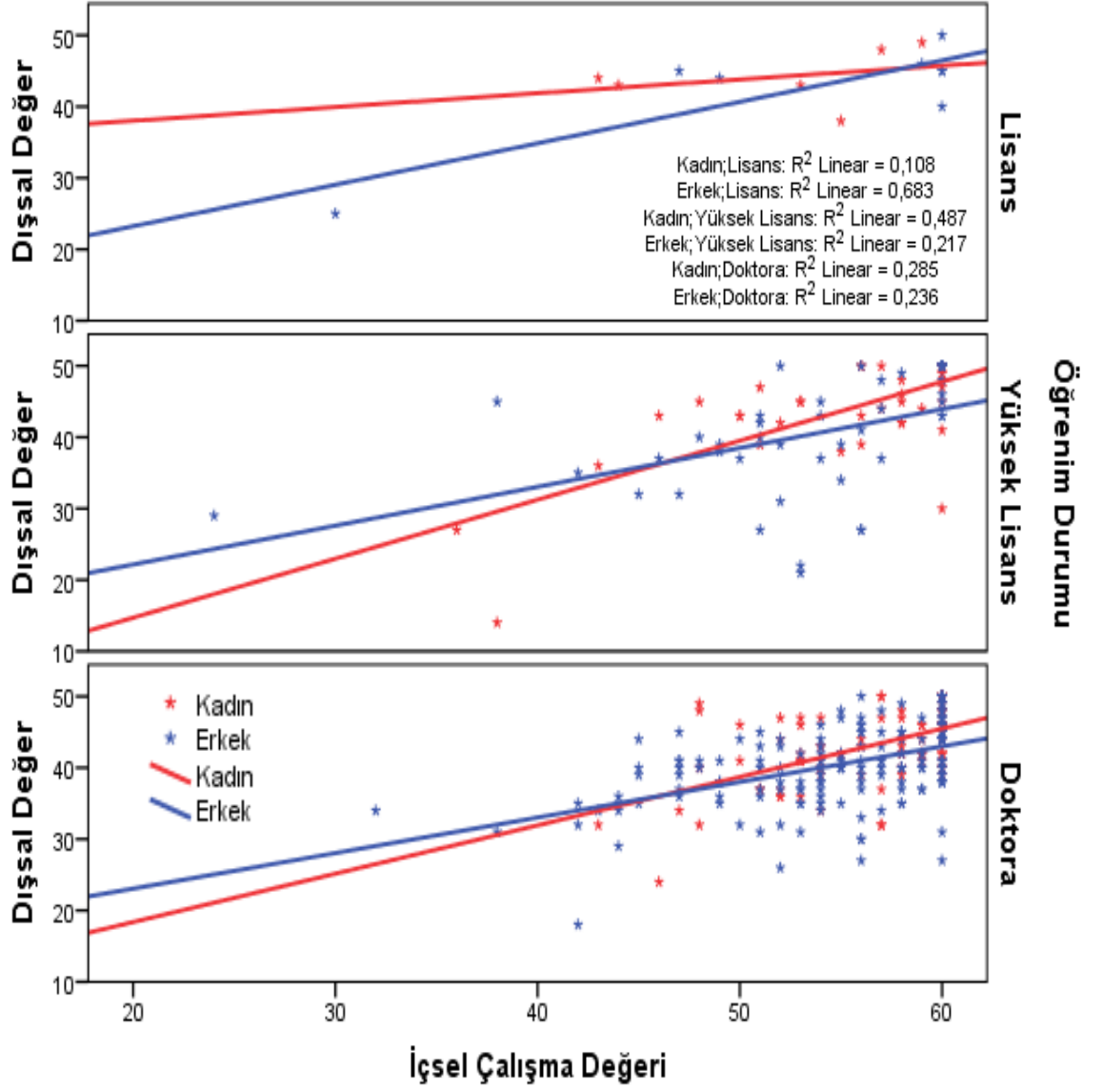
Katılımcıların cinsiyet ve öğrenim durumu değişkenleri bir arada değerlendirildiğinde, bu iki grubun seviyeleri arasında içsel ve dışsal değerleri en güçlü olan katılımcı grubunun lisans mezunu erkekler olduğu ($r^2=0,683$, $r=0,826$), en zayıf ilişkiye sahip katılımcı grubunun ise lisans mezunu kadınlar olduğu ($r^2=0,108$, $r=0,328$) görülmektedir (Şekil 5).

Yukarıdaki tüm korelasyon testlerinde, materyalist görüşe sahip katılımcı gruplarının anlamlı düzeyde pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu değer dışsal çalışma değerleri, post materyalist görüşe sahip katılımcı grupların anlamlı düzeyde pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu değer ise içsel çalışma değerleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular ışığında, materyalist görüşe sahip katılımcıların dışsal çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi, post-materyalist görüşe sahip katılımcıların ise içsel çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi olduğu anlaşılmaktadır. Böylece (H3) hipotezi *Materyalist görüşe sahip katılımcıların dışsal çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi, post materyalist görüşe sahip katılımcıların ise içsel çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi vardır, doğrulanmaktadır.*

Şekil 4. Cinsiyet ve Yaş Durumuna Göre Çalışma Değerleri İle Materyalizm Değerleri Arasındaki Korelasyon Grafiği

Şekil 5. Cinsiyet ve Öğrenim Durumuna Göre Çalışma Değerleri İle Materyalizm Değerleri Arasındaki Korelasyon Grafiği

3. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde görev yapmakta olan akademik personeli üzerine yapılmıştır. Çalışmada 1980 öncesi ve sonrası kuşağın çalışma değerlerinin daha net ortaya konulabilmesi, gelir, statü gibi diğer faktörlerin önemli farklar yaratacağı düşüncesiyle, homojen olarak tek bir grup ele alınmıştır. Çalışma için Türkiye'de birçok alanda bir kırılma noktası olan, 1980 yılı baz alınarak 80 öncesi ve sonrası kuşak olarak değerlendirme yapılmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle Inglehart'ın değer modeli açıklanmıştır. Sonrasında ise Inglehart'ın materyalist post materyalist analizleri ile bağlantılı olarak çalışma değerlerinde yaşanan dışsal çalışma değerlerinden, içsel çalışma değerlerine dönüşün yapısal koşulları ile Türkiye'de gençliğin değerleri ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında hazırlanan anket 352 kişinin katılımıyla tamamlanmıştır. Anket formu, Dünya Değerler Araştırması soru formu kullanılarak hazırlanmıştır. Anket soruları için önce otuz kişilik bir grup üzerinde pilot çalışma yapılmıştır. Ön pilot çalışma sonuçlarına göre, anket üzerinde gerekli değişiklikler yapılarak, ankete son hali verilmiştir. Araştırmada örnekleminin belirlenmesinde temsili olmayan tesadüfi örneklem tekniği kullanılmıştır.

Araştırmada anket uygulamasından elde edilen nicel verilerin analizleri SPSS 24.0 paket programı kullanılarak, betimsel analizler yapılmıştır. Hipotezlerin test edilmesi amacıyla, One Way ANOVA ve bağımsız örneklem T-Test uygulanarak kuşaklar arasındaki çalışma değerleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı anlaşılmıştır. Bireylerin demografik bilgilerinin kuşaklar arası çalışma değerlerindeki farklılıklara etkisinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

Araştırma bulgularının değerlendirilmesi sosyo-demografik bilgilerle birlikte ele alınarak üç aşamada yapılmıştır. Birinci olarak, materyalist-post materyalist değerlere yönelik bulgular demografik veriler doğrultusunda incelenmiş, ikinci olarak içsel-dışsal çalışma değerlerine yönelik bulgular incelenmiş ve son olarak materyalist- post materyalist değerler ile içsel ve dışsal değerler arasındaki ilişkiye yönelik bulgular demografik verilerle birlikte incelenerek, hipotezler test edilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın *sosyo-demoğrafik bulguları* şu şekildedir:

Araştırmaya katılan bireylerin %39,2'sinin kadın %60,8'inin ise erkek olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan bireylerin doğum yılları 1980 yılı

referans alınarak 1980 öncesi kuşak ve 1980 sonrası kuşak olarak 2'ye ayrıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmaya katılan bireylerin %47,7'sinin 1980 öncesi kuşak, %52,3'ünün ise 1980 sonrası kuşak olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kadınların yarısından fazlasının genç olarak kabul edildiği (%58) ancak araştırmaya katılan erkekler arasında hemen hemen homojen bir dağılım olduğu görülmektedir (Y=%51,4; G=%48,6). Bunun yanı sıra araştırmaya katılan bireylerin medeni durumları değerlendirildiğinde %66,5'inin evli %33,5'inin ise bekar olduğu görülmektedir. Öyle ki evli olan bireylerin büyük çoğunluğunun erkekler olduğu (%71,5) ve kadınların ise (%58,7)'sinin evli olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin öğrenim durumları incelendiğinde, büyük çoğunluğunun doktorasını yapmış (%72,4) bireyler olduğu ve bu bireyler arasında %75,7'sinin erkekler %67,4'ünün ise kadınlar olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan bireylerin akademik unvanları değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan bireylerin büyük çoğunluğunun araştırma görevlisi olduğu (%44,6) ve bu bireylerin de %48,6'sının kadın %42,1'inin ise erkek olduğu anlaşılmaktadır. Doçent ve profesör kademelerinde erkek bireylerin kadın bireylere göre daha fazla olmasının örneklem grubunun daha fazla erkek üyeden oluşmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Araştırmaya katılan bireylerin bulundukları fakülteler değerlendirildiğinde en fazla tıp fakültesi ve iktisadi ve idari bilimler fakültelerinin bulunduğu görülmektedir (%20,2). Araştırmaya katılan kadınların %22,5'inin tıp fakültesinden, %21'inin ise eğitim fakültesinden belirlendiği ancak erkeklerin ise %21,5'inin iktisadi ve idari bilimler fakültesinden, %18,7'sinin ise tıp fakültesinden belirlendiği anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *Materyalizm-Post Materyalizm Değerler Ölçeğinden* elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan bireylerin tamamına yakınının hem materyalist hem de post materyalist yaklaşım olan karışık tutumda bulunduğu görülmektedir (%86,9). Öyle ki sadece materyalist tutuma sahip %3,1 birey olduğu, sadece post materyalist tutuma sahip ise %9,9 birey olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan bireylerin genellikle karışık tutum göstermesine rağmen erkek bireylerin kadın bireylere göre daha fazla post materyalist tutuma sahip oldukları anlaşılmaktadır (%12,1>%6,5). Ayrıca 1980 sonrası kuşak, 1980 öncesi kuşağa göre daha fazla materyalist değerleri benimserken, 1980 sonrası kuşak ile 1980 öncesi kuşağın post materyalist değerlerinde bir farklılık görülmemiştir. Dolayısıyla H1

hipotezinde yer alan, materyalist ve post materyalist değerlere sahip katılımcılar birbirinden ayrılmaktadırlar, önermesi doğrulanmamaktadır. İlgili alan yazında araştırma bulgularımızın tam tersini gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Öyle ki Doğan, Dinç ve Gökdeniz (2017: 31) tarafından yapılan üniversite öğrencilerinin materyalist tutumlarının belirlenmesi çalışmasında, erkeklerin kadınlara göre materyalist tutumlarının daha yüksek oldukları anlaşılmaktadır ($\bar{x}=3,6784 > \bar{x}= 3,0506$). Buna rağmen araştırmaya katılan bireylerin materyalist ve post materyalist tutumları arasında bir asimetriklik olduğu anlaşılmaktadır.

Yaş değişkenine göre, 1980 öncesi ve 1980 sonrası kuşağın materyalist ve post materyalist algıları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Post materyalizm açısından 1980 öncesi ve 1980 sonrası kuşak arasındaki sonuçlar birbirine oldukça yakın bulunmuştur. Ancak materyalizm açısından, az bir farkla 1980 sonrası kuşağın, 1980 öncesi kuşağa göre daha fazla materyalist eğilimlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla H1 hipotezinde yer alan *1980 öncesi kuşak, materyalist değerleri benimserken, 1980 sonrası kuşak, post materyalist değerleri benimsemektedir* önermesi doğrulanmamaktadır. Nitekim ilgili alan yazında da araştırma bulgularını destekleyici çalışmalar yer almaktadır. Öyle ki Aslay, Ünal ve Akbulut (2013: 58) tarafından yapılan materyalizm ile ilgili alan çalışmasında genç ve yaşlı bireylerin materyalist ve post materyalist algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Nadir Suğur ve Nichols'un (2012) 2000 yılında özellikle Türkiye'de teknolojik olarak en gelişkin ve en büyükler arasında yer alan yedi firmada/fabrikada gerçekleştirdiği saha çalışmasının, Materyalizm-PostMateryalizm açısından yaşla ilgili sonuçlarına bakıldığında, bu çalışma ile benzer sonuçların olduğu görülmektedir. Sonuçlardan; fiziksel çalışma koşuluyla ilgili yapılan araştırmada, daha genç işçiler kendilerine nasıl davranılması gerektiği konusunda daha yaşlı işçilere göre daha yüksek beklentiye sahiptirler. Bu da verili bir çalışma çevresinde onları daha yaşlı olanlara oranla daha az tatmin olmuş kılmaktadır. Fiziksel koşullar bakımından, daha büyük yaş kategorisindekiler, daha genç olanlara göre daha fazla tatmin olmaktadır. Ücret ile tatmin olma konusunda yaşa bağlı beklenti farklılıklarının kıdem sabit tutulduğunda fazla olması gerekmektedir. Ancak veriler, bu farklılığın o kadar da güçlü olmadığını göstermektedir. Yani genç işçilerin aynı ücretten, daha yaşlılara kıyasla daha az tatmin

olacakları sonucuna varılmaktadır. Hangi işlerin yapılacağına karar vermede, iş yoğunluğunu ayarlamada, hem de işin nasıl yapıldığı ile ilgili konularda söz sahibi olmada yaşa ilişkin önemli bir farklılık vardır. Daha genç işçilerin yaşlı olanlara göre daha fazla söz sahibi olmak istedikleri sonucuna varılmaktadır. İşçilerin değişik sosyal ve ekonomik kökenlerinin, çalışma yaşamına ilişkin tutum ve davranışlarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Genç ve eğitilmiş işçiler ekonomik açıdan daha büyük bir beklenti içerisinde. Ücretinden daha az memnundur. Kentsel tüketim olanaklarından daha fazla yararlanmak istemektedirler. Aydın ve Başol (2014) tarafından yapılan X ve Y kuşağının çalışma anlamının değişip değişmediğine yönelik yapılan çalışmanın sonuçlarına göre de; katılımcıların %78,5'i için iş bir geçinme kaynağı iken; %21,5'i için iş bireyin kendini ifade etme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada elde edilen sonuç, her 4 katılımcıdan 3'ü için işin yalnızca bir geçinme kaynağı olduğudur. Araştırma kapsamında hipotezlerde ileri sürülen önerme: “farklı kuşaklardan gelen bireylerin iş tatmini ve işin anlamına ilişkin değerlerinin birbirinden farklı olacaktır”. Ancak yapılan analiz sonrasında; iş tatmini, arkadaşlarla ilişkiler, yükselme olanakları, sosyo-politik destek, kaynaklara erişim, rol belirsizliği, bilgiye erişim ve işin anlamı değişkenlerinin bireyin kuşağına göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda yaş değişkeninin bireylerin materyalist ve post materyalist algıları üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı düşünülmektedir.

Bunun yanı sıra araştırmaya katılan bireylere uygulanan *Post Materyalist Değerler Ölçeğinden* elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, bireylerin medeni durumları ile materyalist ve post materyalist algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Nitekim ilgili alan yazında da araştırma bulgularımızı destekleyici çalışmalar yer almaktadır. Öyle ki Aslay, Ünal ve Akbulut (2013: 58) tarafından yapılan çalışmada bireylerin evli veya bekar olmaları ile materyalist ve post materyalist algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *Post Materyalist Ölçeğinden* elde edilen bulgular değerlendirildiğinde bireylerin eğitim durumları ile materyalist ve post materyalist algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna rağmen bireylerin eğitim seviyesi yükseldikçe materyalist algılarının azaldığı görülmektedir. Bu durumun bireylerin maddi kaygılarının azalmasından dolayı farklı değerlere daha fazla önem vermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan

bireylere uygulanan Post Materyalist Ölçeğinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, bireylerin akademik unvanları ile materyalist ve post materyalist algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Öyle ki en az materyalist değer algılarına sahip akademik unvanın doktora öğretim üyelerine ait olduğu ve en fazla materyalist değer algılarına sahip akademik unvanın ise profesöre ait olduğu görülmektedir. Bu durumun bireylerin sosyo ekonomik durumundaki farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *Post Materyalist Değerler Ölçeğinden* elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, bireylerin bulundukları fakülteler ile materyalist ve post materyalist algıları arasında yüksek düzeyde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Öyle ki tıp fakültesinde görev yapan akademik personelin materyalist değer algılarının diğer fakültelerdeki akademik personele göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda eğitim fakültesinde görev yapan akademik personellerin de materyalist değer algılarının diğer fakültelerdeki akademik personellere göre daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu da mesleki farklılıkların değerlerde bir değişim oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla H4 hipotezinde yer alan, *katılımcıların materyalist ve post materyalist değerleri, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve kurumdaki pozisyon, fakülteye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık arz etmektedir*, önermesi fakülte bazında doğrulanmaktadır.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *İçsel Dışsal Değerler Ölçeğinden* elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan bireylerin içsel değerlerinin ortalamasının $\bar{x} = 54,97$ dışsal değerlerinin ortalamasının ise $\bar{x}=41,58$ olduğu görülmektedir. Öyle ki cinsiyetler arasında da benzer bir durum bulunmaktadır. Hem kadınların hem de erkeklerin içsel değer ortalamalarının dışsal değer ortalamalarına göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Özdaşlı ve Akman (2012: 79) tarafından yapılan içsel ve dışsal değerlerin cinsiyet faktörlerine göre karşılaştırılması çalışmasında da erkek ve kadınların içsel değerlerinin dışsal değerlerine göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda kadınların ve erkeklerin değer anlayışlarında içsel değer algılarının daha baskın olduğu düşünülmektedir. Öyle ki çalışma değerine yönelik olarak elde edilen bulgular da bu durumu desteklemektedir. Hem erkeklerin hem de kadınların en az önem verdikleri değer olarak işsiz kalma korkusu olmadan güvenli bir işe sahip olma olgusunun belirlenmesi, bireylerin iş

değerine yönelik önceliklerinin kendilerini güvence altına almaktan çok işinde saygı duyulması ve işini sevmesi gerektiği olduğunu düşündürmektedir. İlgili alan yazında araştırma bulgularını destekleyecek çalışmalar yer almaktadır. Öyle ki Aydın ve Başol (2014: 9-10) tarafından yapılan X ve Y kuşağının çalışma anlamının değişip değişmediğine yönelik yapılan çalışmada bireylerin iş tatmini yaşarken öncelikle kendilerini iyi hissetmelerine ve kendilerini ifade edebilmelerine önem verdikleri görülmektedir. Buna rağmen dışsal değerlerin de tamamen önemsiz olduğu düşünülmemektedir. Araştırmaya katılan bireylerin hiçbirinin sadece içsel değerlere sahip olmadığı görüldüğünden bireylerin çalışma değeri açısından da her iki değer algısına sahip olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *İçsel Dışsal Değerler Ölçeğinden* elde edilen bulgular yaş açısından değerlendirildiğinde, 1980 sonrası kuşak ile 1980 öncesi kuşağın içsel ve dışsal çalışma değerleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna rağmen 1980 sonrası kuşağın dışsal değerlere 1980 öncesi kuşağa göre az da olsa daha fazla önem verdikleri görülmektedir. *Dolayısıyla H2 hipotezinde yer alan İçsel ve dışsal çalışma değerlerine sahip katılımcılar birbirinden ayrılmaktadırlar. 1980 öncesi kuşak, dışsal değerleri benimserken, 1980 sonrası kuşak, içsel değerleri benimsemektedir*, önermesi doğrulanmamaktadır. Nitekim ilgili alan yazında da araştırma bulgularımızı destekleyici çalışmalar yer almaktadır. Öyle ki Sönmezer (2015: 53) tarafından yapılan yaş değişkeninin çalışma değerleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi çalışmasında 20'li yaşlardaki bireylerin 30-50 yaş arasındaki bireylere göre dışsal değerlere daha fazla önem verdiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Ebner, Freund ve Baltes (2006: 667-668) tarafından yapılan genç bireylerin çalışma değer ve alışkanlıklarının incelendiği çalışmada dışsal değerlerin yaş ilerledikçe azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Cherrington, Condie ve England (1979: 619-621) tarafından yapılan başka bir araştırmada da dışsal değerlerin yaş ilerledikçe azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Buradan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, bireylerin dışsal değerleri çok fazla olmamakla birlikte yaş ilerledikçe daha az önemli hale gelmektedir. Bu durum bireylerin belirli süre iş hayatında bulunduktan sonra işin kendisini mutlu etme çabasının ekonomik geçim kaygısının önüne geçmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Öte taraftan, ampirik çalışmalar çalışma değerleri ile yaş arasında anlamlı, ancak çelişkili bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bazı çalışmalar, iş güvenliği

(Porter 1963; Warr 2008), çalışma saatleri (Hall ve Mansfield 1975), ödeme ve terfi (Wright ve Hamilton 1978; Kalleberg ve Loscocco 1983) gibi dışsal iş değerlerinin, bağlılık (Porter 1963) ve başarı duygusu (Aldag ve Brief 1975; Tolbert ve Moen 1998) gibi içsel iş değerlerinin yaşla birlikte arttığını göstermekteyken; bazı çalışmalarda da ödeme, (Cherrington ve ark. 1979; Tolbert ve Moen 1998), promosyon, ilerleme için fırsatlar (Marini ve ark. 1996; Tolbert ve Moen 1998) gibi dışsal çalışma değerlerinin; yeni şeyler öğrenme ve kişisel gelişim (Ebner et al. 2006; Freund 2006) gibi içsel çalışma değerlerinin yaşla birlikte azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *İçsel Dışsal Değerler Ölçeğinden* elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, bireylerin medeni durumları ile içsel ve dışsal çalışma değerleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna rağmen bekar bireylerin dışsal değer algılarının evli bireylere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun para, ilerleme ve terfi gibi değerlerin bekar bireyler tarafından daha cazip görüldüğü düşünülmektedir. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan bireylere uygulanan İçsel Dışsal Değerler Anketi'nden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde bireylerin akademik durumları ile içsel ve dışsal çalışma değerleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Yine de akademik personellerin eğitim seviyesi ile içsel ve dışsal değerleri arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Öyle ki bireylerin eğitim seviyesi lisanstan doktora doğru ilerledikçe içsel değer algılarının yükseldiği dışsal değer algılarının ise alçaldığı görülmektedir. Bu durumun bireylerin kişisel ve sosyal gelişimi tercih ederek eğitim seviyesini yükseltmesinden dolayı içsel değerlerinin artmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *İçsel Dışsal Değerler Ölçeğinden* elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, bireylerin akademik unvanları ile içsel ve dışsal çalışma değerleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna rağmen akademik personellerin dışsal değer algılarının kademe ilerledikçe azaldığı görülmektedir. Bu durumun akademik personellerin kademeleri ilerledikçe ekonomik anlamda kendilerini daha iyi hissederek kişisel ve sosyal gelişim gibi değer algılarına daha fazla önem vermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan bireylere uygulanan İçsel Dışsal Değerler Anketi'nden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde akademik personellerin bulundukları fakülteler ile içsel ve dışsal çalışma değerleri arasında çok yüksek düzeyde anlamlı bir farklılık

bulunmaktadır ($p<0,001$). Öyle ki en fazla dışsal değer algılarına sahip akademik personellerin tıp fakültesinde en az dışsal değer algılarına sahip akademik personellerin ise iktisadi ve idari bilimler fakültesinde yer aldıkları görülmektedir. Aynı şekilde en fazla içsel değer algılarına sahip akademik personellerin edebiyat fakültesinde en az içsel değer algılarına sahip akademik personellerin ise iktisadi ve idari bilimler fakültesinde yer aldıkları görülmektedir. İktisadi ve idari bilimler fakültesinde yer alan akademik personellerin içsel ve dışsal değer algılarının diğer fakültelere göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *Post Materyalist Değerler ve İçsel Dışsal Değerler Ölçeği* Arasındaki İlişkiden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde bireylerin içsel ve dışsal değer algıları arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,001$). İlgili alan yazında da araştırma bulgularımızı destekleyici çalışmalar yer almaktadır. Öyle ki Amabile, Hill, Hennessey ve Tighe (1994:956-958) tarafından yapılan içsel ve dışsal değerlerin belirlenmesi çalışmasında bireylerin içsel ve dışsal değerleri arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda bireylerin para, ilerleme, terfi gibi dışsal değerlere önem verirken kişisel ve sosyal gelişim gibi içsel değerlere de önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan bireylere uygulanan *Post Materyalist Ölçeği ve İçsel Dışsal Değerler Anketi*'nden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, bireylerin dışsal değerleri ile materyalist ve post materyalist değer algıları arasında herhangi bir ilişki olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak içsel değerler ile post materyalist değer algıları arasında da pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,05$). *Dolayısıyla H3 hipotezinde yer alan, Materyalist görüşe sahip katılımcıların dışsal çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi, post-materyalist görüşe sahip katılımcıların ise içsel çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi vardır* önermesi doğrulanmaktadır. Öyle ki bireylerin kişisel ve sosyal gelişim gibi içsel değer algılarına önem verdiklerinde düşük düzeyde post materyalist değer algılarının da yükseleceği görülmektedir. Bu durum bireylerin çalışma hayatındaki hedeflerini belirlerken maddi kaygılardan biraz da olsa uzaklaşabileceği düşündürmektedir.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *Post Materyalist Değerler ve İçsel Dışsal Değerler Ölçeği* Arasındaki İlişkiden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, cinsiyet değişkeni ile bireylerin içsel dışsal değerleri ve

materyalist post materyalist değerleri arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,001$). Öyle ki kadınların erkeklere göre içsel değer algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. İlgili alan yazında da araştırma bulgularımızı destekleyici çalışmalar yer almaktadır. Öyle ki Baran (2018: 66-67) tarafından yapılan x ve y kuşağı çalışanların çalışma değerlerinin incelendiği çalışmada kadınların erkeklere göre kişisel gelişim konusuna daha fazla önem verdikleri görülmektedir ($\bar{x}=9,58 > \bar{y}=8,81$). Aynı şekilde kadınların içsel değer algıları ile post materyalist değer algıları arasındaki ilişkinin erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınların içsel değer algıları ile post materyalist değer algıları arasında da pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,001$). Bu doğrultuda kadınların çalışma değerleri arasında hedeflerinin kişisel ve sosyal gelişimi üzerinde daha fazla etkisi olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *Post Materyalist Değerler ve İçsel Dışsal Değerler Ölçeği* Arasındaki İlişkiden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, yaş değişkeni ile bireylerin içsel dışsal değerleri ve materyalist post materyalist değerleri arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,001$). Öyle ki 1980 sonrası kuşağın içsel ve dışsal değerlerinin 1980 öncesi kuşağa göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim ilgili alan yazında da araştırma bulgularımızı destekleyici çalışmalar yer almaktadır. Öyle ki Freund (2006: 243-248) tarafından yapılan genç ve yaşlı bireylerin çalışma değerlerinin belirlenmesi çalışmasında para, ilerleme, terfi gibi dışsal değerler ile kişisel ve sosyal gelişim gibi içsel değerlerin yaş ilerledikçe azaldığı görülmektedir. Ancak elde edilen bulgular doğrultusunda yaşlı bireylerin içsel değerleri ile post materyalist değerleri arasında pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda bireylerin yaşları ilerledikçe hedefleri doğrultusunda kişisel ve sosyal gelişime daha fazla önem vermeye başladıkları düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan *Post Materyalist Değerler ve İçsel Dışsal Değerler Ölçeği* Arasındaki İlişkiden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, medeni durum değişkeni ile bireylerin içsel dışsal değerleri ve materyalist post materyalist değerleri arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,001$). Öyle ki bekar olan bireylerin içsel ve dışsal değerlerinin evli olan bireylere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilgili alan yazında da araştırma

bulgularımızı destekleyici çalışmalar yer almaktadır. Öyle ki Baran (2018: 69) tarafından yapılan X ve Y kuşağı çalışanların çalışma değerlerinin incelendiği çalışmada bekar olan bireylerin özellikle rahat çalışma ortamı ve kişisel gelişim konusuna evli olan bireylere göre daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Ancak elde edilen bulgular doğrultusunda evli olan bireylerin içsel değerleri ile post materyalist değerleri arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda bireylerin evlilik durumlarının kişisel ve sosyal gelişimlerini desteklediği düşünülmektedir.

Son olarak araştırmaya katılan bireylere uygulanan *Post Materyalist Değerler ve İçsel Dışsal Değerler Ölçeği* Arasındaki İlişkiden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, eğitim durumu değişkeni ile bireylerin içsel dışsal değerleri ve materyalist post materyalist değerleri arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,001$). Öyle ki lisans mezunu olan bireylerin içsel ve dışsal değerlerinin yüksek lisans ve doktora mezunu olan bireylere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilgili alan yazında da araştırma bulgularımızı destekleyici çalışmalar yer almaktadır. Öyle ki Baran (2018:70) tarafından yapılan X ve Y kuşağı çalışanların çalışma değerlerinin incelendiği çalışmada lisans ve önlisans mezunlarının yüksek lisans ve doktora mezunlarına göre maddi beklenti ve rahat çalışma ortamı konularına daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Ancak elde edilen bulgular doğrultusunda içsel değerleri ile post materyalist değerleri arasında sadece doktorasını yapan bireylerin bulunduğu görülmektedir. Bu durumun çalışma hedefleri doğrultusunda epey yol kat etmiş olan bireylerin kişisel ve sosyal gelişim gibi konulara daha fazla önem vermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

SONUÇ

Inglehart, bilgi toplumunun yükselişe geçmesiyle, kültürel değişimin yeni bir yöne doğru kaydığına inanmaktadır. Ona göre, endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçişle, yaşamı idame değerlerinden-kendini ifade etme değerlerine geçiş paralel olmaktadır. Bilgi toplumlarının öncelikli değerleri; ekonomik ve fiziki güvenlik, yaşam kalitesi ve kendini gerçekleştirme değerlerine geçmiştir. Kendini gerçekleştirme değerleriyle de vurgulanan; otonomi, özerklik, çevreyi koruma, cinsiyet farklılıkları, gay ve lezbiyenler ile yabancılara hoşgörü ve davranılması ve ekonomik ve politik yaşamda karar verme süreçlerinde kişilerin daha fazla katılım taleplerini içermektedir. Bu bağlamda, Inglehart'ın birinci temel tezi, sosyo ekonomik koşulların farklılaşması ve gelişmesiyle refah toplumlarında bireylerin (yaşlılardan gençlere doğru) materyalist eğilimlerden post materyalist eğilimlere doğru kaydığıdır. Öte yandan, Dünya Değerler Araştırması ve Avrupa Değerler Araştırması sonucunda Inglehart, iki temel değer boyutu tespit etmiştir. Bunlar; geleneksel/seküler-rasyonel değerler ile yaşamsal kendini gerçekleştirme değerleridir. Buna göre, geleneksel uca yakın toplumlarda; otorite ve geleneksel aile değerlerine saygının önemine vurgu yapılırken, boşanma, kürtaj, intihar reddedilmektedir. Seküler-rasyonel değerlere yakın toplumlarda da tam tersi bir durum söz konusudur. Hemen hemen bütün endüstri toplumlarının dünya görüşünün geleneksel değerlerden seküler-rasyonel değerlere doğru kaydığı iddia edilmektedir (Inglehart, 2008, 2010).

1990 yılında Inglehart'ın Dünya Değerler Araştırması'nda dahil edilen Türkiye'nin konumunun zayıf ve karışık bir yapı içerisinde olduğu görülmektedir. Öyle ki değişen bir toplum yapısı içerisindeki Türkiye'de gerek aile, gerek din, gerekse çalışma hayatında geleneksel ve modern çatışmasının yaşandığı görülmektedir. Türkiye'nin tarım toplumu yapısının diğer ülkelerle kıyaslandığında payının yüksek olması, bununla beraber endüstrinin gelişmiş olduğu söylenebilmekle, henüz bilgi toplumuna geçilmiştir denilememektedir. Bunun sebebini de büyük oranda birçok araştırmacı, bilgiyi kullanan ancak henüz tam olarak üretebilen konumuna gelmediğinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Ayrıca 1980'lerde Türkiye'nin yaşadığı değişim sürecinin ve de sosyalist devletlerin çökmesi ile başlayan küreselleşmenin de günümüz Türk toplumunun kültürel yapısını etkilediği söylenebilir.

Dolayısıyla, Türkiye'nin hakim ekonomileri yakalama imkanı veren ileri atılımlar atmaktan çok, gelişmelerini henüz tamamlamamış farklı ekonomik biçimlerin karışımlarını temsil ediyor, şeklinde yorumlanması mümkündür. Öte yandan, Türk toplumunun sahip olduğu kültürel temeller ve belirtilen etkiler, çalışmaya yönelik değerleri ve çalışmaya atfedilen önemi diğer bir deyişle hakim olan çalışma ahlakı anlayışını etkilemiştir.

Değişen toplum yapısının öncülüğünü oluşturan bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin, özellikle genç nesil üzerindeki etkilerinin daha fazla olduğunu düşündürmektedir. Öyle ki bireylerin bilgiye ulaşım hızlarının ve bu bilgiyi işlemede kullandıkları yöntemlerin farklılaşması, daha yaşlı olan nesiller ile aralarında farklılık yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle bu farklılığın küresel bir biçimde oluşması genç ve yaşlı kuşak arasında çalışma değerlerinin değişmesine neden olabilmektedir. Bu doğrultuda araştırmamızda da bu genç ve yaşlı kuşak arasındaki çalışma değerleri arasındaki farklılıkları oluşturan nedenlerin, Türkiye'deki gençler üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Araştırma kapsamında H1 hipotezinde ileri sürülen önerme; *yaş ile birlikte kişilerin materyalist ve post materyalist değerlerinde bir farklılık olacağı, özellikle 1980 sonrası kuşağın post materyalist eğilimlerinin, 1980 öncesi kuşaktan yüksek olduğudur.* Ancak yapılan analiz sonrasında; kuşaklar arasında materyalist ve post materyalist değerlerde önemli farklılıklar saptanmamış, mixed çıkmıştır. Her iki kuşakta post materyalist değerlere verilen önem aynı çıkarken, 1980 sonrası kuşağın materyalist değerlere verdiği önem 1980 öncesi kuşaktan biraz daha fazla çıkmıştır. Bu da Türkiye'de gençler her ne kadar kendini ifade etme, özgürlük, otonomi gibi post materyalist değerleri yüksek oranda benimseseler de ülkenin birtakım sosyo ekonomik yapısal koşulları nedeniyle iyi bir ücret ve güvenceli bir işe sahip olmanın birincil önemde olduğunun altını çizmektedir. Bir diğer taraftan H2 hipotezinde ileri sürülen önerme; *yaş artışı ile birlikte içsel ve dışsal çalışma değerlerinin değişeceği yönündedir. 1980 sonrası kuşağın daha çok içsel değerlere, 1980 öncesi kuşağın ise dışsal değerlere yönelmeleri beklenmektedir.* Yapılan analiz sonucunda, her iki kuşağın hem içsel hem de dışsal değer skorları birbirine yakın ve yüksek çıkmıştır. Ancak 1980 öncesi kuşak, 1980 sonrası kuşağa oranla biraz daha fazla içsel değerlere önem vermektedir. Bu da 1980 öncesi kuşağın, ücret ve güvenlik koşullarına birincil derecede

önem vermediğini; kendini ifade etme, söz sahibi olma, saygınlık gibi içsel değerlere daha fazla önem atfettiğini göstermektedir. Öte taraftan, 1980 öncesi kuşağın bireylerinin içsel değerleri ile post materyalist değerleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda H1 ve H2 hipotezleri doğrulanamazken; H3'deki, *Materyalist görüşe sahip katılımcıların dışsal çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi, post materyalist görüşe sahip katılımcıların ise içsel çalışma değerine daha yatkın olma eğilimi vardır* hipotezi ile H4 ve H5 *katılımcıların materyalist ve post materyalist değerleri ve içsel ve dışsal değerleri ile cinsiyet, medeni durum, yaş, öğrenim durumu ve kurumdaki pozisyona göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık arz etmektedir* hipotezleri doğrulanmaktadır.

Buna göre 1980 öncesi kuşağın içsel değerlerinin, 1980 sonrası kuşağa göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bağlamda 1980 öncesi kuşakta işin birey üzerinde yarattığı anlam yüksek olmaktadır. Başka bir ifadeyle 1980 öncesi kuşakta bireyler için, iş konusunda sevgi ve saygı görme, tanınma, takdir edilme, çevrenin bireyi işi konusunda başarılı görmesi gibi konular daha önemlidir. Diğer taraftan, 1980 sonrası kuşağın üyelerinin dışsal motivasyonlarının 1980 öncesi kuşağın üyelerinin dışsal motivasyonlarından yüksek olduğudur. Buradan hareketle işin kendisinden çok; işin getirdiği imkânların 1980 sonrası kuşağa mensup bireyler için daha önemli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 1980 sonrası doğan bireyler için; yüksek ücret, iyileştirilmiş sosyal haklar, düzenli çalışma saatleri, iş güvencesi gibi unsurlar önemli görülmektedir. Bu durum, genç kuşakların daha çok kendi çıkarlarının arayışına düşerken, yaşlı kuşakların daha çok statüsünün devam ettirilmesi arayışında olduğu yönünde yorumlanabilir.

Daha çok kuşaklar bazında çalışmaların yapıldığı literatürde de bu sonuçlar desteklenmektedir. X kuşağı çalışanlarının, “yaşamak için çalışmak” düşüncesine inandıkları, Y kuşağı çalışanlarının ise, “önce yaşama daha sonra çalışma” düşüncesine sahip oldukları kabul görmektedir. Y kuşağının örgüt içerisinde özgürlüklerine düşkün, sadakat duygularının zayıf, otoriteyi kabul etmeyen, iş konusunda seçici davranışlar sergilemeleri dikkat çekmektedir. Bir diğer taraftan, yaş değişkenini örgütsel bağlılıkla birlikte ele alan birçok çalışmaya göre yaşın örgütsel bağlılıkla doğru yönlü bir ilişki içinde olduğuna ve çalışanların yaşı arttıkça bağlılığının da arttığına yönelik bulgular elde edilmektedir. Çalışanın yaşının ilerlemesi ile terfi etme, ücret artışı ve hak edilen

tazminat gibi örgütteki yatırımlarının da artması sonucu çalışanın kendisini gerçekleştirdiğini düşündüğü yere olan bağlılığının arttığı ileri sürülmektedir. Genç çalışanların ise işi bırakma eğilimlerinin daha yüksek olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre, çalışanların yıllar içinde yaptıkları yatırımlarını kaybetmek istememeleri örgüte olan bağlılıklarını arttırmakta, buna karşılık genç çalışanlar henüz fazla yatırım yapmadıklarından örgüte bağlılıkları daha düşük olmaktadır. Yaşlı çalışanların alternatif iş bulma ya da ileri düzeyde bir eğitim alma imkanlarının azalması nedeniyle bulundukları örgüte bağlı olmaları bir diğer sonuçtur.

Bu çalışmada sonuçlar, Inglehart'ın temel materyalist ve post materyalist tezini doğrulamamaktadır. Inglehart'a göre yaşlı bireylerin materyalist eğilimleri fazla olmaktadır, gençlerin post materyalist eğilimleri fazla olmaktadır. Ancak çalışma Türkiye koşulları bakımından değerlendirildiğinde, Inglehart'ın Dünya Değerler Araştırması'ndaki Türkiye verileri ile paralel sonuçlar elde edilmiştir. Nitekim Türkiye, geleneksel, muhafazakâr ve gelişmekte olan bir ülke olarak kıtlik bölgesine daha yakın konumlandırılmıştır. Öte yandan, Türkiye henüz endüstri toplumu olmayı tamamlayamadan, endüstri sonrası toplumun özelliklerini yaşayarak, karma bir yapı göstermekte bu da araştırmanın sonuçlarından anlaşılmaktadır. Nitekim materyalist ve post materyalist değerler bakımından önemli derecede bir baskınlığının olmaması, değerlerin mixed çıkması ile özellikle 1980 öncesi ve sonrası kuşağın değerlerinde farklılıkların çok fazla bulunmayışı bunu desteklemektedir. Bu nedenle bir yanda materyalizm ve dışsal değerler önemini korumaktayken, diğer yanda post materyalizm ve içsel değerlerin yükseldiği görülmektedir.

Literatürde Türkiye'de kuşaklararası değer değişikliğini Inglehart'ın materyalist ve post materyalist söylemleri üzerinden ele alan bir alan araştırmasına rastlanmamıştır. Çalışmanın sonuçlarından hareketle elde edilen bulguların, Türkiye'de yapılan kuşaklararası çalışma değerlerinin belirlenmesi konusuna ışık tutması beklenmektedir. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmış ve araştırma örneklemini Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenler olarak belirlenmiştir. Araştırmanın genişletilebilmesi amacıyla yapılacak sonraki çalışmalara öneri olarak; çalışan kesimde farklı meslek gruplarının ele alınmasıyla katılımcılar çeşitlendirilebilir ya da öğrenciler gibi çalışmayan kesimlerle alınarak Inglehart'ın analizi bağlamında değerlendirme yapılabileceği söylenebilir. Ayrıca nicel araştırma

yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışma nitel araştırma yöntemleriyle de desteklenerek mixed olarak yapılabilir, derinlemesine görüşmelerle de bireylerin çalışma değer öncelikleri ve nedenleri tartışılabilir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ABRAMSON Paul, Ronald INGLEHART, *Value Change in Global Perspective*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1995.
- ACILIOĞLU İnan, *İş 'te Y Kuşağı*, Elma Yayınevi, Ankara, 2015.
- ALTUNIŞIK Remzi, Recai ÇOŞKUN, Serkan BAYRAKTAROĞLU, Engin YILDIRIM, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 2010.
- ANSAL Hacer, *Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar*, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul, 1996.
- ARON Raymond, *Sanayi Toplumu*, (Çev. Agah Oktay Güner), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1974.
- ATABEK Erdal, *Modern Dünyada Değer Kayması*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2003.
- BAHÇECİ Devin, Volkan Yılmaz, *Gençlerin Siyasi katılımı*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- BAUMAN Zygmunt, *Çalışma Tüketimcilik ve Yeni Yoksullar* (Çev: Ümit Öktem), Sarmal yayınevi, İstanbul, 1999.
- BAUMAN Zygmunt, *Bireyselleşmiş Toplum* (Çev. Yavuz Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- BAYHAN Vehbi, “Gençlik ve Kuşaklar: Kuşaklara Göre Gençliğin Değer ve Davranışları”, *Davranış Bilimleri* (Ed. Memet Zencirkıran), Dora Yayınları, Bursa, 2016.
- BAYHAN Vehbi, “Türkiye’de Gençlik: Sorunlar, Değerler ve Değişimler”, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* (Ed. Memet Zencirkıran), Dora Yayınları, Bursa, 2017.
- BECK Ulrich, Elisabeth BECK-GERNSHEİM, *Individualization*, Sage. London, 2003.
- BELEK İlker, *Esnek Üretim Derin Sömürü*, Yazılama Yayınları, İstanbul, 2010.
- BELL Daniel, *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. Basic Books, Inc., Publishers, New York, 1973.

- BEŞİRLİ Hayati, *Gençlik Sosyolojisi: Politik Toplumsallaşma ve Gençlik*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.
- BİLGİN Hüseyin, *Yeni Teknolojiler ve Üretim Sistemlerindeki Değişimin Emek ve İstihdam Üzerindeki Etkileri*, KAMU-İŞ Yayınları, Ankara, 1991.
- BOLAY Süleyman Hayri, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.
- BOZKURT Veysel, *Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, Alesta Yayınları, Bursa, 2000.
- BOZKURT Veysel, *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm*, Aktüel Yayınları, Bursa, 2014.
- BÖKE Kaan, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.
- BRAVERMAN Harry, *Emek ve Tekelci Sermaye*, Kalkedon Yayınları, 2008.
- BROWN Duane, *Brown's values-based, holistic model*. In: Brown, D.; Brooks, L., et al., editors. *Career choice and development*. 3rd ed. CA: Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 1996.
- BÜYÜKÖZTÜRK Şener, Ebru KILIÇ ÇAKMAK, Ebru Özcan Erkan AKGÜN Şirin KARADENİZ Funda DEMİREL, *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Yayınları, Ankara, 2016.
- CARTER Neil, *The Politics of the Environment*. 2nd ed. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- ÇAKIR Özlem, “Yeni Çalışma Biçimleri ve İşe İlişkin Tutumlar”, *Çalışma Yaşamında Dönüşümler* (Ed. Aşkın Keser), Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
- ÇOLAK Murat, *Çalışma Kültürü Kültürlerarası Bir Karşılaştırma: Türkiye ve Polonya*, Ekin Yayınları, Bursa, 2015.
- DAHL Robert A., *Demokrasi ve Eleştirileri* (Çev. Levent Köker), Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.
- DERELİ Toker, *Organizasyonlarda Davranış*, Ar Dağıtım, İstanbul, 1981.
- DOĞAN İsmail, *Sosyoloji*, Sistem Yayıncılık, Ankara, 1996.

- DOĞAN Nuri, *İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)*.
Bağlam Yayınları, Ankara, 1993.
- DÖNMEZER Sulhi, *Sosyoloji*, Beta Yayınları, İstanbul, 1990.
- DUBİN Robert, *The world of work*, Prentice Hall, New Jersey, 1958.
- DURKHEİM Emile, *Suicide*, (Translated by John A. Spaulding George Simpson), USA:
The Free Press, 1965.
- EDGEELL Stephen, *Sınıf* (Çev. Didem Özyiğit), Dost Yayınları, Ankara, 1998.
- EKİN Nusret, *Endüstri İlişkileri*, Beta Basım A.S., İstanbul, 1994.
- FICHTER Joseph, *Sosyoloji Nedir?* (Çev. N. Çelebi), Anı Yayınları, Ankara, 2009.
- FINER Samuel Edward, *The History of Government*. Vol. 1., Oxford University Press,
Oxford, 1999.
- GEÇTAN Engin, *Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul,
1989.
- GIDDENS Anthony, *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008.
- GORZ Andre, *Elveda Proletarya*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1986.
- GORZ Andre, *Yaşadığımız Sefalet*, (Çev. Nilgün Tural), Ayrıntı Yayınları, İstanbul,
2001.
- GORZ Andre, *İktisadi aklın eleştirisi*. (Çev. Işıl Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul,
2007.
- GÜNGÖR Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, (2. basım), Ötüken
Neşriyat, İstanbul, 1998.
- GÜNGÖR Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul,
2000.
- HARVEY David, *Post modernliğin Durumu*, (Çev. S. Savran), Ayrıntı Yayınları,
İstanbul, 2012.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (2.
Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

- HUBERMAN, Leo, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (Çev. Murat Belge), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- HUNTINGTON Samuel P., *Üçüncü Dalga* (Çev. Ergun Özbudun), Kilit Yayınları, Ankara, 1991.
- INGLEHART Ronald, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton, N.J, Princeton U.P, 1977.
- INGLEHART Ronald, *Cultural shift in post-industrial society*, Princeton University Press, New Jersey, 1990.
- INGLEHART Ronald, *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1997.
- INGLEHART Ronald, Migueland Moreno BASANEZ, Alejandro; *Human Values and Beliefs; A Cross-Cultural Sourcebook*, USA, 1998.
- INGLEHART Ronald, Christian WELZEL, *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge University Press, New York and Cambridge, 2005.
- İŞİĞİÇOK Özlem, “Çağımızın Yeni Gerçeği: Hızla Artan Altın Yakalı Bilgi İşçisi Talebi ve Sonuçları”, *Çalışma Yaşamında Dönüşümler*, (Ed. Aşkın Keser), Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
- İSLAMOĞLU Hamdi ve Ümit ALNİAÇIK, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.
- KARAHASAN Fatoş, *Açılın Gençler Geliyor*, Doğan Egmont Yayınevi, İstanbul, 2017.
- KESER Aşkın, *Çalışma Yaşamında Dönüşümler (Örgütsel Bakış)*, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
- KESER Aşkın, Burcu KÜMBÜL GÜLER, *Çalışma Psikolojisi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2016.
- KLINGEMANN Hans Dieter, Dieter FUCHS, *Citizens and the State*, Oxford University Press, New York, 1995.
- KOÇEL Tamel, *İşletme Yöneticiliği*. İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü 30. Yıl Yayınları, İstanbul, 1984.

- KORAY Meryem, *Sosyal Politika*, İmge Kitapevi, Ankara, 2012.
- KÖKER Levent, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.
- KÖKNEL Özcan, *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*, Bozak Matbaası, İstanbul, 1970.
- KUMAR Krishan, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (Çev. Mehmet Küçük), Dost Yayınları, Ankara, 2004.
- LACLAU Ernesto, Chantal MOUFFE, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokrasi Siyasetine Doğru* (Çev. A. Kardam ve D. Şahiner), Birikim Yayınları, İstanbul, 1992.
- LINZ Juan J.& Stepan ALFRED, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996.
- LORDOĞLU Kuvvet ve Nurcan ÖZKAPLAN, *Çalışma İktisadı*, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.
- LÜKÜSLÜ Demet, *Türkiye’de Gençlik Miti 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- LÜKÜSLÜ Demet, “Günümüz Türkiye Gençliği: Ne Kayıp Bir Kuşak Ne De Ülkenin Aydınlık Geleceği”, *Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları*, Der.: Y. Kurtaran, G. Nemutlu, N. Yentürk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- MAKAL Ahmet, *Türkiye’de Çalışma İlişkileri Tarihi, Sendikacılık Akademisi Ders Notları*, Türk-İş, 2013.
- MARSHALL Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev: Osman Akinbay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2009.
- MARX Karl, *Ücretli Emek ve Sermaye: Ücret, Fiyat ve Kâr*, Sol Yayınları, Ankara, 1976.
- MARX Karl, *Artı Değer Teorileri I*, Sol Yayınları, Ankara, 1998.
- MARX Karl, *Kapital I*, Sol Yayınları, Ankara, 2003.
- MARX Karl, *Ücretli Emek ve Sermaye*, (Çev. S. Belli), Ankara: Sol Yayınları, 2008.

- MASLOW Abraham H., *Motivation and Personality*, NY: Harper & Brothers, New York, 1954.
- MEDA Dominique, *Emek Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?* (Çev. Işık Ergüden), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- NEYZİ Leyla, “Ben Kimim?” *Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- NICHOLS Theo, Nadir SUĞUR, *Global İşletme, Yerel Emek Türkiye’de İşçiler ve Modern Fabrika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- OKÇUOĞLU İbrahim: *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi: İç Pazarın Oluşma Süreci*, İstanbul, Ceylan Yayınları, 1999.
- ÖREN Kenan, *Çalışma Sosyolojisi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2013.
- ÖZGÜLER CANBEY, Verda, “Yeni Teknolojiler ve Örgütler”, *Örgüt Sosyolojisi*, (Ed. Memet Zencirkıran), Dora Yayınları, Bursa, 2012.
- ÖZKUL Metin, *Çalışma Sosyolojisi*, Isparta, 1997.
- PAPPENHEIM Fritz, *Modern İnsanın Yabancılaşması-Marx ve Tönnies’ye Dayalı Bir Yorum* (Çev. S. Ak), Phoenix Yayınları, Ankara, 2002.
- RITZER George& Jeffrey STEPNIISKY, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, (Çev. Irmak Ertuna Howison), De Ki Yayınları, Ankara, 2013.
- ROBBINS Antony, *Sınırsız Güç* (Çev: Mehmet Değirmenci), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1999.
- ROJEK Chris, *Decentring Leisure: Rethinking Leisure Theory*, Sage, London, 1995.
- ROKEACH Milton, *The nature of human values*. The Free Press, New York, 1973.
- RUSSELL Bertrand, *Aylaklığa Övgü*, (Çev. Mete Ergin), Cem Yayınları, İstanbul, 2008.
- SENNETT Richard, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.
- SENNETT Richard, *Karakter Aşınması* (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2010.
- SİLAH Mehmet, *Endüstride Çalışma Psikolojisi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

- STEERS Richard M.& Lyman W PORTER, *Motivation and work behavior*, Mc Graw Hill.New York, 1975.
- STRANGLEMAN Tim& Tracey WARREN, *Çalışma ve Toplum*, (Çev. Fuat Man), Nobel Yayınevi, Ankara, 2015.
- STRAUSS William& Neil HOWE, *Generations: The History of America's Future, 1584-2089*. Quill William Morrow, New York, 1991.
- SUPER Donald E., *The work values inventory*, Houghton Mifflin, Boston, 1969.
- ŞAYLAN Gencay, *Postmodernizm*, İmge Yayınları, Ankara, 1999.
- TAYLOR F. Wisnlow, *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*, (Çev. Bahadır Akın), Çizgi Kitabevi, 1997.
- TINAR Mustafa Yaşar, *Çalışma Psikolojisi*, İzmir, 1996.
- TINAR Mustafa Yaşar, “2000 Yıllarda Çalışan İnsan”, *Çalışma Yaşamında Dönüşümler Örgütsel Bakış*, (Ed. Aşkın Keser), Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
- TOFFLER Alvin, *Üçüncü Dalga*, (Çev. Ali Seden), Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1981.
- TOPATEŞ Hakan, *Çalışma Sosyolojisinde Dönüşümler Sanayi Toplumu ve Sanayi Sonrası Toplum*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2018.
- TURAL Sadık, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ecdad Yayınları, Ankara, 1992.
- TURGUT Tülay, “Çalışma Değerleri” *Değerli İnsana ‘Değer’li Çalışmalar: Yaşam ve Çalışma Değerleri Üzerine Araştırmalar*, (Ed. T. Turgut ve M. Çinko), Beta Yayınları, İstanbul, 2017.
- URAL Ayhan, İbrahim KILIÇ, *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006.
- ÜLKEN Hilmi Ziya, *Bilgi ve Değer*, 2. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÜLGENER Sabri F., *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Derin Yayınları, İstanbul, 2006.
- WALKER David, Daniel GRAY, Johnson ELLIOT, *Historical Dictionary of Marxism*, Scarecrow Press, Toronto, 2007.

- WEBER Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Z. Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1999.
- WEBER Max, *Bürokrasi ve Otorite*, (Çev. H. Bahadır Akın), Adres Yayınları, Ankara, 2014.
- WERNER Sombart, *Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlakı ve Entelektüel Tarihine Katkı*, (Çev. O. Adanır), Doğubatı Yayınları, Ankara, 2008.
- YAZICIOĞLU Yahşi ve Samiye ERDOĞAN, *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2014.
- YENTÜRK Nurhan, “Gençlerin Yaşamlarını Çevreleyen Alanlarda Gençlik Politikaları Önerileri”, *Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- ZENCİRKIRAN Memet, “Sanayi Toplumundan Enformasyon Toplumuna: Değişen Çalışma Hayatı ve Yeni Değerler”, *Çalışma Yaşamında Dönüşümler*, (Ed. Aşkın Keser), Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
- ZENCİRKIRAN Memet, “Çalışma Kültürünün Dönüşümü”, *Çalışma Sosyolojisi* (Edt. Zerrin Sungur), Açıköğretim Yayınları, 2012.
- ZENCİRKIRAN Memet, “Örgüt ve Yönetim Kuramları” *Örgüt Sosyolojisi*, (Edt. Memet Zencirkıran), Dora Yayınları, Bursa, 2015.

MAKALELER

- ABAY Ali Rıza, Sevim Atila DEMİR, “Belli Parametlere Göre Kuşaklararası Sosyal Değişme (Aile Değerleri Üzerine Bir Çalışma)”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt. 9, Sayı: 1, 2014, s. 131.
- ABRAMSON Paul R., “Critiques and Counter-Critiques of the Postmaterialism Thesis: Thirty-four Years of Debate”, *Paper Prepared for the Global Cultural Changes Conferences*, Leuphana University, Lünebur, Germany. University of California, Irvine, U.S.A, 2011.
- ALDAG Ramon J., Althur.P BRIEF, “Some correlates of work values”, *Journal of Applied Psychology*, vol. 60, no. 6, 1975, ss. 757-760.

- ALEMDAROĞLU Ayça, “Bir İmkân Olarak Gençlik”, *Birikim*, Sayı:196, 2005, ss. 21-30.
- ALTUNTUĞ Nevriye, “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 4 Sayı 1, 2012, ss. 203-212.
- AMABILE Teresa M., Karl G HİLL, G., Beth. A. HENNESSEY, Elizabeth. M TİGHE, “The Work Preference Inventory: Assessing Intrinsic and Extrinsic Motivational Orientations”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(5), 1994, ss. 950-967.
- ARSLAN Mahmut, “The Work Ethic Values of Protestant British, Catholic Irish and Muslim Turkish Managers”, *Journal of Business Ethics*, 31 (4), 2001, ss.321-339.
- ASLAY Fulya, Sevtap ÜNAL, Özlem AKBULUT, “Materyalizmin Statü Tüketimi Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 2013, ss.43-62.
- AYDIN ÇETİN Gülşen, Oğuz BAŞOL, “X Ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var Mı?” *Electronic Journal of Vocational Colleges*, December/Aralık, 2014, ss. 1-15.
- AYDIN Mustafa Kemal, “Neoliberal Dalga ya da Küreselleşme”, *Bilgi*, 2(1), 2000, ss.13-26.
- AYDINLI İbrahim Halil, “Sosyo-ekonomik dönüşüm süreci (post-fordizm) ve sanayi ötesi yaklaşımlar” *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7 (4), 2004.
- BAŞTÜRK Şenol, “Değer Dönüşümünün Paradoksları: Post-Materyalist Çalışma Yönelimlerinin Eleştirisi”, *İş Ahlakı Dergisi*, 6(2), 2013.
- BAYHAN Vehbi, “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 2002, ss. 1-13.
- BRAITHWAITE Valeria, Toni MAKKAI, YVONNE Pittelkow, “Inglehart’s Materialism-Postmaterialism Concept: Clarifying the Dimensionality Debate Through Rokeach’s Model of Social Values”, *Journal of Applied Social Psychology*, 26, 1996, ss.1536-1555.

- BROWN Duane, R. Kelly CRACE, “Values in life role choices and outcomes: A conceptual model”, *Career Development Quarterly*, 44(3), 1996, ss.211-223.
- CHERRINGTON David. J., Spencer. J. CONDİİE, J. Lynn ENGLAND, “Age and Work Values”, *Academy of Management Journal*, 22(3), 1979, ss. 617-623.
- ÇALIŞKUR Ayşem, “Belirli Meslek Alanlarına Göre İçsel GÜdülenme Ve Çalışma Değerlerinin İncelenmesi: İçsel GÜdülenme Ve Çalışma Değerleri Arasındaki İlişki”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7 Sayı 2, 2014, ss.2-31.
- DEMİROĞLU Elif Topal, “Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 2014, ss.133-144.
- DOKUYAN Sabit, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması”, *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Turkish Studies*, Volume. 8, No: 5, 2013, ss. 193-210.
- DONALD Marjorie. HAVIGHURST N. ROBERT. J. “The meaning of leisure”, *Social Forces*, 7, 1959, ss.357-360.
- DOĞAN Ufuk, Yusuf DİNÇ, İsmail GÖKDENİZ, “Beden İmajı Memnuniyetinin ve Materyalist Eğilimlerin Gösterişçi Tüketim Üzerine Etkisi: Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, *Kırıkkale Üniversitesi Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(2), 2017, ss. 1-40.
- DÜLGEROĞLU, İsmail “Tüketici Değerlerinin Pazarlamadaki Yeri ve Genç Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. XXVII, Sayı: 2, 2008, s. 75.
- DÜZGÜNER Sevede, “Değişen Dünyada Gençlik ve Değerler”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, Aralık 3(3), 2015, ss.105-126.
- EBNER Natalia C. Alexandra M FREUND ve Paul B. BALTES, “Developmental Changes in Personal Goal Orientation From Young to Late Adulthood: From Striving for Gains to Maintenance and Prevention of Losses”, *Psychology and Aging*, 21(4), 2006, ss. 664-678.

- ELIZUR Dov, “Facets of workvalues: A structural analysis of work out comes” *Journal of Applied Psychology*, 69, 1984, ss.379-389.
- EMİRGİL Burak Faik, “Yeni Kapitalizmde Emeği Sorunsallaştırmak: Emeğin Maddi-Olmayan Görünümleri”, *Çalışma ve Toplum*, (1), 2010, ss.221-238.
- EREN Ahmet Arif, “James Steuart: Kapitalist Üretim Tarzının Eleştirel Tahliline Giriş”, *Ebsco Host, Advanced Sciences, Asos, Akademik Dizin*, 3(4), 2014, ss.1-6.
- ERKENEKLİ Memet, Zafer UZUN, Özlem D GÜMÜŞ, “Sosyoekonomik Statü ve Sosyal Değerler İlişkisine Yönelik Bir İnceleme”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11(2), 2012, ss.125-147.
- ERSOY Ersan, “Tarihsel Kapitalizmden Güncel Kapitalizme Küreselleşme”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 1(1), 2008, ss.143- 153.
- ERYİĞİT Süleyman, “Esnek üretim, esnek organizasyon, esnek çalışma”, *Kamu-İş*. 5(4), 2000, ss.1-16.
- FREUND Alexandra M. “Age-Differential Motivational Consequences of Optimization Versus Compensation Focus in Younger and Older Adults”, *Psychology and Aging*, 21(2), 2006, ss. 240-252.
- FUKUYAMA Francis, “*The End of History*”, *The National Interest*, 16 (Summer), 1989, ss. 4-18.
- GIANCOLA, F. “The generation gap: More myth than reality?”. *Human Resource Planning*, 29(4), 2006, s.s.32-37.
- HALMAN Loek, Hans MULLER, “Contemporary work values in Africa and Europe: Comparing orientations to work in African and European societies”, *International Journal of Comparative Sociology*, 47(2), 2006, ss.117-143.
- HALL Douglas. T. Roger MANSFIELD, “Relationships of age and seniority with career variables of engineers and scientists”, *Journal of Applied Psychology*, vol. 60, no. 2, 1975, ss. 201-210.
- HEARNshaw L. S. “Attitudes to work”, *Occupational Psychology*, 28, 1954, ss.129-139.

- HICKS Darrin, “The Promise of Deliberative Democracy”, *Rhetoric and Public Affairs*, 5(2), 2002, ss.223-260.
- HIRST Paul, Jonathan ZEITLIN, “Flexible Specialization versus post-Fordizm: Theory, Evidence and Policy Implications”, *Economy and Society*, Vol.20, No.1, 1991, ss. 1-58.
- HJORT Jens L. “Intrinsic and Extrinsic Work Motivation among US and Norwegian High School Students” *SAGE Publications*,23(4), 2014, ss.293-312.
- INGLEHART Ronald, “Changing values among western publics from 1970 to 2006”, *West European Politics*, 31(1–2), 2008, ss.130-146.
- INGLEHART Ronald, Christian WELZEL, “Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy”, *University of Michigan Perspectives on Politics*, 2010.
- INGLEHART Ronald, Paul R ABRAMSON, “Economic Security and Value Change”. *American Political Science Review*, 88 (June), 1994, ss. 336-354.
- INGLEHART Ronald, Wayne B BAKER, “Modernization, cultural change and the persistence of traditional values”, *American Sociological Review*, 65(1), 2000, ss.19-51.
- KESER Aşkın, “Çalışmanın Değişen Anlamı ve Çalışmaya İlişkin Yeni Trendler”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı 49, 2005, ss.362-377.
- KALLEBERG Arne. L. Karyn LOSCOCCO, “Aging, values, and rewards: Explaining age differences in job satisfaction”, *American Sociological Review*, vol. 48, no. 1, 1983, ss. 78-90.
- KOIVULA Nina, “Basic Human Values in Workplace”, *Social Psychological Studies*, University of Helsinki, 2008.
- KORKMAZ Arif, “Değerler Sosyolojisi”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt. 7, No:14, Temmuz 2013, ss. 55-56.
- LATİF Hasan, Salih SERBEST, “Türkiye’de 2000 Kuşağı ve 2000 Kuşağının İş ve Çalışma Anlayışı”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 2(4), 2014.

- LÜKÜSLÜ Demet, “Farklı Kitaplardan Farklı Açılardan Gençlik Analizleri”,*Birikim*, Sayı:196, 2005, ss. 69-73.
- MACAROV D. “Welfare as Work'sHandmaiden”,*International Journal of SocialEconomics*, 8(5), 1981, ss.21-30.
- MACINTOSH Randall, “Global attitude measurement: An assessment of World Values Post-materialism Scale”, *American Sociological Review*, 63(3), 1998, ss. 452-464.
- MARINI Margaret Mooney, Pi Ling FAN, Erica FINLEY, Ann M BEUTEL, “Gender and job values”, *Sociology of Education*, vol. 69, no. 1, 1996, ss. 49-65.
- MILLER, Gale, “The interpretation of non-occupational work in modern society: A preliminary discussion of typology”, *SocialProblems*, 27, 1980, ss.381-391.
- MORSÜMBÜL Şebnem “Kültürel Değerlerin Üç Kuşak Arasındaki Değişimi Üzerine Bir İnceleme”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, 2014, s. 139.
- MUKHERJEE Sukrita, Ishita CHATTERJEE, “Level of JobSatisfaction, Motivation (Intrinsic and Extrinsic) and Organizational Commitment, Of Nurses Working In Public and Private Hospitals” *The International Journal of IndianPsychology*, Volume 4, Issue 4, 2017, ss. 184-197.
- NIETO J Roales, SEGURA A, “Intergenerational Differences in Materialism and Postmaterialism Values in a Spanish Sample”, *International Journal of Psychology and Psychology Therapy*, 10, 2010, ss. 499-512.
- O'DONNELL Guillermo, “On the State, Democratization and Some Conceptual Problems”, *World Development*, 21(8), 1993, ss.1355-1369.
- OSMANLI Umut, Sevde KAYA, “Püritanizmden Hedonizme Değişen Boş Zaman Kavramı”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 2014.
- ÖREN Kenan, Hasan YÜKSEL, “Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı”, *Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2012, s.s.34-59.
- ÖZDAŞLI Kürşat, Hüseyin AKMAN, “İçsel ve Dışsal Motivasyonda Cinsiyet ve Örgütsel Statü Farklılaşması: Türk Telekomünikasyon A. Ş. Çalışanları Üzerinde

- Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4(7), 2012, ss. 73-81.
- ÖZENSEL Ertan, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 2003, ss.217-239.
- ÖZGÜNGÖR Sevgi, Necla KAPIKIRAN, “Post Modern Değerler Kimlik Oluşumu ve Yaşam Doyumu”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (31), 2009, ss.32-42.
- PARASHAR Sapna, Santosh DHAR, Upinder DHAR, “Perception of Values: A Study of Future Professionals”, *Journal of Human Values*, 10(2), 2004, ss.143-152.
- PARRY Emma, Peter URVIN, “Generational Differences in WorkValues: A Review of Theory and Evidence”, *International Journal of Management Reviews*, Volume: 13. Issue: 1, 2010, ss.79-96.
- PICHARDO Nelson A. “New Social Movements: A Critical Review”, *Annual Review of Sociology*, Vol.23, 1997, ss. 411-430.
- PORTER, Lyman. W. “Job attitudes in management: II. Perceived importance of needs as a function of job level”, *Journal of Applied Psychology*, vol. 47, 1963, ss. 141-148.
- PRYCE Josephine, “WorkValues: A Formidable Domain Within the Context of People’sLives. eTropic”, *electronic journal of studies in thetropics*, 13(2), 2016, ss.20-35.
- RALSTON David, A. Holt, David H. Terpstra, Robert H. KaiCheng, Yu, “The Impact of National Culture and Economic Ideology on Managerial Work Values: The Study of the United States, Russia, Japan andChina”. *Journal of International Business Studies*, 28(1), 1997, ss.177-207.
- REBOUL Oliver, “Değerlerimiz Evrensel Midir?” (Çev: Hüseyin İzgar). *Eğitim Yönetimi*, Sayı: 3, 1995, ss. 363-375.
- RITTI Richard, HYMAN R. W. DREW, “The administration of poverty: Lessons from the welfare explosion 1967-1973”. *Social Problems*, 25, 1977, ss.157-175.

- ROS Maria, Shalom H. SCHWARTZ, Shoshana SURKISS, “Basic individual values, work values, and the meaning of work”, *Applied Psychology: An International Review*, 48, 1999, ss.49-71.
- ROSE, R, “A Divergent Europe”, *Journal of Democracy*, 12(1), 2001, ss. 93-106.
- RYAN Richard, Edward DECI, “On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being”, *Annual Review of Psychology*, 52, 2001, ss. 141-166.
- SAMSUM Nihal, “Çalışmanın Değişen Anlamı ve Güncel Durumuna İlişkin Tartışmalar”, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3 Sayı 3, 2018, ss.160-210.
- SHIMMIN, S. “Concepts of work”, *Occupational Psychology*, 40, 1966, ss.195-201.
- SINGH Rajesh, “The Impact of Intrinsic and Extrinsic Motivatorson Employee Engagement in Information Organizations”, *J. of Educationfor Library and Information Science*, Vol. 57(2), 2016, ss.197-206.
- ŞAHİN Cem M. “Sanayi Toplumundan Sanayi Sonrası Topluma Farklılaşan Gençlik Hallerinin Sosyolojik Görünümü”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 2, 2007, ss.157-177.
- TAYMAZ, Erol, “Kriz ve Teknoloji”, *Toplum ve Bilim*, 56-61, 1993, ss. 5-40.
- TOLBERT, Pamela. S. Phylils MOEN, “Men’s and women’s definitions of ‘good’ jobs”, *Work and Occupation*”, vol. 25, 1998, ss. 168-194.
- TORUN İshak, “Kapitalizmin Zorunlu Şartı Protestan Ahlak”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (2), 2002, ss.89-98.
- UYANIK Yücel, “İşgücü Piyasalarında Esneklik ve Bölünme”, *Kamu-İş*, Cilt 7, Sayı 2, 2003, ss.2-17.
- ÜNAL Aylin, Taylan ÇELİK, “Çalışma Ahlakı Kavramına Kültürel Bir Bakış ve Türkiye’de Çalışma Ahlakı” *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8 Sayı 1, 2010, ss. 217-240.
- VANSTEENKISTE Maarten, Bart NEYRINCK, Christopher P NIEMIEC, Soenens, Bart, De Witte, Hans, Van den Broeck, A. “On the Relations Among Work Value

- Orientations, Psychological Need Satisfaction and Job Outcomes: A Self-determination Theory Approach”. *The British Psychological Society*, 80, 2007, ss. 251-277.
- WARR, Peter, “Work values: Some demographic and cultural correlates”, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, vol. 81, 2008, ss. 751-775.
- WEBSTER Frank, Kevin ROBINS, “Plan and Control: Towards a Cultural History of the Information Society”, *Theory and Society*, Vol18 No 3, 1989, ss. 323-351.
- WEISS Robert S. Robert L. KAHN, “Definitions of work and occupations”, *Social Problems*, 8, 1960, ss. 142-151.
- WELZEL Christian, “Effective Democracy, Mass Culture, and the Quality of Elites: The Human Development Perspective”, *International Journal of Comparative Sociology*, 43(3-5), 2002, ss. 269-298.
- WILSON Marc. S. “A social value analysis of postmaterialism”, *The Journal of Social Psychology*, 145(2), 2005, ss. 209-224.
- WRIGHT James D. Richard F HAMILTON, “Work satisfaction and age: Some evidence for the ‘Job Change’ hypothesis”, *Social Forces*, vol. 56, no. 4, 1978, ss. 1140-1158.
- YENTÜRK Nurhan, “Post-fordist gelişmeler ve dünya iktisadî işbölümünün geleceği”, *Birikim Dergisi*, 56-61, 1993, ss.42-57.
- YÜCEDAĞ İbrahim ve Adnan ÇETİN, “Politik Aktör Olarak 1960’lar Türkiye Gençliği ve Toplumsal Profili”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı 13, 2015, ss. 1-14.

DİĞER KAYNAKLAR

- ARAT BEK GÜLER, *1970-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2007.
- BARAN A. *X ve Y Kuşağı Satış Danışmanlarının Motivasyon Faktörleri Arasındaki Farklılıklar; Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

- BURTON Kelli, *A Study Of Motivation How to Get Your Employees Moving*, SPEA Honors Thesis, Indiana University, 2012.
- EKLUND Felicia, *Consequences of Post-Materialism / Testing Predicted Changes and Extension to the Theory of Post-Materialism*, Lund University Department of Political Science, Bachelor Thesis, 2012.
- ERDEMİR Emre, “Üçüncü Dalga Teorisi ve Avrupa Birliği’nin Akdeniz Genişlemesi”, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. <http://www.siyasalhayvan.com/ucuncu-dalga-teorisi-avrupa-birliginin-akdeniz-genislemesi/> 2017.(27.03.2017)
- ESMER Yılmaz, “Türkiye Değerler Atlası”, <https://bau.edu.tr/icerik/1725-turkiye-degerler-atlasi-2012-yayinlandi>, 2012, (10.11.2017).
- FILIMONOV Danila, *Extrinsic motivation and incentives, Thesis Degree Programme in Hospitality, Tourism and Experience Management*, University of Applied Sciences, 2017.
- HOFSTEDE Geert, *Culture’s Consequence’s International Differences in Work-Related Values*, Sage Publications, London, 1980.
- HOFSTEDE Geert, *Culture’s Consequences: Comparing Values Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, [Abridged], Sage Publications, London, 1984.
- HOFSTEDE Geert, *Culture’s Consequences: Comparing Values Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, [Second Edition]”, Sage Publications, London, 2001.
- <http://politikaakademisi.org/2016/12/27/dunya-degerler-arastirmasi-2010-2014-turkiye-verileri-analizi/> (15.08.2018).
- INGLEHART Ronald, “Values Change the World” <http://www.iffs.se/media/1931/wvs-brochure-web.pdf>, 2009, (26.03.2017)
- İLERİ Ülkü, *Türkiye’de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri*, TÜHİS, 2009.

- KAYACAN Emir, *X ve Y kuşaklarının motivasyon kaynakları: Bankacılık sektörü üzerine bir alan araştırması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2016.
- KÖTEN Esra, *Endüstri Sonrası Toplumda Değişen Çalışma İlişkileri ve Türkiye’deki Yansımaları: Hizmet Çalışanları Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2012.
- MCKENZİE Kennet, *A Comparative Test o f Inglehart ’s Theory o f Postmaterialism*, (A thesis presented for the degree of PhD), at Dublin City University, 2004.
- NICKENS Bradley Harrison, *Postmaterialism and Democracy: What Does the Postmaterialist Value Shift Mean for Democracy?* (Thesis Submitted to the Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Masters of Arts in Political Science). Blacksburg, Virginia, 2004.
- ÖRMECİ Ozan, “Dünya Değerler Araştırması 2010-2014 Türkiye Verileri Analizi”, *Uluslararası Sosyal Politika Akademisi*, 2016.
- SOLMAZ Betül, *Kuşaklar ve Çalışma Değerleri: X ve Y Kuşağı Akademik Personelinin Çalışma Değerlerine Bakışı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2017.
- SÖNMEZER Sırma, *An Analysis of Work Values, Organizational Commitment and Work Centrality of Turkish Employees from an Age Diversity Perspective*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- TOKABAS Ediz, “Kuşak, Teknoloji ve Sosyal Hayat”
https://www.academia.edu/2340721/Ku%C5%9Fak_ku%C5%9Fak_Teknoloji_ve_Sosyal_Hayat, 2012. (20.03.2019).
- UN (2005). “World Youth Report 2005: Young People Today and in 2015”. Alıntılama:05.11.2018,<http://social.un.org/index/WorldYouthReport/2011.aspx>

EKLER

EK-1

ANKET FORMU

Değerli Katılımcı,

Bu anket, bir doktora tezi araştırmasına veri sağlamak üzere hazırlanmış olup, tamamen akademik bir amaca yöneliktir. Cevaplayacağınız anketin sonucunun güvenilirliği, sizin doğru ve samimiyetle vereceğiniz yanıtlara bağlıdır. Elde edilen veriler sadece bu çalışmada ve bilimsel amaçla kullanılacaktır. Sonuçlar, istatistiksel kurallara uygun olarak genelleneceğinden anket formunda kimlik bilgilerinizle ilgili herhangi bir soru bulunmamaktadır. Gönderilecek cevaplar gizli tutulacak ve sizlere hiçbir yükümlülük getirmeyecektir. İlginiz, katılımınız ve yardımlarınız için çok teşekkür ederiz.

Araş. Gör. Büşra HALİS ÖZTÜRK

BÖLÜM 1

1. Cinsiyetiniz

Erkek ()

Kadın ()

2. Doğum Yılıınız (Lütfen belirtiniz)

3. Medeni Durumunuz

Evli ()

Bekar ()

4. Öğrenim Durumunuz

Lisans ()

Yüksek Lisans ()

Doktora ()

5. Kurumdaki Pozisyonunuz

Prof. Dr. ()

Doç. Dr. ()

Dr. Öğr. Üyesi ()

Araş. Gör. ()

6. Bağlı Bulunduğunuz Fakülte

Tıp Fak.()Eğitim Fak.()Müh. Fak.() Fen Fak.()EdebiyatFak.()İ.İ.B.F()

BÖLÜM 2

Aşağıdaki 4 ifadeden sizin için **En Önemli ve Önemli** olan iki tanesini seçerek yandaki kutucuğa numarasını yazınız.

1. Ülkede yüksek seviyede bir ekonomik kalkınma hızı önemlidir.	<u>En Önemli</u>	<u>Önemli</u>
2. Ülkenin güçlü bir savunma kuvvetine sahip olması önemlidir	☐	☐
3. İnsanların yaşadığı çevrede ve işinde daha çok söz hakkına sahip olması önemlidir.		
4. Ülkede şehir ve kırsal bölgelerin daha güzel hale getirilmesi önemlidir.		

Aşağıdaki ifadeden sizin için **En Önemli ve Önemli** olan iki tanesini seçerek yandaki kutucuğa numarasını yazınız.

1. Ülkede asayiş ve düzenin korunması önemlidir.	<u>En Önemli</u>	<u>Önemli</u>
2. Ülkede hükümet kararlarında insanların daha fazla söz hakkına sahip olması önemlidir.	☐	☐
3. Ülkede fiyat artışlarıyla mücadele önemlidir.		
4. Ülkede ifade ve düşünce özgürlüğünün korunması önemlidir.		

Aşağıdaki 4 ifadeden sizin için **En Önemli ve Önemli** olan iki tanesini seçerek yandaki kutucuğa numarasını yazınız.

1. Ülkede istikrarlı bir ekonominin varlığı önemlidir.	<u>En Önemli</u>	<u>Önemli</u>
2. Ülkede daha insancıl bir topluma doğru ilerleme önemlidir.	☐	☐
3. Fikirlerin paradan daha önemli olduğu bir topluma doğru ilerleme önemlidir.		
4. Ülkede suç ve suçlularla mücadele önemlidir.		

BÖLÜM 3

Aşağıdaki işin niteliklerine yönelik ifadelere sizin için önemine göre 1 ile 10 arasında puan veriniz. (1-En Düşük/10-En Yüksek). Aynı puan verilebilir.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Tatmin edici düzeyde bir ücret almak										
İşsiz kalma korkusu hissetmediğim güvenceli bir işe sahip olmak										
Çalışma saatlerinin iyi düzenlenmiş olması										
Cömert yıllık izin olanaklarına sahip olmam										
Çalışırken üzerimde çok fazla baskı olmaması										
İnsanların yaptığım işe saygı duyması										
Çalışırken inisiyatif kullanabilmem										
Yaptığım işin bir şeyleri başardığım hissi vermesi										
Yaptığım işte sorumluluk alabilmem										
Yaptığım işin ilgimi çekmesi										
Yaptığım işin yeteneklerime uygun olması										

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Büşra		HALİS ÖZTÜRK
Doğum Yeri ve Yılı	İstanbul		1989
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce (Orta)		-
Eğitim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2003	2007	Bahçelievler (YDA) Lisesi
Üniversite	2007	2011	Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Yüksek Lisans	2012	2013	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstrisi İlişkileri Anabilim Dalı
Doktora	2013	2019	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstrisi İlişkileri Anabilim Dalı
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama-Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2011	2013	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
2.	2013	2017	Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
3.	2017	-	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar	-		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-		
Yayınlar:	1. Halis Öztürk Büşra, “Refah Devletinde Gençliğin Değer Dönüşümü: Inglehart Söylemi”, <i>International Journal of Academic Value Studies</i>, Sayı (12), 2017, ss. 158-171. 2. Halis Öztürk Büşra, Çiftci Birgül, “Sanal Örgütler ve Sanal Çalışma”, <i>Örgüt Sosyolojisi</i> (Ed. Memet Zencirkıran), Dora Yayınları, 2015. 3. Bıçkıcı Doğan, Halis Öztürk Büşra, “Romanların Sosyal Dışlanma Algılarının Oluşumunda Zayıf Kentsel Yaşam Kalitesinin Rolü: Fevzi Paşa Mahallesi Örneği”, <i>Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar</i>, Pegem Akademi Yayınları, 2013. 4. Özgökçeler Serhat, Halis Büşra, “Sosyal Hareketlerden Yeni Sosyal Hareketlere Geçişte Özürlü Hareketi’ni Yeniden Okumak”, 14. Çalışma Ekonomisi & Endüstri İlişkileri		

	Kongresi, 25–27 Mayıs, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 2012. 5. Halis Büşra, “Tüketimin Değişen Yüzü: Elektronik Ticaret Uygulamaları ve Sosyal Paylaşım Ağlarının Rolü”, <i>Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi</i> , Cilt 1, Sayı (4), 2012, ss. 149-160.	
Diğer:	-	
İletişim (e-posta):	b11srahalis@gmail.com	
	Tarih İmza Adı-Soyadı	Büşra HALİS ÖZTÜRK

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Büşra HALİS ÖZTÜRK
Tez Adı	Türkiye’de Gençliğin Değer Dönüşümü
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğr. Üyesi Şenol BAŞTÜRK
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☒ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 17.05.2019

İmza :